

KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI

Osman Atalay AKMAN

İNCİRLİK ÜSSÜNÜN KULLANIMI VE TÜRK-AMERİKAN
STRATEJİK ORTAKLIĞINDAKİ ROLÜ

TEZ YÖNETİCİSİ:
Doç. Dr. Nasuh USLU

KIRIKKALE – EKİM 2007

ÖZET

İncirlik Üssü, kuruluşundan günümüze Türkiye-ABD ilişkilerini yakından etkilemiş ve bu etkileşim her dönemde farklı özellikler göstermiştir. Üs tarihi süreç içerisinde bir çok misyon yüklenmiş, Türkiye ile ABD arasında bazı dönemlerde sıkı işbirliğinin göstergesi, belirli dönemlerde bağımsızlığı tehdit eden bir faktör, bir dönem iki ülke arasındaki tek bağ ve bazı dönemlerde ise rayından çıkan iki ülke ilişkilerinin düzene girmesi amacıyla kullanılan bir araç olmuştur.

İncirlik Üssü, Türkiye ve ABD açısından stratejik öneme sahip bir üstür. Üs kurulduğu ilk yıllarda Türkiye açısından, ülkenin güvenliğinin bir parçası, ABD'nin yapacağı ekonomik ve askeri yardımların bir teminatı olarak görülmüş ve ülke güvenliğini riske atma pahasına ABD tarafından sınırsız bir şekilde kullanılmasına izin verilmiştir. İlerleyen yıllarda ise Üs, ABD ile kurulan sıkı müttefiklik ilişkilerinin göstergesi olurken, değişik vesilelerle PKK'ya karşı gerçekleştirilen sınır ötesi operasyonlarda ve Türkiye'yi rahatsız eden istikrarsızlık unsurlarında ABD'ye karşı bir koz gibi kullanılmıştır. İncirlik Üssünün ABD tarafından kullanımı beraberinde bazı olumsuzlukları da getirmiştir. ABD tarafından İncirlik Üssünden gerçekleştirilen hareket veya operasyonlar, Türkiye'yi hiç alakalı olmadığı ülke veya ülkelerle çatışma olasılığıyla karşı karşıya bırakmıştır. Ayrıca İncirlik Üssünün ABD tarafından sınırsız bir şekilde kullanımı, Türkiye'nin hareket serbestisini kısıtlayabilmekte, bu da Türkiye'nin bağımsızlığına gölge düşürmektedir.

ABD açısından ise İncirlik Üssü, Soğuk Savaş yıllarında Sovyetleri çevreleme politikasının bir parçası, Ortadoğu'da meydana gelen olaylara karşı ani müdahalede bulunabilmek amacıyla konuşlanan kuvvetin merkezi ve 11 Eylül Terör Saldırılarından sonra yapılan operasyonların Lojistik Destek merkezi olmuştur. Bu kapsamda İncirlik Üssü kuruluşundan günümüze ABD tarafından bir çok operasyonda, harekatta ve projede kullanılmıştır/kullanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye ABD İlişkileri, İncirlik Üssü, Türkiye'deki ABD Üsleri,

ABSTRACT

The Incirlik Base has affected Turkey-USA relations considerably from its foundation until today and this interaction has exhibited different characteristics in each period. The base has fulfilled many missions during the historical process; in some periods, it was the indicator of the close cooperation between Turkey and USA; in particular periods, it became a factor threatening the independence of Turkey; in a certain period, it served as the only connection between the two countries and finally, it was used occasionally as a tool to restore the relations that were gone off the rails.

The Incirlik Base has strategic importance for both Turkey and USA. In the initial years of its foundation, the base was seen by Turkey as an element of its security and as a tool to get the American economic and military aid and, therefore, the USA was allowed to use the base without any restriction at the cost of risking security. In the following years, while the base became a symbol of close alliance with USA, Turkish authorities considered it as a card to be played against the USA in the cross-border operations that were carried out for different reasons against the PKK and in the other elements of instability harming Turkish interests. The use of the Incirlik Base by the USA also brought about some negative results for Turkey. The operations, which the USA carried out from the base, confronted Turkey with the probability of being involved in a conflict with the country or countries that Turkey is not related with. The unrestricted use of the base by the USA also has the potential to restrain Turkey's freedom of movement and independence.

From the American perspective, the Incirlik base; had been an element of the containment policy implemented against the Soviets during Cold War years. It was later considered as, the center of the rapid deployment force for interventions in the Middle East. It was also served as the center of Logistic Support for the operations that were made after September 11 Terror Attacks. Within this scope, the Incirlik Base was used and it is still used in many operations and projects by the USA.

Key Words : Turkey-USA relations, İncirlik Base, USA bases in Turkey.

KİŞİSEL KABUL / AÇIKLAMA

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “İncirlik Üssünün Kullanımı ve Türk-Amerikan Stratejik Ortaklığındaki Rolü” adlı çalışmamı, ilmi ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazdığımı ve faydalandığım eserlerin kaynaklar bölümünde gösterdiklerimden ibaret olduğunu, bunlara atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu şeref ve haysiyetimle doğrularım.

03 Ekim 2007
Osman Atalay AKMAN

ÖNSÖZ

Çalışma ile İncirlik Üssünün Kullanımı ve Türk-Amerikan Stratejik Ortaklığındaki Rolü incelenmeye çalışılmıştır. İncirlik Üssü, İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye-ABD ilişkilerinin neredeyse tamamını etkilemiştir. İncirlik Üssüne zemin hazırlayan olaylar dizisi İkinci Dünya Savaşından sonra başladığından çalışmanın başlangıç tarihi buradan alınmış ve günümüze kadar İki ülke arasındaki ilişkilerin İncirlik Üssüne yansımalarının ve Üssün olaylara etkisinin ortaya konması amaçlanmıştır. Çalışma ortaya konulurken bazı olumsuzluklarla da karşılaşmıştır. Bu olumsuzluklarda konunun daha önce spesifik olarak ele alınmamış olması, bu konuda yazılmış bir eser bulunmaması ve bilgi alma kaynaklarının kıt olması etkili olmuştur. Ancak tüm bu olumsuzluklara rağmen öğretim üyesi Doç. Dr. Nasuh Uslu rehberliğinde özgün bir çalışma ortaya konulduğu kanaatindeyim.

Çalışma boyunca desteğini hiç esirgemeyen eşim Aysun Akman ve tüm aileme, başta 39. ABW Komutanlığında görev yapan Tarihçe Yazarı Christopher D. Hunkel, Hukuk Ofisi avukatlarından Av. Filiz De Vette, Basın ve Halkla ilişkiler Danışmanı Mehmet Birbiri beyefendiye ve de her konuda yardımlarını esirgemeyen 10. Tanker Üs Komutanı Sayın Tuğg. M. Yılmaz Erdoğan'a ayrı ayrı teşekkür ederim.

Burada tekrardan anmadan geçemeyeceğim çalışmaya yön veren ve gerek aldığım dersler sırasında gerekse tüm çalışmam boyunca yardımlarını esirgemeyen tez danışmanım Sayın Doç. Dr. Nasuh Uslu beyefendiye, ayrıca yüksek lisans eğitimim sırasında ders aldığım Kırıkkale Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Cemalettin Taşkıran, Prof. Dr. Enver Bozkurt, Doç. Dr. Erol Kurubaş, Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Emiroğlu ve Yrd. Doç. Dr. Haluk Özdemir'e şükranlarımı sunarım.

Osman Atalay Akman

İÇİNDEKİLER

İNCİRLİK ÜSSÜNÜN KULLANIMI VE TÜRK-AMERİKAN STRATEJİK ORTAKLIĞINDAKİ ROLÜ

	<u>Sayfa No :</u>
İÇ KAPAK.....	I
ÖZET.....	II
ABSTRACT.....	III
KİŞİSEL KABUL/AÇIKLAMA.....	IV
ÖNSÖZ.....	V
İÇİNDEKİLER.....	VI
KISALTMALAR.....	IX
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞININ SONA ERMESİNDEN İNCİRLİK ÜSSÜNÜN KURULMASINA KADAR TÜRKİYE-ABD İKİLİ İLİŞKİLERİ.....	9
1.1 İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönemde Türkiye ile ABD'nin İttifak arayışları.....	10
1.2 Truman Doktrini.....	13
1.3 12 Temmuz 1947 Tarihli Yardım Anlaşması.....	16
1.4 Marshall Planı.....	18
1.5 Türkiye'nin NATO'ya Katılması.....	20

İKİNCİ BÖLÜM

İNCİRLİK ÜSSÜNÜN TARİHÇESİ.....	27
2.1 Amerikan Askeri Üsleri Genel Politikası.....	28
2.2 Türkiye'deki ABD Üsleri.....	32

2.2.1 Hava Üsleri.....	34
2.2.2 Stratejik Füze Üsleri.....	35
2.2.3 Muhabere-Elektronik İstihbarat Tesisleri.....	35
2.2.4 Muhabere İrtibatları ve Diğer Tesisler.....	36
2.2.5 Lojistik Destek Grup Komutanlığı (TUSLOG).....	36
2.3 Türkiye İle Amerika Birleşik Devletleri Arasında Üslerle İlgili İkili Anlaşmalar.....	37
2.4 İncirlik Üssü.....	38
2.4.1 ABD Açısından İncirlik Üssünün Kullanımı.....	39
2.4.2 İncirlik Üssünün Kronolojik Teşkilatlanması.....	42
2.4.3 İncirlik Üssüne Bağlı Birimler.....	44
2.4.4 İncirlik Üssünde Görev Yapan ABD'li Personel Miktarı...	46
2.4.5 İncirlik Üssünde Görev Yapan ABD'li Komutanlar.....	47
2.4.6 Türkiye Açısından İncirlik Üssünün Kurulması ve Tarihi Gelişimi.....	52
2.4.7 Türkiye Açısından İncirlik Üssünün Kronolojik Teşkilatı ve Personel Durumu.....	53

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ ORTAK TEHDİT ALGILAMALARI VE İNCİRLİK'İN ÖNEMİNİN ARTMASI.....	57
3.1 Ortadoğu Bunalımları ve Eisenhower Doktrini.....	58
3.2 U-2 Uçuşları.....	62
3.3 Küba Krizi ve Kıbrıs Buhranlarının İncirlik Üssü Üzerindeki Etkileri.....	66
3.4 İkili Anlaşmaları Değiştirme Çabaları ve 1969 Savunma İşbirliği Anlaşması.....	72
3.5 Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması (SEİA).....	74
3.5.1 SEİA'nın Tesisler Konusunda 3 Numaralı Tamamlayıcı Anlaşması.....	76
3.5.2 3 Numaralı Tesisler Tamamlayıcı Anlaşmasına 3 Numaralı Ek İncirlik Tesisi Uygulama Anlaşması.....	78
3.6 Çevik Kuvvet.....	80

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEM İNCİRLİK'İN KULLANIMI.....	85
4.1 Körfez Savaşı.....	86
4.2 Huzur Operasyonu 1 (Provide Comfort I).....	91
4.3 Huzur Operasyonu 2 (Provide Comfort II) ve Çekiç Güç.....	94
4.4 1990'lı Yıllarda İncirlik Üssünün Durumu.....	98

BEŞİNCİ BÖLÜM

11 EYLÜL TERÖR SALDIRILARI VE DEĞİŞEN TEHDİT ALGILAMALARININ İNCİRLİK BOYUTU.....	101
5.1 Sürekli Özgürlük Harekatı (Operation Enduring Freedom).....	102
5.2 ABD'nin Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi ve İncirlik Üssüne Etkisi.....	104
5.3 Tezkere Krizi ve İncirlik'in Irak Destek Harekatında Kullanımı..	107
5.4 Tezkere Sonrası İncirlik'in Kullanımı; ABD Lojistik Aktarma Harekatı (Logistics HUB).....	110
5.5 Son Gelişmeler Işığında İncirlik Üssünün Kullanımı.....	113

ALTINCI BÖLÜM

SONUÇ.....	117
KAYNAKLAR.....	129

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ABW	: Air Base Wing, Kanat Hava Üssü
AWACS	: Havadan Uyarı ve Kontrol Sistemi
BM	: Birleşmiş Milletler
CENTCOM	: Central Command, Merkez Komutanlığı
CENTO	: Central Treaty Organization, Merkezi Anlaşma Örgütü
CIA	: Amerikan Merkezi Haber Alma Örgütü
CTF	: Combined Task Force, Birleşik Görev Kuvveti
EUCOM	: Avrupa Komutanlığı
JTF	: Joint Task Force, Müşterek Görev Kuvveti
Logistics HUB	: Lojistik Aktarma Harekatı
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
NADGE	: NATO Air Defence Ground Environment, NATO Hava Savunma Yer Ortamı
ODC	: Savunma İşbirliği Ofisi Başkanlığı
OECD	: Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı
ONW	: Operation Northern Watch, Kuzeyden Keşif Operasyonu
RDF	: Rapid Deployment Force, Çevik Kuvvet
SACEUR	: Avrupa Yüksek Müttefik Komutanlığı
SEATO	: South-East Asian Treaty Organization, Güneydoğu Asya Anlaşma Örgütü
SEİA	: Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması
SİA	: Savunma İşbirliği Antlaşması
SVNCC	: Savaş ve Savunma Sekreteryası Koordinasyon Komitesi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TUSLOG	: Türkiye-Amerika Lojistik Teşkilatı

GİRİŞ

Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri (ABD) münasebetlerinin tarihi perspektif içindeki gelişimi incelendiğinde, bu ilişkilerin, birincisi Osmanlı İmparatorluğundan İkinci Dünya Savaşına kadar olan dönem, ikincisi de İkinci Dünya Savaşından sonraki dönem olmak üzere iki dönem çerçevesinde kronolojik bir sıra içinde analiz edilmesi mümkündür. İkinci Dünya Savaşının çıkışına, yani 1939'a kadar olan ilk dönemde Türkiye-ABD münasebetleri gayri siyasi çerçevede, bir başka deyişle ticari alanda yoğunlaşmıştı. Öyle ki, 7 Mayıs 1830 tarihinde iki ülke arasında yapılan anlaşmaya Osmanlı Devleti siyasi karakter vermek istediğinde dahi ABD, bunu kabul etmemişti. Bunun tek sebebi, ABD Kongresinin 2 Aralık 1823'den itibaren benimsediği Monroe Doktriniydi. Bu doktrin çerçevesinde ABD, Avrupa'nın siyasi kombinezonlarının dışında kalmaya ve Avrupa politikasına bulaşmamaya dikkat ederken, bununla tam çelişkili olarak ticari münasebetleri genişletmeye büyük özen göstermişti.

İkinci dönemde ise 7 Aralık 1941'den itibaren İkinci Dünya Savaşına dahil olan ABD, savaşın bitimiyle birlikte ulusal çıkarlarını korumak amacıyla geleneksel yalnızlık, tarafsızlık, ittifaklardan uzak durma politikalarından vazgeçerek askeri hususları ön planda tutmaya ve ittifak girişimlerinde bulunmaya başlamıştı. Bu dönemde Türkiye'nin durumu da ABD'den farklı değildi. Bir tarafta Monroe Doktrininden sıyrılmaya çalışan ABD, diğer tarafta ise İkinci Dünya Savaşının yıkıcı etkilerinden uzak durmaya çalışan, ancak savaşın sonucunun kesinleştiği son günlerinde savaşa katılan ve böylece savaş sonrası oluşturulacak yeni konjonktürde yer bulmayı amaçlayan Türkiye bulunmaktaydı.

Bugünkü anlamda Türkiye-ABD yakınlaşmasına da ışık tutacak dönemin İkinci Dünya Savaşının sona ermesiyle başladığına inanılmaktadır. Geçmişte de iki ülkenin birbiri ile askeri anlamda ilişkisi söz konusu olduysa da esas anlamda bu konudaki ilişkilerin Soğuk Savaşın ortaya çıkması ile başladığı söylenebilir. Bu sebeptendir ki çalışmaya, İkinci Dünya Savaşı sonrası ilişkilerle başlanacaktır. Aynı zamanda 1940'lı yılların ikinci yarısı dünyadaki dengelerin değiştiği ve yeni bir düzenin ortaya çıktığı dönem olmuştu. Soğuk Savaş adı verilen ve ABD ile

Sovyetler Birliği'nin önderliğinde ortaya çıkan iki kutuplu dünyada Türkiye, gerek iç ve gerekse dış politikada önemli değişimler geçirmişti. Bu dönemden sonra izlenen Türk dış politikasının en belirgin özelliği ABD çizgisinde yürütülmesiydi. Türkiye, savaştan sonra Sovyetlerin üs ve toprak talebi karşısında Batı Bloğu'nun lideri olarak öne çıkan ABD'den destek sağlamak ve bu Bloğa katılmak için çaba harcamıştı. Türkiye'nin Batı Bloğu'na katılma nedenleri sadece güvenlik endişesi değildi; ekonomik, siyasî ve kültürel nedenler de bu süreçte önemli rol oynamıştı. Ancak askeri hususlar Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilere esas teşkil etmiş, ekonomik, kültürel ve benzeri konular bunun etrafında şekillenmişti.

ABD'nin de 1946 yılında, iki yıl önce ölen Türkiye'nin eski Washington Büyükelçisi Münir Ertegün'ün cenazesini Missouri zırhlısıyla Türkiye'ye yollaması, Sovyet tehlikesine karşı Türkiye'yi desteklediğinin ilk işaretlerini vermekteydi. ABD'nin Orta Doğu petrollerinin kendi çıkarları için hayati olduğunu fark etmesi nedeniyle Türkiye'ye olan ilgisi artmış ve bu ülkeyle diplomatik ilişkilerini sıkılaştırmıştı. Türkiye, Sovyet gücüne karşı ABD'nin çıkarlarını koruyabilecek stratejik bir noktada bulunmaktaydı ve sırf bu sebeple bile Batı çıkarları açısından güçlendirilmeli ve kendisine yardım edilmeliydi. ABD'li yetkililerin, hükümetlerini, Türkiye'nin kaybedilmesinin, ABD'nin ve Batının, Yakın ve Ortadoğu'da olduğu gibi Hindistan'a kadar olan bölgelerdeki etkinliğinin sona ermesine neden olacağı uyarısı ve Türkiye'nin bölgedeki önemine dikkat çekmeleri, ABD'nin Truman Doktrini'ni hazırlamasında etkili olmuştu. Bu anlayış, hem Türkiye'nin hem de Batının işine gelmekte, kurulduğu yıllardan beri Batılılaşmayı amaç kabul eden Türk yöneticileri içinse hiç şüphesiz bir çıkış yolu olmaktaydı. Truman Doktrini çerçevesinde Türkiye'yle Askeri Yardım Anlaşması yapılması ve devamında Avrupa'yı ekonomik bakımdan kalkındırma ve güçlendirmeyi amaçlayan Marshall Planına Türkiye'nin de dahil edilmesi ABD'nin Sovyetleri çevreleme politikasının araçları oldu. Bu yardımlar Türkiye'nin, yukarıda belirtildiği gibi askeri ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılmasına rağmen bir yandan da yalnız ABD paralelinde yürütülen kısır bir dış politika izlenmesine sebep oldu.

4 Nisan 1949'da NATO kurulmuş, ancak Türkiye kuruluş esnasında bu ittifaka dahil edilmemişti. Gün geçtikçe artan Sovyet tehlikesinin önlenmesi gereği ve

ABD'nin politikalarını uygulamak için ihtiyaç duyduğu üslerin elde edilmesi amacı Türkiye'nin de NATO ittifakının içinde olması gerekliliğini ortaya çıkardı. Zira Türkiye, üslerin kullanıma açılmasını kiralama veya askeri yardımlara değil, doğrudan NATO'ya girme koşuluna bağlamıştı. Özetle, Türkiye, İncirlik de dahil bu üs ve tesislerin ABD tarafından kullanılmasına ancak NATO'ya girmesine yeşil ışık yakılması durumunda izin verileceği şeklinde tavır sergileyince, ABD Türkiye'yi NATO'ya almaktan başka çare görememişti. Bu bakımdan Türkiye'nin NATO'ya girmesi topraklarında, NATO ve ABD'ye bağlı üs, tesis ve kolaylıkların kurulmasının en önemli başlangıç noktası olmuştu.

NATO antlaşmasının üçüncü maddesine istinaden yapılan ikili antlaşmalar ile Türkiye'de ABD'ye ait üs ve askeri tesisler kurulmuş ve kurulan bu üs ve tesisler iki ülke arasındaki ilişkilerin sembolleri olmuştu. İncirlik Üssünün, Türkiye'nin daha NATO antlaşmasını imzalanmadan önce 1951 baharında yapımına başlanmış olması ve ABD'nin kullanımına tahsis edilmesi ABD'nin üslere olan acil ihtiyacını kanıtlar nitelikteydi. Türkiye'de, ABD'nin tesis ettiği ve kullandığı bu üs ve tesislere zamanla yenileri eklendiği gibi bir kısmı da Türkiye'ye devredilmiştir. Çalışmamızda Türkiye'de kurulan askeri üs, tesis ve kolaylıkların tamamı değil, yalnız Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerde önemli yer tutan İncirlik Üssü konu edilecektir. Çalışmaya başlanırken Türkiye ile ABD ilişkilerindeki dalgalanmaların bu Üssün ABD tarafından kullanılmasını fazla da etkilemediği gözlemlenmiştir. Örneğin ilişkilerin kopma noktası denilebilecek Kıbrıs Buhranı sonucunda ortaya çıkan silah ambargosunda dahi ABD'nin kullanımına kapatılmayan yegane üs olması, 1 Mart 2003 tezkeresinin reddinden sonra ABD'nin Üsse olan ihtiyacından dolayı ilişkilerin normalleşmesini sağlayan etken olması hep bu Üssün öneminin kanıtlar niteliktedir.

ABD, İncirlik Üssünü kurulduğu ilk yıllardan başlayarak günümüze kadar değişik amaçlar için kullandı ve kullanmaya devam etmektedir. Bunun yanında İncirlik Üssü ABD için olduğu kadar Türkiye için de farklı ve çok önemli bir yere sahiptir. Öncelikle Türkiye, İncirlik Üssünün kurulduğu ilk yıllarda ABD tarafından kullanılmasını ülkenin güvenliğinin bir parçası, yapılacak ekonomik ve askeri yardımların bir teminatı olarak görmüştü. İlerleyen dönemlerde İncirlik Üssüne değişik misyonlar da yüklenmişti. Üs, ABD tarafından danışılmadan kullanılması ve silah ambargosu konulması gibi sebeplerle kopma noktasına gelen ilişkileri

birarada tutan bir bağ iken, Körfez Savaşı sırasında sıkı ortaklığın ve işbirliğinin göstergesi oldu. 11 Eylül Terör Saldırıları sonucu ABD'nin Irak'a düzenleyeceği harekate Türkiye tarafından verilecek desteğin 1 Mart tezkeresiyle reddedilmesiyle yara alan ilişkiler, yine İncirlik Üssünün Irak Destek Harekatında ve Lojistik Aktarma harekatında kullanılmasıyla iyileşme sürecine girmişti. Son dönemlerde ise İncirlik Üssünün, Türkiye tarafından Kıbrıs, Ermeni Soykırım Tasarıları ve İnsan Hakları İhlalleri gibi konularda kendisine yöneltilen suçlamalara ve sınırlamalara karşı bir koz olarak kullanıldığını görmekteyiz. Gerçekten ileriki bölümlerde de inceleneceği gibi Türkiye, Üssü, ABD ile ilişkilerde bazı dönemlerde işbirliği ve ortaklık anlayışının bir yansıması, bazı dönemlerde daha fazla dış borç almanın bir aracı, bazı dönemlerde ise hoşnut olmadığı gelişmelerde kullanımında kısıtlamalara giderek veya NATO kullanımını dışındaki talepleri reddederek kendini ifade etme yolu olarak görmüştü.

Bu çalışmayı seçmemizin amacı, Türkiye ile ABD arasındaki ilişkileri her dönemde etkilediğine inandığımız İncirlik Üssünün kurulmasından günümüze hangi amaçlarla kullanıldığını araştırmak, Üssün kurulmasının Türkiye'ye verdiği menfaatleri ve zararları tespit etmek, ABD'nin İncirlik Üssünün kurulmasına neden ihtiyaç duyduğunu ve gelecekte nasıl bir misyon yüklemesinin beklendiğini açıklamaktır. Çalışmanın temel tezi ise İncirlik Üssünün kurulduğu ilk yıllardan günümüze Türkiye-ABD ilişkilerini birçok açıdan etkilemiş olduğudur. Bu etki değişik dönemlerde değişik şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki başka sebeplerle gerilen hatta kopma noktasına gelen Türkiye-ABD ilişkileri genelde üslerin özeldense İncirlik Üssünün etkisi ile normalleşme sürecine girmiştir. Örneğin 1 Mart tezkeresinin reddedilmesi ile gerilen ilişkilerin normale dönüşmesi yine İncirlik Üssünün ABD tarafından Irak Destek Harekatında ve Lojistik Aktarma Harekatında kullanılmasına izin verilmesiyle mümkün olabilmektedir.

Bu itibarla tezin yapılması İncirlik Üssünün önemi üzerine kuruludur. Zira İncirlik Üssü Türkiye-ABD ilişkilerinin bir sembolüdür. Tez ile Türkiye-ABD ilişkilerine yön veren, yoldan çıktığında balans ayarı vazifesi gören İncirlik Üssünün önemi ispat edilecektir. Aslında mercek altına alınan "İncirlik Üssünün Kullanımı ve Türk-Amerikan Stratejik Ortaklığındaki Rolü" konusu, 1945 sonrasındaki Türk dış politikasını neredeyse bütünüyle etkilemiştir. Bu etkileşim,

konunun birçok alt başlık altında incelenmesini gerektirmiştir. Bu bağlamda çalışmada izlenecek yol, Türkiye-ABD ilişkilerini etkileyen bütün olayların tüm yönleriyle ele alınması şeklinde değil, olayların İncirlik Üssü boyutunun ortaya konmasıdır. Bu amaçlara ulaşabilmek için aşağıdaki sorulara cevap bulunması ara amaç olarak belirlenmiştir.

1. Türkiye ile ABD arasında özellikle İkinci Dünya Savaşından günümüze kadar olan askeri ilişkilerde İncirlik Üssünün etkileri ne şekilde olmuştur?
2. ABD tarafından, İncirlik Üssü hangi amaçlar için kullanılmıştı ve kullanılmaktadır?
3. ABD'nin İncirlik Üssüne verdiği önem ve öncelik nasıldı?
4. İncirlik Üssünün kullanılmasına etki eden faktörler nelerdir?
5. İncirlik Üssünün ABD tarafından kullanılmasında Türkiye'nin menfaatleri nelerdir?
6. İncirlik Üssünün ABD tarafından kullanımının Türkiye'ye olan zararları nelerdir?
7. Türkiye'nin gelecekteki ulusal çıkarları açısından İncirlik Üssünde nasıl bir yapı oluşturulmalıdır?

Çalışma; olay, literatür incelemesi ve arşiv tarama yöntemi ile yapılan bir araştırmadır. Bu kapsamda Faydalanılan Kaynaklar Bölümü'nde sunulan dokümanlar ile ABD 39. ABW Komutanlığı ve 10. Tanker Üs Komutanlığı arşivleri incelenmiştir. Çalışma ile Türkiye-ABD ilişkilerinin İncirlik Üssüne yansımaları ortaya koyulacağı gibi Üssün var olmasının ilişkilere etkisi de ele alınacaktır.

Seçilmiş olan bu konuda yayınlanmış kitap olmadığı gibi spesifik olarak üzerinde çalışılmış bir teze de ulaşamamıştır. Türkiye'deki ABD Üs ve Tesisleri konusunda tezler bulunmasına rağmen bu çalışmalar daha çok üs ve tesislerin ne amaçla kullanıldıkları ve tarihsel süreçte ne gibi değişikliklere uğradığıyla ilgilidir. Bu çalışmalarda üs ve tesislerin Türkiye-ABD ilişkilerine etkisine ve özellikle ABD'nin günümüzde hala kullanmaya devam ettiği İncirlik Üssüne ve Üssün önemine değinilmemiştir. Ayrıca daha önce yapılan çalışmalarda ABD'ye ait üs ve tesislerin işleyişi, komuta yapısı, personel durumu ve teşkilat yapısı gibi bilgilere yer verilmediği, bu çalışmaların daha çok olay analizine dayanan çalışmalar olduğu görülmüştür. Bizim çalışmamızda ise konu İncirlik Üssünün bu

yönünü de ortaya çıkaracak şekilde ele alınmıştır. Örneğin Türkiye-ABD ilişkilerinin gerildiği dönemlerde personel sayısının düşmüş olduğu veya Körfez Savaşı ile birlikte iki ülkenin yakınlaştığı yıllarda ise Üsteki personel sayısının arttırıldığı istatistiki bilgi olarak verilmiş ve Üssün teşkilatlanmasında yapılan değişiklikler ortaya konmuştur.

Çalışmanın, ABD'nin Türkiye'de bulunan bütün üs ve tesisleri kapsamamasına karşın, İncirlik Üssünün Türkiye-ABD ilişkilerine olan etkisinin incelenmesi ile diğer üs ve tesislerin etkisine de büyük ölçüde ışık tutulacağı düşünülmektedir. Bu açıdan konunun daha önce araştırılmaması bir eksiklik olarak değerlendirilmektedir. Çünkü konu incelendikçe İncirlik Üssünün Türkiye-ABD ilişkilerine nasıl yön verdiğini ve vermekte olduğunu, ilişkilerin gelişiminden veya gerilemesinden nasıl etkilendiğini ortaya koyan bir eser bulunmadığı görülmüştür. İncirlik Üssü de dahil ABD üs ve tesisleri hakkında yapılan ikili anlaşmaların gizli olması, üslerdeki operasyonların gizli tutulması (119L Operasyonu, U-2 Operasyonu), üs ve tesisler hakkındaki bilgilerin kamuoyuyla paylaşılmaması sebepleriyle bu tür çalışmalar yapılmamış olabilir. Ancak konunun Türkiye-ABD arasındaki ilişkilere yön veren niteliği, bu konuda daha bir çok çalışma yapılması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Çalışma orijinalliğini daha önce incelenmemiş bir konuya sahip olmasından, değişik bir bakış açısı getirmesinden ve istatistiki bilgilerle desteklenmiş olmasından almaktadır. Ayrıca daha önceki çalışmalarda konu daha çok Türkiye açısından değerlendirilip üs ve tesislerin Türkiye'ye ne kazandırıp ne kaybettiği üzerinde durulurken, bu çalışmada İncirlik Üssünün Türkiye açısından olduğu kadar ABD açısından da ne anlam ifade ettiği ve ilişkileri nasıl etkilediği ortaya konularak incelenmiştir. Bu kapsamda çalışmamızın bu boşluğu dolduracağı ve ileride bu konuda yapılacak araştırmalara ışık tutacağı değerlendirilmektedir.

Çalışma, altı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüme, Türkiye-ABD askeri ilişkilerinin başlangıç noktası olarak kabul ettiğimiz İkinci Dünya Savaşının sona ermesiyle başlanacaktır. Takiben Türkiye'ye yönelik ekonomik ve askeri alanda ABD yardımlarını içeren Truman Doktrini ve Marshall Planı incelenecektir. Son olarak da Türkiye'nin NATO'ya girme süreci ve beraberinde imzalanan antlaşmalar konu edilecektir. Bu dönemin bir bölüm halinde incelenmesi, İkinci Dünya Savaşının sona ermesini takip eden bir dizi olayların bir bakıma İncirlik

Üssünün kurulmasına zemin hazırlayan olaylar olmasından kaynaklanmaktadır. Zira bu olaylar zinciri sonunda Türkiye'nin NATO'ya girmesiyle birlikte ABD'nin üs ve tesis talepleri kabul edilmiştir.

İkinci bölümde öncelikle ABD'nin Dünya genelinde izlemiş olduğu askeri üs politikası ve Türkiye'deki ABD askeri üs yapısı incelenecektir. Daha sonra çalışmanın geneli itibarıyla takip edilen kronolojik sıra terk edilerek İncirlik Üssünün kurulması, bağlı birimleri, personel kapasitesi, teşkilat yapısı, görev yapan komutanlar ve her iki ülke açısından önemi günümüze kadar incelenecektir. Bu şekilde bir yöntem izlenmesinin sebebi, İncirlik Üssünün gelişimini istatistiki verilerle bir bütün halinde incelemek ve ayrıca ileride bahsedilecek konuları teknik bilgilere boğmamaktır.

Üçüncü bölümde Soğuk Savaşın başlamasından sona ermesine kadar geçen dönemde İncirlik Üssünün hangi amaçlarla kullanıldığı, Soğuk Savaşın başlaması ile birlikte İncirlik Üssünün kullanımında ve kabiliyetlerindeki değişiklikler, bu dönemde İncirlik Üssünün artan önemi, Türkiye'deki ABD üslerinin kullanımı hakkında ikili anlaşmalar ve yapılan değişiklikler ve bunların İncirlik Üssüne yansımaları incelenecektir. Bu bölüm, Ortadoğu bunalımları ve Eisenhower Doktrinini; U-2 Uçuşları, Küba Krizi ve Kıbrıs buhranlarının ABD'nin İncirlik Üssünü kullanması üzerindeki etkilerini; ikili antlaşmaları değiştirme çabalarını; 1969 Savunma İşbirliği Antlaşması, Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması (SEİA) ile SEİA'nın Tesisler Konusunda 3 Numaralı Tamamlayıcı Anlaşmasını ve İncirlik Üssünün Çevik Kuvvet kapsamında kullanılmasını konu alan başlıklarından oluşacaktır.

Soğuk Savaş sonrası yeni dünya düzeni ile şekillenen ikili ilişkiler dördüncü bölümde incelenecektir. 1980'lerin sonu ve 1990'ların başıyla birlikte yeni bir dönem başlamış, dünya Soğuk Savaş geride bırakmıştır. 1990'ların başında Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Soğuk Savaşın sona ermesiyle, tamamen yok olmasa da Türkiye-ABD ortaklığının stratejik öneminin azaldığına dair bazı spekülasyonlar ortaya çıkmıştı. Bununla beraber ABD, Türkiye'deki artık ihtiyaç duymadığı birçok askeri üssünü kapatmaya başlamıştı. 1994 yılının ortasına gelindiğinde ise Türkiye'deki on iki NATO üssünden sekizi kapatılmıştı². Çalışmamızın ana konusu olan İncirlik Üssü ise Soğuk Savaş sonrası

² Nasuh Uslu, *Türk-Amerikan İlişkileri*, Ankara: 21. Yüzyıl Yay., 2000, s. 361.

Ortadoğu'daki gelişmeler ve bu gelişmeler sonrası ortaya çıkan Körfez Savaşı ile iki ülke arasındaki bağı kuvvetlendiren bir faktör olarak Soğuk Savaş sonrasında da ön plana çıkmıştı. Savaşın hemen ardından İncirlik Üssü, Huzur Operasyonları kapsamında Kuzey Irak'taki Kürt mülteciler için verilen insani yardım çabasında bir faaliyet merkezi olarak katkı sağladığında son derece değerli bir Üs olduğunu kanıtlamıştı. Bu kapsamda binlerce ton malzeme mültecilere ulaşmadan önce İncirlik Üssünden geçmişti. Ocak 1997'den itibaren Huzur Operasyonu, Kuzey Irak üzerinde devam eden uçuşa yasak bölgenin kontrolü görevini tam olarak yerine getirebilmek amacıyla Kuzeyden Keşif Operasyonuna dönüştürüldü. Bu dönemde de İncirlik Üssü öneminin azalması bir yana ABD tarafından olanca hızıyla kullanılmıştı. Dördüncü bölümün ana başlıklarını; "Soğuk Savaş sonrası Ortadoğu'daki gelişmeler, Körfez Savaşı ve İncirlik'in kullanımı, Huzur Operasyonu 1 (Provide Comfort I), Huzur Operasyonu 2 (Provide Comfort II), Çekiç Güç ve 1990'lı yıllarda İncirlik Üssünün durumu" oluşturmaktadır.

Beşinci bölümde ise tehdit algılamalarının değiştiği, kutuplaşmadan çok ABD'nin dünyanın jandarmalığına soyunduğu 11 Eylül saldırıları sonrası dönem incelenecektir. Bu bölümde ABD'nin öncelikli tehdit algılamasının değişimi ve bu değişimin İncirlik Üssüne etkileri üzerinde durulacaktır. Gerçekten de ABD 11 Eylül Terör Saldırıları ile Ulusal Güvenlik Stratejisini değiştirme gereğini hissetmiş ve tehdit algılamasının en başına terör örgütlerini ve bunlara destek veren ülkeleri koymuştu. Bu gelişmeler çerçevesinde ABD, bu bölgede bulunan üslerinde de değişikliğe gitmiş ve bu üslerin bilfiil kullanıldığı Afganistan'daki Taliban ve El-Kaide örgütüne yönelik Sürekli Özgürlük Harekatını (Operation Enduring Freedom) başlatmıştı. Sürekli Özgürlük Harekatı, ABD'nin yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi ve İncirlik Üssüne etkisi, Tezkere Krizi ve İncirlik'in Irak Destek Harekatında kullanımı, tezkere sonrası İncirlik'in Kullanımı; ABD Lojistik Aktarma Harekatı (Logistics HUB) ve son gelişmeler ışığında İncirlik Üssünün kullanımı bölüm başlıklarını oluşturmaktadır.

Altıncı bölüm sonuç bölümü olup ilk beş bölümde tezin ana amacı yanında ara amaçlarının da konu edileceği bir bölümdür. Bu bölümde ayrıca Türkiye'nin gelecekteki ulusal çıkarları açısından İncirlik Üssünde nasıl bir yapı oluşturulabileceği üzerinde durulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞININ SONA ERMESİNDEN İNCİRLİK ÜSSÜNÜN KURULMASINA KADAR TÜRKİYE-ABD İKİLİ İLİŞKİLERİ

Genelde askeri üsler özelde ise İncirlik Üssünün kurulmasına kadar Türkiye-ABD münasebetlerinin incelenmesinde İkinci Dünya Savaşından sonraki dönemin ele alınmasının doğru olacağı kanaatindeyiz. Çünkü İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin siyasi olayları, ABD'nin dünya politikalarıyla daha fazla ilgilenmesinin yolunu açmış, Türkiye'nin ise savaş sonrasında oluşacak yeni dünya düzeninde Batının siyasi ve iktisadi katkıları ve desteğini kazanma arzusunu körüklemiştir. Yeni konjonktürde Türkiye ile ABD bir anlamda yakınlaşmak zorunda kalmıştır. Bu dönemle birlikte Türkiye ile ABD arasında ittifak arayışları başlamış ve Türkiye'nin ittifaklara yapacağı katkı daha iyi anlaşılmiştir. Bu amaçla ABD, Türkiye ile büyük bir kısmı askeri yardım olmak üzere yardım anlaşmalarına imza atmıştır. Yapılan bu anlaşmalar ile ileride kurulacak olan askeri üslerin temelleri atılmıştır.

Türkiye'nin NATO'ya alınması fikrinin en önemli sebebi de yine askeri üsler meselesi olmuş bu konu Türkiye'nin ön plana çıkmasını hızlandırmıştır. Özetle, Türkiye, İncirlik Üssü de dahil NATO ve ABD'ye bağlı üs ve tesislerin topraklarında kurulmasını NATO'ya girme koşuluna bağlayınca ABD, Türkiye'yi NATO'ya almaktan başka çare görememiştir. Türkiye NATO'ya girmekle bir dizi anlaşmalara imza koymuş, bunun tabii sonucu olarak da ABD'nin Türkiye'deki üs ve tesislerin kullanımı için zemin hazırlanmıştır.

Bu bölümde yukarıda bahsedilen konuların Türk-ABD askeri ilişkilerine etkileri incelenecek olup, çalışma içinde Türk-Amerikan ilişkilerinde İkinci Dünya Savaşının sona ermesinden İncirlik Üssünün kurulmasına kadar olan ilişkiler ele alınırken askeri münasebetler ve bu ilişkilerin İncirlik Üssüne yansımaları ön plana çıkartılacaktır.

1.1 İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem Türkiye İle ABD'nin İttifak Arayışları

İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde, dünyada barış ve güvenliğin kurulacağı sanılmış, Birleşmiş Milletler örgütünün kurulması da bu görüşü desteklemişti. Fakat bu iyimser beklentiler kısa sürede ortadan kalkmıştı. Almanya'nın savaşta mağlup olması ve Avrupa'nın savaştan bitkin bir şekilde çıkması, Avrupa dengesinin Sovyetler Birliği lehine bozulmasını beraberinde getirmiş, bu da hem Avrupa hem de Türkiye için tehlikeli bir durum oluşturmuştu. Yıllarca süren savaş, özellikle Avrupa'nın çökmüş ekonomiyi taşımakta zorlanmasına, İngiltere ve Fransa gibi galipler açısından bile, zaferin adeta büyük bir hezimete dönüşmesine neden olmuştu. Bunun yanı sıra İkinci Dünya Savaşı, arkasında dünya politikalarıyla daha fazla ilgilenen güçlü bir Amerika bırakmıştı. Avrupa artık iki büyük gücün ABD ve Sovyetler Birliği'nin desteği olmadan kendi ekonomik sorunlarını çözemeyecek ve savaşı izleyen birkaç yıl içinde, bu iki gücün kontrolüne girecek bir duruma düşmüştü. Avrupa'nın içine düştüğü bu durum, iki ideolojinin (kapitalizm-komünizm) ve onların en güçlü temsilcilerinin, yani ABD ve Sovyetler Birliği'nin yeni bir güç mücadelesine girmesine, uluslararası sistemde iki kutuplu bir yapının doğmasına ve Soğuk Savaşın başlamasına neden olmuştu.

Savaşın ağır yükünü taşımış Batı devletleri, kamuoyunun da etkisi ile, savaştan sonra silahlı kuvvetlerinin tamamına yakınını terhis etmiş, buna karşın Sovyetler Birliği savaş sanayisini hızlandırarak ordusunu daha da güçlendirmişti. Gerek askeri gerekse ekonomik alanda Avrupa'ya karşı bariz üstünlük sağlayan Sovyetler, savaş sırasında kendi işgalleri altına giren Doğu ve Orta Avrupa ülkelerini uydu devletler haline getirmişti. Diğer taraftan da Türkiye, Yunanistan ve İran üzerinde de baskı kurmaya ve isteklerde bulunmaya başlamıştı. Potsdam Konferansında Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Molotov, ülkesinin Türk Boğazlarıyla ilgili görüşlerini içeren mektupları Truman ve Churchill'e vermiş, ancak Churchill, Sovyetlerin isteklerinin çok ağır olduğunu, bu konuda Türkiye'yi ikna etmenin mümkün olmayacağını Molotov'a bildirmişti. Kısaca özetlemek gerekirse Rusya açıkça Boğazlardan üs istemekteydi. Fakat Rusya'nın bu isteğini ne İngiltere'nin ne de Amerika'nın kabul etmesi mümkün değildi. Bu ve

paralelindeki gelişmeler kutbun öteki tarafını, yani Batıyı, kendi aralarında ittifaklar kurmaya yöneltmiş ve tüm bu olanlar da dünyayı yeni bir bloklaşmaya sürüklemişti.

Günümüz Türkiye-ABD ilişkilerinin temelleri de bu dönemde atılmıştı. 5 Nisan 1946'da ABD savaş gemisi USS Missouri İstanbul'da bulunmaktaydı. Bu ziyaret savaş sonrasında Türk-Amerikan ilişkilerinin başlangıcı sayılan ilk sembolik olay olarak kabul edilmektedir¹. Amerikan Donanma Bakanı Forrestal'in anılarında belirtildiğine göre 7 Ağustos 1946 tarihli Sovyet notası Amerikan yöneticilerini iki seçenekle karşı karşıya bırakmıştı.

1-Sovyetlere verilecek sert bir protesto ile yetinerek Türkiye ve Sovyetler Birliği'ni baş başa bırakmak.

2-Kararlı bir tavır takınarak sonuçları ne olursa olsun Türkiye'yi desteklemek.

Amerikan Dışişleri ve Donanma Bakanlıkları, o günlerdeki milletlerarası durumla Sovyet davranışlarını da göz önüne alarak Türkiye'yi desteklemeye karar vermişlerdi².

Soğuk Savaş mantığına göre savaş sonrası yeni düzende toplar, tüfekler, füzeler yüksek politikanın birer parçası olmuşlardı³. Soğuk Savaş döneminde uluslararası ilişkilerde ticaret, dış yardım, ekonomik kalkınma ve borçlanma gibi konular yerine silahlara ve askeri gelişmelere daha çok önem verilmişti⁴. Oluşan iki kutuplu sistemin bu anlayışı ile beraber Türkiye de benzer düşüncelerle hareket etmiş ve yeni sistem içinde tercihini Batı yönünde kullanmış, Batı adına da ABD ile işbirliğine yanaşmıştı. Avrupa, Ortadoğu ve daha ilerisinde Akdeniz ile Kuzey Afrika'yı tehdit eden Sovyet gerçeği de ister istemez iki ülkenin bu yakınlaşmasında katalizör olmuştu. Türkiye, Sovyet gücüne karşı Amerika'nın çıkarlarını koruyabilecek stratejik bir noktada bulunmaktaydı ve bu sebeple Batı çıkarları açısından güçlendirilmeli, yardım edilmeliydi. Bu anlayış, hem Türkiye'nin hem de Batının işine gelmekte, kurulduğu yıllardan beri Batılılaşmayı amaç kabul eden Türk yöneticileri içinse hiç şüphesiz bir çıkış yolu olmaktaydı.

¹ Hüseyin Bağcı, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, Ankara: METU Press, 2001, s. 3.

² Mehmet Gönübol ve Diğerleri, *Olaylarla Türk Dış Politikası 1919 –1990*, 8. Baskı, Ankara: AÜSBF. Yayınları, 1993, s. 205.

³ Kemal Kirişçi, "Türk-Amerikan İlişkileri: Belirsizlikten Yakınlaşmaya", *Avrasya Dosyası*, c. 6, No. 2, (Yaz 2000), s. 68.

⁴ Hasan Köni, "Soğuk Savaş ve Sonuçları", *Avrasya Dosyası*, c. 5, No. 4, (Kış 1999), s. 79.

Türkiye, İkinci Dünya Savaşının hemen ertesinde ittifak arayışlarına hız vermişti. Tanzimat'tan beri süregelen Batılılaşma ve Batı ile bütünleşme ideali, bunun yanında savaş sonrasında oluşacak yeni dünya düzeninde yer alarak Batının siyasi ve iktisadi katkıları ve desteğini kazanma arzusu, ittifak arayışında olan Türkiye'yi Batıya yönelmişti. Türkiye, artan tehdit ve toprak talepleri ile karşısında duran Sovyetlere karşı, ulusal güvenlik ve ülke savunmasını sağlamak için çıkar yolun Batı ile bir şekilde ittifak kurma olduğunun farkındaydı. ABD İkinci Dünya Savaşında büyük bir başarı elde etmiş, elinde atom bombası gibi bir gücü bulundurmakta ve Sovyetlere karşı dengeleri eşitleyecek güçteydi. Bu sebeplerle Türkiye, ABD ile yakınlaşmaya başlamıştı.

ABD tarafında ise nihai hedef Türk tarafı ile ittifak kurma olmakla beraber bakış açısı farklıydı. ABD, savaş sonrası dönemde fazla önemsemese de gün geçtikçe Türkiye'nin, Sovyetlere karşı oluşturmaya çalıştığı çevreleme politikasının önemli bir köşe taşı olabileceği gerçeğini anlamıştı. ABD'nin İkinci Dünya Savaşı sonrası politikası, Sovyetleri çevreleyen ülkeleri bir ittifak zinciri ile toparlamak, böylece ona karşı koyabilecek bir savaş gücü oluşturmaktı. Nitekim sonraki bölümlerde de değinildiği gibi Truman Doktrini, NATO, SEATO, Bağdat Paktı (CENTO)... bu politikanın en güzel örnekleri olarak ortaya çıkmıştı⁵. Sovyetlere karşı Boğazları, coğrafi konumu ve hepsinden öte büyük ordusu ile bir kalkan oluşturan Türkiye, Batı için önemliydi ve bu sebeplerle de desteklenmeliydi. Sovyetlerden üstün olmak ve bu ülkeyi kontrol altında tutmak, ancak onu ve yandaşlarını çevrelemek ile mümkün olabilecekti. Üzerinde kurulacak üsler ve askeri tesisler ile Türkiye buna imkan sağlayabilirdi⁶. ABD'nin ise Sovyetlere karşı uygulamaya başladığı çevreleme politikasının başarısı için üstün bir askeri ittifak gücüne ihtiyacı vardı⁷. Çevreleme politikasının bir ayağı olmasının yanında Türkiye, Ortadoğu petrolünün Batı pazarına aktarılması için de çok uygun bir kanal konumundaydı. ABD, gerek bu politikası gerekse Ortadoğu'daki çıkarları açısından taşıdığı stratejik önem sebebi ile Türkiye ile ittifak yoluna gitmişti⁸.

⁵ Oral Sander, "Türkiye'nin Batı Bağlantısı ABD ve Türkiye", *AÜSBF.Dergisi*, c. 34, No. 14, (Ocak-Aralık 1979), s. 72.

⁶ Oral Sander, *Türk-Amerika İlişkileri 1947-1964*, Ankara: AÜSBF.Yayınları, 1979, s. 5.

⁷ İbrahim Canbolat, "Siyasal Gerçeklilik Açısından Bir Dış Politika Analizi ve Clinton Döneminde Türk-ABD İlişkilerinin Değerlendirilmesi", *Dış Politika Bülteni*, c. 4-5, No. 1-3, (1992-1994), s. 107.

⁸ Nasuh Uslu, "1947'den Günümüze Türk-Amerikan İlişkilerinin Genel Portresi", *Avrasya Dosyası*, c. 6, No. 2, (Yaz 2000), s. 204.

Türkiye'nin bu şekilde ön plana çıkması ile Batı, Türkiye'ye yardım etme, ittifaka gitme veya onu halihazır ittifaklara dahil etme çalışmalarına başlamıştı.

1945 yılında İkinci Dünya Savaşı son bulduğunda ABD çok güçlüydü. Tüm dünya ekonomik üretiminin %35'i ABD'ye aitti⁹. Türkiye'de ise durum hiç iç açıcı değildi. Ülke içinde gelir dengesizliği vardı. Uzun süren seferberliğin getirdiği ekonomik sıkıntılar, dış ticaret açıkları, eriyen döviz stokları ve savunma sanayisinde görülen eksiklikler çözüm bekleyen sorunlardı¹⁰. Türkiye ABD'nin gücünden yararlanarak güvenliğini korumak, askeri ve ekonomik yönden gelişmek ve Batı tipi devlet yapısını güçlendirmek için Amerika ile ittifak yapmak istemişti.

1.2 Truman Doktrini

Savaşın sona ermesi ile iki müttefik, (ABD ve Sovyetler Birliği) arasındaki anlaşmazlıklar su yüzüne çıkmaya ve dünyanın değişik yerlerindeki çıkar çatışmaları belirginleşmeye başlamıştı. Savaş sonrasında, Avrupa'nın aksine, ordusunu güçlendiren Sovyetlerin genişleme politikasını devam ettirmesi hem Avrupa'yı hem de ABD'yi endişelendiriyordu. Amerika, İngiltere'nin yerine dünyanın yeni süper gücü rolüne soyunurken, Sovyetler de Doğu Avrupa ülkelerinin rejimlerini tamamen kontrolü altına almaya ve karşı kutbu oluşturmaya başlamıştı. Gerçi savaş sonrası dönemin başlarında ABD, genelde Orta Doğu özelde ise Türkiye ile direkt olarak ilgilenmiyor, bu bölgeleri İngiltere'nin nüfuz alanı içerisinde görüyordu¹¹. Fakat gelişen olaylar ve alınan raporlar ile bunların paralelinde değişen dış politika anlayışı, ister istemez ABD'nin bölgeye ilgisinin artmasına vesile olmuştu¹².

Sovyetler, Türkiye ile 17 Aralık 1925 tarihinde Paris'te imzaladığı ve 7 Kasım 1945'te süresi bitecek olan Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşmasının yenilenmesi için şartlar öne sürmüştü. Türk boğazlarında üs, 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması ile belirlenen Türk-Sovyet sınırında değişiklik ve Montrö Sözleşmesinin yeniden gözden geçirilmesini istemişti. Türkiye ise Sovyetlerin bu isteklerini

⁹ Henry Kissinger, *Diplomasi*, (Çev. İbrahim H.Kurt), Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2000, s. 3.

¹⁰ Sander, *Türk-Amerika İlişkileri 1947-1964*, ss. 19-20.

¹¹ Nasuh Uslu, *Türk-Amerikan İlişkileri*, Ankara: 21. Yüzyıl Yay., 2000, s. 91.

¹² Sander, "Türkiye'nin Batı Bağlantısı ABD ve Türkiye", s. 76.

reddetmişti¹³. Sovyetlerin bu tutumuna karşı Türkiye İngiltere'den yardım istemiş, İngiltere ise bu konunun üstesinden gelemeyeceğini ve ABD'nin duruma el atması gerektiğini beyan etmişti¹⁴. Konunun önemini anlaşılması bakımından İngiltere'nin ABD Büyükelçisi Lord Inverchapel'in, ABD Dışişleri Bakanı George Marshall'a sunduğu 24 Şubat 1947 tarihli rapor büyük etki yapmıştı. Yunanistan ve Türkiye ile ilgili raporlarda, Sovyetlere karşı Türkiye ve Yunanistan'ın korunmasının gerektiği savunulurken, gerekli yardımların İngiltere Hükümetince 1 Mart 1947 itibariyle artık finanse edilemeyeceği ve bu sorumluluğun ABD'ce üstlenilmesi gerektiği beyan edilmişti¹⁵. ABD Hükümeti durum değerlendirmesi yapmış ve Türkiye'deki ABD Büyükelçisi Edvin Wilson'dan Türkiye'nin ihtiyaçları hakkında bir rapor sunmasını istemişti. Wilson'un hazırladığı rapora göre, Sovyetler Türkiye'yi hemen işgal etme niyetinde değildi. Amacı Türkiye'yi büyük bir orduyu hazır tutmaya mecbur bırakarak ülke ekonomisini bozmaktı¹⁶. Nitekim Sovyetler bunu başarmış ve Türk ekonomisini iyice yıpratmıştı¹⁷.

Amerikan dış politika yetkililerinin görüşlerine ABD Kuvvet Komutanlarının oluşturduğu Yüksek Askeri Kurul da katılmıştı. Askeri Kurulun sunduğu rapora göre, ABD'nin çıkarlarının korunması ve Türkiye'nin maruz kaldığı Sovyet baskılarına direnebilmesi için, Türk askeri gücünün artırılması ve olası Sovyet saldırılarına karşı mücadele seviyesinin en üst düzeye çıkarılması gerekmekteydi. ABD, Avrupa'da başlayan "Çevreleme Politikasının"^{*} bu şekilde daha fazla başarıya ulaşacağı inancındaydı.¹⁸ ABD, 500-600 bin askerden oluşan bir kara gücü, 300 uçaklık hava kuvveti ve çok az miktarda donanmaya sahip Türkiye'nin hava saldırılarına karşı güçlendirilmesine azami ağırlık vermeliydi. Bu amaçla İngiltere ile ABD, Türkiye'ye uçak ve ağır savaş araçları tedariki konularında

¹³ J.F. Brown, "Türkiye: Yeniden Balkanlar'a mı?", *Balkanlar'dan Batı Çin'e Türkiye'nin Yeni Jeopolitik Konumu*, Ian O. Lesser ve Graham E. Fuller (der.), İstanbul: Alfa yay., 2000, s. 183; Haluk Ülman, "NATO ve Türkiye" *AÜSBF. Dergisi*, c. 22, No. 4, Ankara: 1967, s. 148; Haluk Ülman, *İkinci Cihan Savaşının Başından Truman Doktrinine Kadar Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939-1947*, Ankara: AÜSBF. Yay., 1961, ss. 55-56.

¹⁴ Ülman, *İkinci Cihan Savaşının Başından Truman Doktrinine Kadar Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939-1947*, s. 58.

¹⁵ George Mc. Ghee, *ABD-Türkiye-NATO-Orta-Doğu*, (Çev. Belkıs Çorakçı), Ankara: Bilgi Yay., 1992, s. 52; Ali Raşizade Şamiloğlu, "Türkiye Açısından Truman Doktrini ve Stalin Diplomasininin Hataları", (Çev. Muhibbi Ahmedov), *Bellekten*, c. 15, No. 212, Nisan 1991, ss. 239-240.

¹⁶ George Mc. Ghee, *ABD-Türkiye-NATO-Orta-Doğu*, s. 55.

¹⁷ Ülman, *İkinci Cihan Savaşının Başından Truman Doktrinine Kadar Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939-1947*, s. 89.

^{*} İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD'nin Sovyetler Birliği'nin yayılmacı politikasını engellemek amacıyla onun etrafındaki devletlerle oluşturduğu veya oluşmalarında katkıda bulunduğu ittifaklar zinciri.

¹⁸ Ülman, *İkinci Cihan Savaşının Başından Truman Doktrinine Kadar Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939-1947*, ss. 69-85.

yardımcı olmalıydı. Ayrıca Türkiye'nin halen %80'i Alman yapımı olan eski silahlarının da yerli ve yabancı üretim ile yenilenmesi gerektiği belirtilmişti¹⁹.

Yunanistan'da süren iç savaşın Sovyetlerin desteklediği komünist propaganda ile daha da şiddetlenmesiyle birlikte Sovyetlerin Türkiye üzerindeki yukarıda bahsedilen istekleri, ABD'yi acil önlemler almaya sevk etmiş, Truman Doktrininin de ortaya çıkış sürecini hızlandırmıştı²⁰. Sovyetlerin, Türkiye'nin yanı sıra İran ve Yunanistan üzerinde kurduğu baskı ve giriştiği eylemler, buna karşı İngiltere'nin ekonomik yönden olumsuz durumu ABD'yi harekete geçirmiştir. Başkan Truman gelişen durum karşısında, Kongreden 12 Mart 1947 tarihli konuşmasında Yunanistan ve Türkiye'ye acilen askeri yardım yapılmasını istemişti²¹. Kongrece benimsenen fikir tarihe Truman Doktrini olarak geçerken, yapılacak yardımlar için çalışmaların da başlamasına vesile olmuştu²².

1947 yılında ABD Başkanı Truman'ın ilan ettiği doktrin, genellikle Türk-ABD ilişkilerinde de bir başlangıç noktası olarak kabul edilir. Ancak, ilanın tek sebebi Türkiye'nin o dönem itibarıyla algıladığı gibi, Sovyet tehlikesine karşı Türkiye'nin savunulması değildi. Doktrin ABD için İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'daki durumun düzeltilmesi için yapılması düşünülen yardımın Yunanistan ve Türkiye'ye kadar uzatılmasıdır. Türkiye içinse doktrin, Batıyla ve Batı adına ABD ile ittifakın başlangıcı niteliğindedir²³.

ABD 1947 yılında başlayıp 1952 yılına değin geçen dönemde üç hususu hedeflemiştir;

- Avrupa'nın askeri, ekonomik ve sosyal istikrarını sağlamak,
- Avrupa'yı ABD'nin koruyucu stratejik nükleer şemsiyesi altına almak,
- Avrupa'nın gücünü ABD önderliğinde savunma ittifakı içinde örgütlemek²⁴.

Truman Doktrini ABD'nin bu politikasında önemli bir yer tutmaktaydı. Doktrin ile başlayan süreç Marshall Planı ile devam etmiş ve önce Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı (OECD) sonra da NATO kurulmuştu.

¹⁹ Mc. Ghee, *ABD-Türkiye-NATO-Orta-Doğu*, ss. 57-58.

²⁰ Şamiloğlu, "Türkiye Açısından Truman Doktrini ve Stalin Diplomasisinin Hataları", s. 242.

²¹ Başkan Truman'ın 12 Mart 1947 günü yaptığı konuşmanın metni için bkz. Fahir Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1991, s. 4.

²² Bağcı, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, s. 4.

²³ Haluk Gerger, "Türk-Amerikan İlişkilerinde Silah Alışverişi", *Bilim ve Sanat*, No. 42, (Haziran 1984), s. 13.

²⁴ Sander, *Türk-Amerika İlişkileri 1947-1964*, s. 12.

1.3 12 Temmuz 1947 Tarihli Yardım Anlaşması

Truman Doktrinini uygulamak amacıyla yapılan 1947 tarihli Yardım Anlaşması, ABD'nin savaş sonrası ilk askeri yardımı olarak kabul edilir. Anlaşma, Türkiye'de ABD'nin her türlü desteğinin sağlandığı şeklinde yorumlanmıştı. Halbuki, 1947 Anlaşması, hükümleri gereği ABD'nin tek taraflı silah ve yardımının ötesinde bir anlam taşımamaktaydı. Yani, Türkiye'ye bir saldırı olduğunda ABD'nin herhangi bir yükümlülüğü söz konusu değildi²⁵. Bu nedenle, Türkiye'nin bundan sonraki çabası, ABD ile bir ittifak ilişkisi kurmaya çalışmak olacak ve 1952'de de NATO'ya girerek bunu başaracaktı. Anlaşma Türkiye'de olumlu karşılanmıştı. Türkiye, anlaşma ile beraber Sovyet tehlikesini kısmen de olsa bertaraf edebilecekti. Ayrıca alınacak yardımlar ile öncelikle ekonomik kalkınma hamlesini aksamadan yürütecek ve bunun paralelinde Batılılaşma girişimi devam edebilecekti.²⁶ Türk yöneticiler, ABD ile anlaşmayı önceleri iki devlet arasında sıkı bir işbirliği olarak görürken, Truman Doktrini ve 1947 Anlaşmasından sonra bu sınırlı amacı aşan, geniş kapsamlı bir ABD politikasının uygulayıcıları olmuşlardı.²⁷

Anlaşmaya göre, ABD Türkiye'ye silah, diğer askeri mühimmat ve askeri uzman gönderecek, Türk askeri personelini Amerika'da yetiştirecek ve yol, liman ve askeri tesis inşası için mali ve teknik destek sağlayacaktı.²⁸ 1947 Anlaşmasının ordu üzerindeki etkisi oldukça büyük olmuştu. Kısa bir süre sonra Savaş ve Savunma Sekreteryası Koordinasyon Komitesi (SVVNCC) Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) ihtiyaçlarını incelemek ve yardımı ordudaki sınıflara göre dağıtım planını yapmak üzere 2 Mayıs'ta yirmi iki kişilik ABD askeri heyetini Türkiye'ye göndermişti. Elde edilen veriler sonunda hazırlanıp sunulan raporlar neticesinde Kongre, Türkiye ve Yunanistan'a ilk yıl için 400 milyon Doları aşmayacak şekilde yardım yapılmasına izin veren yasayı 22 Mayıs'ta yürürlüğe koymuştu²⁹. Heyetin hazırladığı rapora göre, Türkiye'ye yapılacak 100 milyon

²⁵ Mehmet Gönübol ve Diğerleri, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Genişletilmiş 7. Baskı, Ankara: Alkım Yay., 1990, s. 219.

²⁶ Mehmet Gönübol ve Haluk Ülman, "Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı", *AÜSBF. Dergisi*, c. 21, No. 1, 1966, s. 147.

²⁷ Haydar Tunçkanat, *İkili Anlaşmaların İç Yüzü*, Ankara: Ekim Yayınevi, 1970, s. 198.

²⁸ Uslu, *Türk-Amerikan İlişkileri*, s. 98.

²⁹ Mc. Ghee, *ABD-Türkiye-NATO-Orta-Doğu*, ss. 85-86; Şamiloğlu, "Türkiye Açısından Truman Doktrini ve Stalin Diplomasisinin Hataları", ss. 250-251; Kanun metni için bkz. Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan*

Dolarlık yardımın 5 milyon Doları Türkiye'nin savunulmasında önemli olan karayollarının yapımı ve onarımı için, 14.75 milyon Doları Deniz Kuvvetleri, 26.75 milyon Doları Hava Kuvvetleri, 48.5 milyon Doları Kara Kuvvetleri ve son olarak 5 milyon Doları da cephane ikmali için planlanmıştı³⁰. Türkiye'ye Truman Doktrini kapsamında verilen güvenlik amaçlı bu yardımların tümü hibe edilmişti³¹.

O tarihlerde, ABD'nin askeri ve ekonomik yardımının Türkiye'yi süratle kalkındıracağı düşüncesi hakimdi. Bu nedenle anlaşmanın bazı maddelerinin ileride doğurması muhtemel tehlike ve sakıncaları üzerinde yeteri kadar durulmamıştı. Truman yardımına paralel yapılan 1947 Antlaşması, Türkiye için her ne kadar dönemin şartlarında kabul edilebilir olsa da antlaşmanın ikinci ve dördüncü maddeleri ileride sorun çıkarmıştı. İkinci maddeye göre, Türkiye'ye yapılan yardımlar sadece tahsis edilmiş gayeler için kullanılabilirdi. Dördüncü maddeye göre de alınan yardımlar hakkında ABD'nin onayı olmadan Türk subayı, memuru, veya hükümet yetkilisi olmayanlara bilgi verilmeyecek, bu malzeme ve bilgiler verildikleri amaç dışında kullanılamayacaktı³². Görülüyor ki, yardım çerçevesinde verilecek her türlü bilgi, askeri malzeme, araç ve silahlar verilmiş amaçlarına uygun olarak, yani sadece Sovyet tehlikesine karşı kullanılabilir, bunun dışındaki her türlü kullanım ise mümkün olmayacaktı. Antlaşmanın bu iki maddesi 1964 yılında Kıbrıs krizi sırasında Türkiye'nin karşısına çıkarılmıştı. Kıbrıs'taki olaylar karşısında müdahale etmek isteyen Türkiye, ABD Başkanı Johnson'un bu iki maddeyi hatırlatan mektubu ile karşılaşmış ve adadaki mevcut olumsuz duruma rağmen müdahalede bulunamamıştı³³. 1947 Antlaşması ile ABD'den tam bir destek sağlandığı ve bir ittifaka gidildiği düşünülüyse de 1963-1974 yılları arasında yaşanan Kıbrıs olayları ve bu olaylar karşısında ABD'nin tutumu bunun bir yanılgı olduğunu bir kere daha göstermişti.

Türkiye'ye verilen yardımın ABD tarafından nasıl algılandığı konusunda 1948 yılı Dış Yardım Kanunu Tasarısının, Temsilciler Meclisi'nin o zamanki adıyla Dışişleri Komisyonu'nda görüşülmesi sırasında, Türkiye hakkında Komisyona bilgi veren Türkiye Askeri Yardım Kurulu Başkanı Tüm General H.

Münasebetleri, ss. 158-161.

³⁰ Ülman, *İkinci Cihan Savaşının Başından Truman Doktrinine Kadar Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939-1947*, s. 255.

³¹ Mc.Ghee, *ABD-Türkiye-NATO-Orta-Doğu*, s. 58.

³² Tunçkanat, *İkili Anlaşmaların İç Yüzü*, s. 195.

³³ M. Emin Değer, *Oltada Balık Türkiye*, 1.Basım, İstanbul: Çınar Yay., 1983, s. 187.

L.Mc Bridge'nin görüşleri iyi bir göstergedir³⁴: “.....Barışı idame gayretlerinin başarısızlığı ve diğer bir savaşa katılmamız halinde Türkiye, Rusya ve Balkanlarda bulunan stratejik hedeflere yöneltilecek taarruz için hayati öneme haiz üsler sağlamış olacaktır.”

1945'te Sovyet tehlikesinin çok somut bir şekilde var olduğu bir durumda Türkiye'ye herhangi bir askeri yardımda bulunmayan ABD, 1947 yılından itibaren global stratejisi gereği, Türkiye'den edineceği üslerin kendisi ve Avrupa için taşıdığı önemin farkına varmıştı.

1.4 Marshall Planı

ABD'nin altı yıllık savaş yorgunu Avrupa'ya yaptığı yardımların, bütçe açıklarının kapatılması ve ithalat gibi verimsiz ve geri dönüşü mümkün olmayan sektörlerde harcanıyor olması, Avrupa'nın yeniden kalkınması yönündeki tüm çabaları boşa çıkarıyordu. Çözüm önerisini dönemin ABD Dışişleri Bakanı George Marshall 5 Haziran 1947 günü Harvard Üniversitesi'nde yaptığı konuşma³⁵ ile ortaya atmış ve Avrupa ülkelerinin işbirliğini öngören bir plan açıklamıştır. Marshall, Avrupa'daki ucuz ve kaliteli iş gücünün farkındaydı; ona göre, toplu ve işbirliği içinde yapılacak çalışmalar, Avrupa'yı canlandıracak ve bu canlılık Avrupalı devletlerin güçlenmelerine vesile olacaktı. ABD ise sadece karşılaşılan problemlerin çözümünde müdahalede bulunacaktı. Marshall Planına göre ABD, Avrupalı ülkelerin ekonomik düzenlerini yeniden kurmalarına yardımcı olacaktı. Avrupa'nın kalkınan ekonomileri ile beraber uluslararası ticaret yeniden canlanacaktı. Bu işten en çok güçlü ekonomisi olan ABD yararlanacaktı.³⁶ ABD bu yardımı herhangi bir ayrıma gitmeden tüm Avrupa'ya yapmak istiyordu. Fakat Sovyetler, ABD'nin yayılmacı siyasetinin bir parçası saydığı Marshall Planına karşı çıkmış ve reddetmişti.

27 Haziran 1947 tarihinde Paris'te Avrupa devletleri toplanarak Marshall'ın görüşlerini ele almışlardı. İki hafta sonra, 12 Temmuz 1947 tarihinde Türkiye, Fransa, İngiltere, İtalya, Belçika, Portekiz, İsveç, Norveç, Danimarka, Avusturya, İzlanda, İsviçre, Lüksemburg, İrlanda, Yunanistan ve Hollanda'nın katılımı ile on

³⁴ Sezai Orkunt, *Türkiye-ABD İlişkileri*, İstanbul: Milliyet yayınları, 1978, s. 144.

³⁵ Konuşmanın metni için bkz. Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, ss. 165-167.

³⁶ Ülman, “NATO ve Türkiye”, s. 145.

altılar konferansı düzenlenmiş, konferans neticesinde 22 Eylül 1947'de ABD'ye sunulmak üzere “*Avrupa Ekonomik Kalkınma Programı*”^{*} hazırlanmıştı. Bu programa istinaden de ABD, 3 Nisan 1948'de Dış Yardım Kanununu çıkarmıştı.³⁷ Bunun paralelinde 16 Nisan 1948 tarihinde Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (OECE) kuruldu.

Truman Doktrini, askeri bir nitelik taşımaktaydı ve Amerika'nın Sovyet tehdidine maruz kalan ülkelerden Türkiye ile Yunanistan'ın askeri gücünü arttırma amacına yönelikti³⁸. Marshall Planı ise savaştan yıkılmış bir ekonomiyle çıkan Avrupa'yı ekonomik bakımdan kalkındırma ve güçlendirmeyi amaçlamaktaydı³⁹. Bu sebeptendir ki Amerikalı yöneticiler başlarda Türkiye'yi Marshall Planına dahil etmek istememişlerdi. Çünkü Türkiye, İkinci Dünya Savaşına katılmamıştı ve Avrupa kadar ağır bir yıkıma uğramamıştı. Elindeki döviz ve altın stoku Avrupalı ülkelere nazaran iyi durumdaydı. Endüstri seviyesi de savaş öncesi durumunu geçmişti⁴⁰. Ayrıca Truman Doktrini ile beraber yapılan askeri yardımlar sayesinde Türk ekonomisinde askeri harcamalar için ayrılan payın azalacağı ve ekonominin rahatlayacağı görüşü hakimdi. Bu sebeplerle Türkiye'ye, Dünya Bankası ve İhracat ve İthalat Bankasından sağlanacak ödünç para dışında ayrıca bir yardımın yapılması uygun görülmemişti⁴¹. Ancak, sonuçta Türkiye'ye yapılan askeri yardımın umulan ekonomik ferahlamayı yaratmadığını gören ve gelişen bir ekonominin Türkiye'nin askeri gücü ve iç düzeni bakımından önemini anlayan ABD hükümeti, Türkiye'yi Marshall Planı içine almaya ikna olmuş ve 4 Temmuz 1948'de imzalanan bir anlaşma ile Türkiye'ye ekonomik yardım başlamıştı.⁴²

Bu anlaşma ile Türkiye 3 Nisan 1948 tarihli Foreign Assistance Act (Dış Yardım Kanunu) kapsamına alınmıştı. Marshall Planı dahilinde Türkiye'ye dört kategoride yardım yapılmıştı. 1948-1951 yılları arasında Türkiye, ABD'den 62.376.000 Dolar hibe yardımı, 72.840.000 Dolar ödünç para, 126.522.000 Dolar

* ABD Dışişleri Bakanı Marshall'ın Harvard Üniversitesinde yaptığı konuşmada açıkladığı ve Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilâtına girmiş ülkelere yapılacak olan yardımı düzenleyen program. 1947-1951 yılları arasında tatbik edilmiştir.

³⁷ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, (Cilt 1-2:1914-1995) Baskı, Ankara: Alkım Yay., 1995, s. 443.

³⁸ Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, s. 181.

³⁹ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 443.

⁴⁰ Ülman, “NATO ve Türkiye”, s. 128.

⁴¹ Gönübol ve Diğerleri, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, s. 220.

⁴² Sander, *Türk-Amerika İlişkileri 1947-1964*, s. 28.

dolaylı yardım ve 3 milyon Dolar da teknik yardım almıştı.⁴³ Marshall Planı, bir önceki yardım antlaşması gibi, bir takım koşullara bağlı olarak sadece ABD'nin rıza göstereceği amaçlar için kullanılacaktı⁴⁴.

Truman Doktrini ve Marshall Planından dolayı Türkiye'nin uluslararası arenada kazanımları olmuş, fakat bu yardımların maliyeti olarak Türkiye, ABD dış politika kararlarına karşı gelmekten çekinen bir tavır benimsemek durumunda kalmıştı. Bunun önemli örneklerinden biri, Türkiye'nin Arap dünyasının tutumunu bildiği halde Birleşmiş Milletlerde (BM) İsrail'i kurulmasından dokuz ay sonra 28 Mart 1949 tarihinde tanınmasıydı. Türk yöneticiler, Marshall Planını, tıpkı Truman Doktrininde olduğu gibi, basit bir iktisadi düzenlemeden çok, siyasi niteliği ağır basan bir düzenleme olarak algılamışlardı. Bu yardım da, bir önceki yardım gibi birtakım koşullara bağlı olarak verilmişti.

1.5 Türkiye'nin NATO'ya Katılması

İkinci Dünya Savaşından sonra hakim görüş, başta Avrupa olmak üzere dünyanın pek çok köşesinde otorite boşluğunun olduğuydu. ABD müdahale etmediği takdirde komünist hareket bu boşluğu dolduracak ve Avrupa'da Sovyetlerin etkinliği daha da artacaktı.⁴⁵ Amerikalı yetkililer durumun farkındaydı, fakat Amerikan dış politikası, Monroe Doktrini'nden beri sadece ikili ittifaklara değil genel olarak tüm ittifaklara imkan vermiyor, bu da yetkililerin elini kolunu bağlıyordu. Bu durum karşısında harekete geçen Amerikan Senatosu 11 Haziran 1948 tarihinde "Vandenberg Kararını"^{*} kabul etmiş ve bu da Amerikan dış politikasında ittifaklar yolunun açılmasını sağlamıştı⁴⁶.

Brüksel Antlaşması üyeleri, Belçika, Fransa, Lüksemburg, Hollanda ve İngiltere'ye Kanada, Danimarka, İzlanda, İtalya, Norveç, Portekiz ve ABD'nin

⁴³ Ülman, *İkinci Cihan Savaşının Başından Truman Doktrinine Kadar Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939-1947*, ss. 112-121.

⁴⁴ Sander, *Türk-Amerika İlişkileri 1947-1964*, s. 29.

⁴⁵ Ülman, "NATO ve Türkiye", s. 144.

* ABD Senatörü Hoyt S. Vandenberg tarafından 1948 Nisan ayında ABD senatosuna bir karar tasarısı sunuldu. Bu tasarı kapsamında ABD başkanına bölgesel ve diğer ortak anlaşmalara katılma yetkisi veriliyordu. Bu tasarının 11 Haziran 1948'de kabulüyle ABD'nin 1823'ten beri uyguladığı Monroe Doktrini resmen terkedilmiş oldu.

⁴⁶ Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, s.188; Hüseyin Bağcı, "Türkiye'nin NATO Üyeliğini Hızlandıran iki önemli faktör: Kore Savaşı ve ABD Büyükelçisi Mc. Ghee", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, c. 18, No. 1-2, (1991), s. 4.

katılmasıyla Washington'da imzalanan antlaşma ile 4 Nisan 1949'da NATO kurulmuştu⁴⁷.

Başta İngiltere olmak üzere Avrupalı devletler NATO'nun kuruluşunda Türkiye'nin üyelik teklifine karşı çıkmıştı. İngiltere, Türkiye için Ortadoğu'da kuracağı bir paktı düşünmekte, böylece kendi çıkarlarını korumayı hedeflemekteydi. Türkiye'nin üyeliğine karşı çıkan Norveç, Belçika, Hollanda ve Danimarka gibi Avrupa ülkeleri ise sebep olarak, Türkiye'nin üyeliğine kızacak olan Sovyetlerin kendilerine saldırma riskini göstermekteydiler⁴⁸. Ayrıca sanayisi çok zayıf olan Türkiye'nin kendilerine yük getireceğinden ve birliği zayıflatacağından da endişe duymaktaydılar⁴⁹. Türkiye ise, Arapların İsrail konusundaki kırınlıkları giderilmedikçe ve Mısır ile İngiltere arasındaki 1936 tarihli antlaşmanın yerine geçecek bir çözüm yolu bulunmadıkça bir "Akdeniz Savunma Paktının"* kurulamayacağını belirterek İngiltere'ye cevap verirken⁵⁰, diğer endişeli olan Avrupa ülkelerine de gerek kendinin gerekse Avrupa'nın güvenliği için Türkiye'nin NATO'ya üyeliğinin şart olduğunu belirtmiştir. 11 Ağustos 1950'de NATO'ya ikinci kez başvuruda bulunan Türkiye'nin talebi, 1950 Eylülünde toplanan Bakanlar Konseyince yine kabul görmemiş, yalnız Yunanistan'la beraber Akdeniz'in savunulması için gerekli planlama işlemlerine katılmaya çağırılmıştı⁵¹.

Sovyet tehlikesini fazla önemsememiş ve Türkiye'nin güvenlik kaygılarını fazla dikkate almamış olan ABD, artan Sovyet tehlikesini gördükçe politikasını Türkiye lehinde değiştirmeye başlamıştı. Tarafsız bir Türkiye, kendi için olduğu kadar Batı için de büyük bir tehlike arz eden muhtemel Sovyet saldırılarını daha da kolaylaştıracaktı. ABD açısından, herhangi bir savaşta Sovyet cephesini genişletmek ve asker sayısı az olan Avrupa'nın karşılaşacağı yükü azaltmak önemliydi.

Sovyet nüfuzunun petrol zengini Ortadoğu'da genişlemesini durdurma açısından da Türkiye'nin stratejik konumu NATO için ayrı bir kazanç olacaktı. ABD,

⁴⁷ Oral Sander, *Siyasi Tarih 1914-1994*, Ankara: İmge Yayınları, 2005, s. 239.

⁴⁸ Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, s. 181; Burcu Bostanoğlu, *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası*, Ankara: İmge Kitabevi, Aralık 1999, s. 385.

⁴⁹ Bağcı, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, s. 18; Bağcı, "Türkiye'nin NATO Üyeliğini Hızlandıran iki önemli faktör: Kore Savaşı ve ABD Büyükelçisi Mc. Ghee", s. 11.

* İngiltere tarafından Türkiye, Yunanistan ve İspanya gibi NATO'ya üye olmayan ülkelerin NATO benzeri özel bir pakt altında toplanılması amaçlanmıştır.

⁵⁰ Sander, *Türk-Amerika İlişkileri 1947-1964*, s. 71.

⁵¹ Gönlübol ve Diğerleri, *Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1990*, ss. 228-229; Bağcı, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, s. 33.

Türkiye'yi Ortadoğu petrolünün kilidi olarak görmüş ve II. Dünya Savaşı sonrası Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerinde Türkiye'nin köprü vazifesi görebileceğini düşünmüştü.⁵² Ortadoğu'ya yakınlığı ve bölge üzerindeki kilit rolü sebepleri ile Türkiye'nin NATO'ya üyeliği gerekiyordu.⁵³

Ayrıca Amerikan Hava Kuvvetleri uzmanları da Türkiye'nin ittifaka alınmasını ısrarla istiyordu. Çünkü ABD, Sovyetler Birliği'ne karşı aldığı güvenlik tedbirlerini genişletmek istemekte ve bu sebeple Türkiye'deki üslere büyük ihtiyaç duymaktaydı. ABD, Sovyetlerin Batı Avrupa'ya olası saldırılarını, Türkiye'den kalkacak Amerikan uçakları ile önleyebilecek, ayrıca bu uçaklar Kafkaslardaki petrol ve Urallardaki endüstri bölgelerini bombalayabilecek, böylece caydırıcı bir etki sağlayabilecekti. Muhtemel bir Sovyet saldırısına karşı ABD saldırıyı ilk temas bölgesinde durdurmayı amaçlamakta, bu strateji de Türkiye'yi ön plana çıkarmaktaydı. Türkiye'nin üyeliğiyle beraber; NATO'nun güneydoğu kanadı düşman güçlere karşı korunmuş olacak, Sovyet saldırganlığı ve yayılmacılığı bu bölgede sınırlandırılacaktı. Ayrıca NATO'ya maliyeti çok aza gelecek olan yirmi iki Türk birliği NATO'nun caydırma gücüne önemli bir katkı sağlayacak, Türk birliğinin Sovyetlerin güney sınırında bulunması da Sovyetleri, Türkiye'ye karşı kullanmak üzere askeri gücünün önemli bir kısmını Orta Avrupa'dan çekmeye zorlayacaktı. Böylece Sovyetler Birliği de, Batı Avrupa'ya karşı girişebileceği bir saldırıda kuvvetlerinin büyük bir bölümünü Türk kuvvetlerine ve Türkiye'de NATO ve ABD uçaklarının konuşlanacağı üslere ayırmak zorunda kalacaktı.

ABD ilk başlarda bu üslerin Türkiye'de konuşlandırılması fikrini "Akdeniz Savunma Paketi" çerçevesinde düşünmüş ve doğrudan Türkiye'den bu yönde talepte bulunmuştu. Türkiye ise bu uçakların konuşlanacağı üsleri ittifaka alınmadığı takdirde kiralamaktan ve/veya kullanıma açmaktan yana değildi.⁵⁴ Zira, Türkiye bu üslerin kullanım şartını NATO'ya girme koşuluna bağlamıştı.⁵⁵

Görünen odur ki ABD, askeri strateji açısından İngiltere ve diğer Avrupa ülkelerine rağmen Türkiye'yi NATO'ya almak istiyordu. Çünkü ABD'nin çevreleme politikası gereği, Sovyetlere yakın topraklarda hava ve istihbarat üslerine ihtiyacı vardı. ABD'nin bu üslere olan ihtiyacı o derece acildi ki, Amerikalı yetkililer,

⁵² *Ayın Tarihi*, No. 208, Mart 1951, s. 107.

⁵³ Sander, *Siyasi Tarih 1914-1994*, s. 79; Bostanoğlu, *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası*, s. 396.

⁵⁴ Ülman, "NATO ve Türkiye", ss. 149-150.

⁵⁵ Sander, *Türk-Amerika İlişkileri 1947-1964*, s. 62.

Türkiye daha NATO'ya girmeden bu yönde yoğun çalışmalara girişmişti. Colorado Senatörü Johnson, 23 Mart 1951'de Senato'da verdiği demeçte Türkiye'deki hava üslerinin önemini açıkça ortaya koymakta ve şunları söylemekteydi:⁵⁶ *“Doğu Akdeniz sadece bu bölgenin değil bütün dünyanın başlıca stratejik noktasıdır. Binaenaleyh ABD kendi kara, hava ve deniz kuvvetlerini tam bu noktada tertiplemelidir. Türkiye'de her tepenin her yamacından uçaksavar topları fişkırmalıdır. Türkiye'de yeni hava alanları inşa edilmeli ve bunları herhangi bir ihtimale karşı müdafaa etmek üzere emirlerine kara kuvvetleri tahsis edilmelidir.”* Ayrıca ABD'nin üslere olan acil ihtiyacının anlaşılması bakımından İncirlik Üssünün daha Türkiye'nin NATO antlaşmasını imzalanmadan önce 1951 baharında yapımına başlanmış olması ve ABD'nin kullanımına tahsis edilmesi bu konunun önemini kanıtlar nitelikteydi.

Türkiye'nin NATO'ya girişini hızlandıran bir başka sebep de Kore Savaşıydı. NATO'ya girme çabasında olan Türkiye, Kore Savaşının patlak vermesi ile bu savaşı kendini göstermek ve Avrupa'ya kabul ettirebilmek için bir fırsat olarak değerlendirmişti. Savaşın çıkması ile beraber Türk Hükümeti, Türkiye Büyük Millet Meclisine (TBMM) bile danışmadan ABD önderliğinde alınan BM kararlarını desteklediğini açıklamıştı⁵⁷. Türkiye bu hareketi ile ABD paralelinde hareket ederek olumlu not almış, aynı zamanda harekate itiraz eden Batılı devletlere ABD adına cevap vererek bir anlamda dirençlerini kırmıştı⁵⁸. Nitekim Türkiye'nin Kore'ye asker gönderme kararını müteakip İngiltere, Avustralya ve Yeni Zelanda Kore'ye asker göndermişlerdi⁵⁹.

Kore Savaşının sonuçlarının hem Türkiye hem de Batı için önemli etkileri olmuştu. Kore Savaşı ile beraber Batı, ABD'nin atom silahı üstünlüğüne rağmen bölgesel savaşların çıkabileceğini anlamış, bu da coğrafi konumu itibariyle Türkiye'yi ön plana çıkarmıştı⁶⁰. Bu nedenle savaştan sonra Batı, güçlerini arttırmaya ve ittifak arayışlarını hızlandırmaya başlamış, NATO'yu Türkiye, Yunanistan ve Federal Almanya'yı alacak şekilde genişletmiş, Kore'de olduğu

⁵⁶ *Ayın Tarihi*, No. 208, Mart, s. 107.

⁵⁷ Bağcı, “Türkiye'nin NATO Üyeliğini Hızlandıran iki önemli faktör: Kore Savaşı ve ABD Büyükelçisi Mc. Ghee”, ss. 20-21.

⁵⁸ Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, s. 181; Bağcı, “Türkiye'nin NATO Üyeliğini Hızlandıran iki önemli faktör: Kore Savaşı ve ABD Büyükelçisi Mc. Ghee”, s. 13.

⁵⁹ Bağcı, “Türkiye'nin NATO Üyeliğini Hızlandıran iki önemli faktör: Kore Savaşı ve ABD Büyükelçisi Mc. Ghee”, s. 16.

⁶⁰ Ömer Kürkçüoğlu, *Türkiye'nin Arap Orta-Doğusu'na Karşı Politikası (1945-1970)*, Ankara: Sevinç Matbaası, 1972, s. 42.

gibi, Sovyetlerin saldırısına açık durumda bulunan Yugoslavya'ya da yardım etmeye başlamıştı. Türkiye açısından ise savaş, doğrudan bir baskı altında kalmadan kendi rızası ile üstlendiği bir olay olmakla beraber ödülü kendini Batıya kabul ettirmek olmuştu. NATO'nun kurulmasından 14-15 ay sonra patlak veren bu savaşa Türkiye'nin bir askeri kuvvetle katılması ve gösterdiği başarılar üyelik yolunu da açmış ve hızlandırmıştı⁶¹.

15 Mayıs 1951 tarihinde ABD, Türkiye'nin NATO'ya üyeliğiyle ilgili olarak Fransa ve İngiltere'ye resmi bir teklifte bulunmuştu⁶². Bu arada Menderes Hükümetinin Türkiye'nin NATO'ya alınması halinde Ortadoğu'da müttefikleri İngiltere'nin istediği aktif rolü oynamaya hazır olduğunu bildirmesi üzerine İngilizlerin tutumunda bir yumuşama olmuştu. İngiltere, Ortadoğu'daki milliyetçilik hareketlerinin artması ve İran'da çıkan olaylar nedeni ile zaten rahatsızdı. Türkiye'nin beyanı ve ABD'nin teklifi üzerine 18 Temmuz 1951'de İngiltere, Ortadoğu'da istediği rolü oynaması koşulu ile, Türkiye'nin NATO'ya girmesine yeşil ışık yakmıştı. Bunun üzerine Türkiye 3 Ağustos 1951'de üyelik için tekrar başvurmuş, 15-20 Eylül 1951'de Ottawa'da toplanan NATO Bakanlar Konseyi Türkiye ile Yunanistan'ın üyeliğe davet edilmesine karar vermişti⁶³. 17 Ekim 1951 tarihinde Londra'da yapılan Bakanlar Konseyi toplantısında protokol imzalanmış ve Türkiye ile Yunanistan NATO'ya kabul edilmişti. Bu arada ABD'nin Türkiye'de kurulacak olan üslerine ilişkin ilk yasal dayanak, 4 Nisan 1949'da Washington'da imzalanan Kuzey Atlantik Anlaşmasına Taraf Devletler Arasında Kuvvetlerin Statüsüne Dair Sözleşmesine Türkiye'nin, 19 Şubat 1952 gün ve 3038 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan protokolle taraf olması ile birlikte oluşturulmuş oluyordu. Bu gelişmelerin ardından TBMM'nin 18 Ekim 1952'de yaptığı toplantı ile Kuzey Atlantik Antlaşmasına istinaden Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) NATO'nun askeri teşkilatına katılması için gerekli çalışmalar başlatılmıştı. Türkiye'de çalışma yapan ABD yetkilileri NATO'nun güneydoğu karargahı için İzmir Limanını seçmişlerdi.

NATO'ya dahil olmasından hemen sonra NATO kapsamında Türkiye'de görev yapacak müttefik kuvvetlere dahil askeri personelin tabi olacağı statüyü her

⁶¹ Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, s. 181.

⁶² Bağcı, "Türkiye'nin NATO Üyeliğini Hızlandıran iki önemli faktör: Kore Savaşı ve ABD Büyükelçisi Mc. Ghee", s. 25.

⁶³ Kürkcüoğlu, *Türkiye'nin Arap Orta-Doğusu'na Karşı Politikası (1945-1970)*, ss. 43-45.

bakımdan düzenleyen ve bir kısmının bugün de yürürlükte olduğu bir dizi antlaşma/anlaşma yapılmıştır. Bunlar:

-10 Mart 1954 tarihli NATO'ya Taraf Devletler Arasında Kuvvetlerin Statüsüne Dair Antlaşma,

-Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatının, Milli Temsilcilerin ve Milletlerarası Personelin Statüleri Hakkında Antlaşma,

-Kuzey Atlantik Antlaşması Mucibince Kurulmuş Olan Milletlerarası Askeri Karargahların Statüsüne Müteallik Protokol.

Bütün NATO üyelerinin taraf olduğu bu antlaşmalardan başka Türkiye'nin aynı dönemde ABD ile imzaladığı ikili düzenlemeler de mevcuttur. Bunlar:

-Kuvvetlerin Statüsüne Dair Antlaşmanın Tatbikine Müteallik Antlaşma,

-Vergi Muafiyet Anlaşması

-23 Haziran 1954 Tarihli Askeri Kolaylıklar Anlaşması,

-06 Aralık 1954 tarihli Türk Hava Kuvvetleri-ABD Hava Kuvvetleri Müşterek Talimatı,

-25 Nisan 1955 tarihli Savunma Kolaylıkları Yardım Programına Ait Anlaşma,

-22 Haziran 1955 tarihli Atom İle İlgili Malumat Sahasında İşbirliğine Dair Antlaşma

-25 Mayıs 1955 tarihli Ortak Savunma Yardım Programına Göre Verilen Artık Teçhizat ve Malzemenin Kullanılmasına Ait Anlaşma.

Ayrıca Türkiye'nin, NATO'ya katılması ile birlikte koyu bir Amerikan politikası izlenmiş ve Amerika ile ikili ilişkiler tam bir ittifak düzeni içinde yürütülmüştü. Bununla birlikte Türkiye'nin, NATO çerçevesinde Amerika ile olan ittifakı sebebi ile birçok kazanımları oldu ise de, beraberinde iki önemli olumsuzluğu da getirmişti. İlki, Türk dış politikasının Türk-Amerikan ilişkilerinden ibaret olarak anlaşılması⁶⁴, Türkiye'nin bir anlamda Amerikan ipoteği altına girmesi anlamına geliyordu ki, bu da bağımsız Türkiye anlayışına ters düşüyordu. İkinci olumsuzluk ise, sonraki bölümlerde ayrıntısı ile üzerinde durulacak olan, Türkiye'deki bir takım askeri üs ve tesislerin Amerika'nın kullanımına açılması ve bu çerçevede ABD'ye kapitülasyon benzeri imtiyazların tanınmasının⁶⁵ yarattığı

⁶⁴ Sander, *Türk-Amerika İlişkileri 1947-1964*, s. 84.

⁶⁵ Fahir Armaoğlu, *1947-1997 Yarı Yüzyılın Türk- Amerikan İlişkileri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999, s. 425.

sorunlardır. Bu üs ve tesisler nedeniyle artık Türkiye için bloklar arası herhangi bir savaşta, savaş dışı kalması ve/veya tarafsız bir politika izlemesi mümkün olamayacaktı⁶⁶. Türk-Amerikan ilişkilerinin başladığı ilk dönemlerde bu iki olumsuzluk pek göze batmazken ilişkilerin bozulmaya başladığı 1960'larda bu sorunlar iki müttefikin arasını açmış, ilişkilerin kopma noktasına gelmesine sebep olmuştur.

Görüldüğü gibi Türkiye ve ABD İkinci Dünya Savaşından sonra ittifak arayışlarına hız vermiş, Soğuk Savaşın başlaması ve özellikle Türkiye'nin güvenlik kaygıları iki ülkeyi birbirine yaklaştırmıştı. Türk-Amerikan ilişkileri tarihinde bir başka önemli konu da askeri yardımlar olmuş, bu dönemde uygulanan Marshall Planı, Truman Doktrini ve bunun paralelinde yapılan yardım anlaşmaları iki ülke arasındaki müttefikliği sağlamlaştırmıştı. Yukarıda incelenen dönemlerde hibe edilen veya satılan teçhizat, silahlar, mühimmatlar, ve gönderilen eğitici personeller ileride inşa edilecek askeri üs ve tesislerin temelini oluşturmuşlardı. Ayrıca askeri üs ve tesisler Türkiye'nin NATO'ya girme sürecinde iki ülkeyi birbirine yaklaştırmış, özellikle İncirlik Üssü ileriki bölümlerde inceleneceği gibi iki ülke arasındaki ilişkilerin sembolü haline gelmiştir.

⁶⁶ Sander, *Türk-Amerika İlişkileri 1947-1964*, s. 84.

İKİNCİ BÖLÜM

İNCİRLİK ÜSSÜNÜN TARİHÇESİ

Süper bir gücün yayılma alanı içerisinde bulunan bir ülke kendini savunma adına diğer bir süper güç ile ittifaka gidebilir ve eğer şartlar elveriyorsa ittifaka gittiği ülkenin askeri gücünün kendi ülkesinde konuşlanmasına izin vererek tehdit unsuru olan süper güç ile kendi arasındaki kuvvet dengesini sağlayabilir. Bu durum askeri gücün konuşlanmasını kabul eden ülke için kendisini güvende hissetmesini sağlarken üs ve askeri tesis elde eden süper güç için ittifaka girdiği ülke içerisinde bazı imtiyazlara sahip olabilmenin yolunu açabilir.

Tarihe bakıldığında bir ülkede askeri üs elde etmede üç yöntemin kullanıldığı görülmektedir. Bunlardan ilkinde üs elde etmek isteyen ülke, diğerini işgal eder ve sonrasında işgal ettiği ülkedeki stratejik noktalarda üs kurar. İkinci yöntemde bir işgal söz konusu olmamakla beraber kiralama antlaşması ile bir ülkenin topraklarının istenilen yerlerinde üs kurma hakkının elde edilmesi söz konusudur. Sonuncusu ve Türkiye'nin de İkinci Dünya Savaşı sonrasında benimsediği yöntemde ise bir ittifak veya ortak savunma adı altında diğer ülke topraklarında üs kurulmaktadır. ABD de NATO antlaşmasının üçüncü maddesine istinaden Türkiye ile ikili antlaşmalar yapmış, ilişkilerini geliştirmiş ve Türk topraklarının stratejik noktalarında üs kurmuştur¹.

Bu bölümde İncirlik Üssünün kurulmasını incelemeye önce ABD'nin Dünya genelinde izlemiş olduğu askeri üs politikası, Türkiye ile ABD arasında askeri üsler hakkında yapılan ikili anlaşmalar ve Türkiye'de kurulan üsler ayrıntıya girilmeden açıklanacaktır. Çalışmamızın ana konusu İncirlik Üssü olması sebebiyle bu üssün kurulması, fonksiyonları, hukuksal durumu, niteliği, üs içerisinde hangi birliklerin kalkıp hangilerinin varlığını devam ettirdiği ve zaman içinde geçirdikleri genel gelişim günümüze kadar kronolojik sıra takip edilerek incelenecektir.

¹ Oral Sander, *Türk-Amerika İlişkileri 1947-1964*, Ankara: AÜSBF.Yayınları, 1979, ss. 116-117.

2.1 ABD Askeri Üsleri Genel Politikası

İmparatorluk, ülkenin askeri gücünü ve kural koyma isteğini egemenliği altındaki diğer topluluklara kabul ettirme düzenidir. Bu durum, tarihte Romalılar için olduğu kadar Amerikalılar ve İngilizler için de geçerlidir. Askeri üsler ise, Roma'nın siyasi egemenliğini kurmak amacıyla uyguladığı öncelikli yöntem olmuştur. Bu yöntem güçlü bir ülkenin zayıf komşularını kanatları altına alarak içten veya güçlü komşularından gelebilecek tehlikelere karşı korunmasını amaçlıyordu. Roma'nın zayıf komşularına uyguladığı bu politika, bir anlaşma ilişkisiydi ve sadece kendi gücünü arttırmaya yönelikti. Roma, bu politika çerçevesinde kendisinin ve müttefiklerinin güvenliği için Roma Kaleleri inşa etmiş ve uzun yıllar hakimiyetini sürdürebilmiştir².

İngiltere, en parlak dönemi olan 19. yüzyılda Roma'nın yaptığı gibi askeri gücünü kullanarak bir çok ülkeyi sömürgesi altına almıştı. İngiltere, sömürge imparatorluğunu küresel askeri üsler sistemi ile korumuş ve geniş alanlara hükmedebilmişti. İngiliz İmparatorluğunun zirvesinde bu askeri üsler 35 farklı ülkede konuşlanmıştı. İngiliz egemenliği 20. yüzyılın başlarında hızla gerilemeye başlamış olsa da askeri üsler imparatorluk devam ettikçe korundu ve üs sistemi İkinci Dünya Savaşı'nın sonrasında genişledi. Ancak savaşın hemen sonrasında İngiliz İmparatorluğu parçalandı ve üslerin büyük çoğunluğu terk edildi³.

İngiliz İmparatorluğunun düşüşü İngiltere'nin dünya ekonomisindeki rolünü ve onun dünya liderliğini devralan ABD'nin yükselişi ile birlikte oldu. Amerika İkinci Dünya Savaşı sonrasında dönem itibarıyla dünyanın en büyük askeri üs sistemi ile sahneye çıktı. Genel Kurmay Başkan vekili danışmanı James Blacker'e göre; *"İkinci Dünya Savaşı sonundaki bu deniz aşırı üs kurma sistemi yaklaşık 100 ülkeyi ve kutup dairesinden Antartika'ya kadar uzanan bir alanı kapsamaktaydı."* Bu, Amerikan askeri üslerinin tüm kıtalara ve adalara yayılması anlamına geliyordu. Blacker *"Amerika'nın nükleer tekelinin yanında,*

² Arnold Toynbee, *Amerika ve Dünya Devrimi*, New York: Oxford Üniversitesi Basımı, 1962, ss. 105-106.

³ Robert Harkavy, *Great Power Competition for Overseas Bases: The Geopolitics of Access Diplomacy* New York: Pergamon Basımı, 1982, ss. 9-37.

deniz aşırı üs kurma sisteminden başka ulusun süper güç konumunun evrensel sembolü olarak görülen başka bir şey yoktu” demişti⁴.

İkinci Dünya Savaşından sonra Amerika'nın askeri üslere resmi bakış açısı, olabildiği kadar çok genişlemeyi sürdürmek ve daha fazla üs edinmek yönündeydi. ABD Başkanı Harry Truman, 1945 Potsdam Konferansında yaptığı konuşmada *“Amerika bu savaştan hiçbir yarar ya da bencilce avantaj beklememesine rağmen, kendi çıkarlarımız ve dünya barışının tam korunması için gerekli olan askeri üslerin devamını sağlayacağız. Askeri uzmanlarımızın bizim korunmamız için önemli bulduğu yerlere askeri üslerimizi kuracağız. Bu hakkı BM ile yapacağımız istikrarlı anlaşmalarla elde edeceğiz”* demişti⁵.

Yine de İkinci Dünya Savaşı sonundan Kore Savaşına kadar hakim olan akım, ABD'nin deniz aşırı üslerini azaltma yönünde olmuştur. Bu süreç, Kore Savaşına kadar devam etmiş ve bu savaş sonrası üslerin miktarının artmasıyla son bulmuştur. Bu durumu Vietnam Savaşı sırasındaki artışlar takip etmişti. Ancak Vietnam Savaşından sonra Amerika'nın deniz aşırı üs sahaları bir kez daha azalmaya başladı. 1988'den itibaren, bu üslerin sayısı Kore Savaşının sonunda olduğundan daha azdı⁶.

Tarihe bakıldığında, üslerin savaş dönemlerinde elde edildiği görülür. Örneğin ABD'nin Küba Guantanamo'daki donanma üssü, İspanya-Amerika savaşının sonunda elde edilmişti. Teknik olarak üs kiralanmış olmasına rağmen, bu kiralılık durumu devamlılık arz etmektedir. Bununla birlikte ABD'nin, resmen Japonya'nın bir parçası olan, Okinawa'daki askeri üsleri İkinci Dünya Savaşı sırasında Japonya'yı istilasının mirasıdır⁷.

Bütün imparatorluklar gibi Amerika da ele geçirdiği üsleri terk etmek konusunda oldukça isteksizdir. Bir savaşta alınan üsler, yeni bir düşman ile gelecekte yapılacak bir başka savaş için yerleşim alanı olarak görülmektedir. 21 Aralık 1970 tarihli Dış Güvenlik Düzenlemeleri ve Mutabakatları Alt Komisyonu tarafından hazırlanan Gizli Anlaşmalar ve Yabancı Taahhüdü raporuna göre *“bir bölgede Amerikan üssü kurulduğunda, üs kendisine ait bir yaşam kazanır.*

⁴ James R. Blacker, *United States Overseas Basing: An Anatomy of the Dilemma*, New York: Air Force, 1990, ss. 17-20.

⁵ Thomas J. McCormick, *America's Half Century*, Baltimore: Johns Hopkins University Basımı, 1995, s. 249.

⁶ Blacker, *United States Overseas Basing: An Anatomy of the Dilemma*, Table 1.2, <http://www.monthlyreview.org/docs/0302tbl1.pdf>, 14.10.2007.

⁷ Chalmers Johnson, *737 U.S. Military Bases = Global Empire*, Metropolitan Books, 2007, s. 11.

Başlangıçtaki görevler eski olur, fakat yalnızca tesisin devamlılığı için değil, aynı zamanda onu genişletmek için de yeni görevler geliştirilir. İncelenen hükümet verileri içinde (savunma) bu deniz aşırı üsleri azaltmak ya da terk etmek için çok az teşebbüs belirlenmiştir.”

Sovyetler Birliği'nin ve egemenliği altında bulunan rejimlerin 1980'li yılların sonunda yıkılması özellikle Amerikan üslerinin Sovyet tehdidini bertaraf etmek amacıyla kurulduğuna inanan kesim arasında, Amerikan üs kurma sisteminde ani bir değişiklik olacağına yönelik bir bekleyiş oluşturdu. Ancak Savunma Bakanlığı, 1989'da çıkardığı Savunma Raporunda, ABD'nin üslerinin kapatılması bir yana, üslerin arttırılarak güç gösteriminde ileri dönük adımların gerekliliğinden söz edilmişti. Körfez Savaşı sırasında Amerikan birliklerinin Ortadoğu'ya girişi, Amerikan egemenliğine ve Amerikan Askeri gücüne dayanan yeni dünya düzeninin ilanına yol açtı. Çoğu, binlerce Amerikan birliğinin 10 yıldan uzun zamandır yerleşik bulunduğu Suudi Arabistan başta olmak üzere Ortadoğu'da yeni askeri üsler kuruldu⁸.

11 Eylül 2001 tarihinde meydana gelen terörist saldırılar terörizm ile savaş adı altında Amerikan askeri üslerinin sayısının artmasına ve coğrafik olarak yayılmasına sebep oldu. Savunma Bakanlığının 2001 Üs Durum Raporuna göre, *“Amerikanın bugün itibariyle denizaşırı 38 ülkede ve çeşitli bölgelerde askeri tesisi bulunmaktadır.”* Ancak bu rakam, Amerika'nın son zamanlarda kurmuş olduğu üsler ile Suudi Arabistan, Kosova ve Basra gibi Amerika'nın fazla miktarda birlikler bulundurduğu stratejik önemi olan ileri üsleri içermemektedir.

Askeri doktrinlere göre yabancı askeri üslerin önemi, savaş zamanında kullanılmasından öteye gider. Üsler düşmana karşı bir güç gösterisi niteliğinde oldukları gibi ilerideki potansiyel görevlerin uygulanma merkezidirler. Bu sebeple Afganistan, Pakistan ve Orta Asya'daki üç büyük eski Sovyet Cumhuriyetinde Rusya ve Çin'e göz dağı vermek adına üsler kurulmuştur. Rusya, ABD'nin Orta Asya'da bulunan askeri üslerinin süreklilik kazanması olasılığı karşısında duyduğu hoşnutsuzluğu her fırsatta ifade etmektedir. Çin açısından ise, 10 Ocak 2002 tarihinde Londra'da yayınlanan The Guardian'da belirtildiği gibi, *“Amerikan uçaklarının her gün indiği Kırgızistan/Manas'taki üs*

⁸ McCormick, *America's Half Century*, s. 252.

batı Çin sınırından 250 mil uzaklıktadır. Çin, doğuda Japonya'da bulunan ABD üsleri ile, güneyde Güney Kore sınırında bulunan ABD üsleriyle ve ABD'nin Tayvan'a yapmış olduğu askeri yardımlarla kendini çevrelenmiş gibi hissetmektedir." Ayrıca Küba Guantanamo donanma üssü de bugün Afganistan'daki ABD saldırısı sonrasında, -Küba'nın bu savaşa karşı olmasına ve küresel öfke göstermesine rağmen- esirlerin hapsedilmesi ve sorguya çekilmesi için kullanılmaktadır. Bu da ABD'nin bu tür üslerle sağladığı hakimiyetin ve güç gösterisinin bir kanıtıdır.

Amerikan askeri gücünün ve askeri üslerinin kurulmasının yansımalarını yalnızca askeri açıdan ele almak yanlış olur. Bu üsler Amerikan ekonomik ve politik unsurlarının her zaman bir parçası olmuştur. Örneğin, Amerikan Hükümeti bir dönem Amerika kontrolündeki petrol ve doğal gaz hatları için Hazar Denizinden Arap Denizine kadar devam eden (Afganistan ve Pakistan üzerinden) bir güvenlik koridoru inşa etmek istemişti. Afganistan'daki savaş, bu bölgede Amerikan üslerinin kurulması ve bu boru hattının yapımını gerçekleştirmek için iyi bir fırsat olmuştur. *New York Times*'in 18 Ocak 2002 tarihli ekinde Richard Butler, "1990'lı yılların ortalarında Dış İlişkiler Konseyi, Afganistan'da yaşanan savaşın Unocal ve Arjantinli Bidas şirketleri tarafından yapılacak ve Afganistan'dan Pakistan'a kadar uzanan petrol boru hattı için iyi bir fırsat olacağı yönünde rapor aldı" yazmıştı. Bölgedeki güçlü ABD askeri varlığı olmadan, yani bölgede bir savaş sonucu ABD askeri üsleri kurulmadan böyle bir petrol boru hattının yapımının kesinlikle söz konusu olmadığı ortaya çıkmıştı⁹.

ABD'nin yabancı ülke topraklarında kurduğu üslerle ilgili tüm yetki ve görev konuları, Kuvvetlerin Statüsü anlaşmalarıyla düzenlenmiştir. Bu anlaşmalarda yargılama yetkisi başta olmak üzere, üslerin dokunulmazlık statüsü anlaşma zorunluluğu olarak kabul ediliyordu. Bu tür anlaşmalar Soğuk Savaş yılları sırasında normal, herkesçe bilinen dokümanlardı. Fakat şimdi çoğunlukla o ülkelerin kamuoyundan gizli imzalanmaktadır. Buna örnek olarak, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman ve Suudi Arabistan'ın bazı noktalarındaki üsler verilebilir. Pentagon verileri ABD'nin şu anda 93 ülkeyle bu türden resmi anlaşma yaptığını göstermektedir¹⁰.

⁹ Harry Magdoff, *Imperialism: From the Colonial Age to the Present*, New York: Monthly Review Press, 1978, s. 205.

¹⁰ *Los Angeles Times*, 6 Ocak 2002.

Görüldüğü gibi ABD, dünyanın her yerinde anında kullanılmak üzere hava ve deniz kuvvetleri yerleştirmek suretiyle bir askeri üs zinciri oluşturmuştur. Bunun tek amacı ise ABD'nin ekonomik ve politik üstünlüğünü gösterme ve sürdürme isteğidir. ABD, bu hakimiyet sistemini kendisi için tehlikeli gördüğü ülkelerde ve bölgelerde uygulamayı sürdürmektedir. Bu yüzden Amerika'nın küresel politik, ekonomik ve finansal gücü periyodik olarak askeri güç kullanımını gerektirmektedir. Bu sisteme bağlanmış diğer ülkeler de oyunun kurallarının ana uygulayıcısı olan Amerika ile birlikte hareket etmektedirler. Bu sebeple Amerikan askeri üslerinin konumlandırılması yalnızca bir askeri strateji olarak değil, bununla birlikte ABD'nin ekonomik ve politik önceliklerine göre planlanmaktadır. Şu anda var olan gerçek ABD'nin Güney Asya, Orta Doğu/Afrika, Latin Amerika ve Karayipler gibi daha önce büyük ölçüde kaybettiği yerlerde ya da Balkanlar ve Orta Asya gibi daha önce bulunmadığı bölgelerde üslerinin kurulmasıdır¹¹. ABD gücünün dolaylı yollardan yansıtılmasının bir ürünü olan terörizmle savaşı da bu gücün daha ileri bir biçimde yansıtılmasını haklı çıkarmak için kullanılmaktadır. Terörizmin düşman kabul edildiği bu son dönemde ABD Savunma Birimlerince yayınlanmış olan 2002-2005 Üs Durum Raporuna göre 2005 yılında Amerika, birbirinden farklı ülkelerde toplamda 737 askeri üsse sahiptir. Bu kapsamda ABD dünyanın dört bir yanına yayılmış askeri üsleri ve 2.500.000'den fazla personelle küresel bir imparatorluk olma yolunda hızla yol almaktadır¹².

2.2 Türkiye'deki ABD Üsleri

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyet tehlikesini bertaraf etmek ve ulusal yalnızlık politikasından kurtulmak amacıyla ABD ile ittifak yoluna gitmiş ve başlangıç bölümünde de belirtildiği gibi ortak savunma adı altında ülkesine askeri üs ve tesis kurulmasına izin vermişti. Bu itibarla NATO antlaşmasının üçüncü maddesine istinaden yapılan ikili antlaşmalar ile Türkiye'de ABD'ye ait üs ve askeri tesisler kurulmuş ve kurulan bu üs ve tesisler iki ülke arasındaki ilişkilerin sembolleri olmuştu.

¹¹ Magdoff, *Imperialism: From the Colonial Age to the Present*, s. 205.

¹² Johnson, *737 U.S. Military Bases = Global Empire*, s. 12.

Türkiye'de bu maksatla kurulan iki tip üs bulunmaktaydı. NATO kapsamında kurulan üsler ve yukarıda bahsedildiği üzere ABD ile yapılan ikili antlaşmalar neticesinde kurulan Amerikan üs ve tesisleri. NATO üsleri NATO Başkumandanlığına bağlı olup, NATO adına Türkiye'de kurulmuş olan radar ve haberleşme tesisleriyle, yakıt boruları, lojistik tesisler, üsler ve uçak meydanları tamamen Türk Silahlı Kuvvetlerinin kontrolü altındaydı ve Türk personel tarafından yönetilmekteydi. Bu üslerin lojistik desteği Türkiye tarafından sağlanmaktaydı. Üslerdeki personel Türk askerlerinden müteşekkil olup yalnızca hareket kontrolü NATO'ya verilmişti. Üslerin hava harp silahları ile teçhizi NATO dışında ayrı bir kanaldan yürütülmekteydi. Meydanların inşası "NATO Enfrastrüktür Teşkilatı"* tarafından gerçekleştirilmekteydi¹³.

ABD üs ve tesisleri ise, NATO antlaşmasının üçüncü maddesine göre, Türkiye ve ABD Hükümetleri arasında imzalanan 23 Haziran 1954 tarihli Askeri Kolaylıklar Antlaşmasına dayanılarak yapılan askeri uygulama antlaşmaları ile kurulmuş ve sadece ABD personeline işletilen üs ve tesislerdi¹⁴. Bu üslerin hareket, eğitim, lojistik destek sorumluluk ve yetkisi Türkiye-Amerika Lojistik Teşkilatı (TUSLOG) Komutanlığına aitti. Bu komutanlık Pentagon'a bağlı olup NATO ile bir ilişkisi bulunmamaktaydı.

Türkiye'de üs ve tesislerin ilk kurulduğu yıllarda İncirlik, Çiğli, Karamürsel, Yalova, Diyarbakır, Sinop ve benzeri Amerikan üs ve tesisleri TUSLOG'a bağlı olarak görev yapan Amerikan üsleriydi. Bu üs ve tesislerin çoğu, Sovyetlerin dağılması ve ABD'nin değişen tehdit algılamaları neticesinde kapanmıştır. Geriye İncirlik Üssü ile Ankara'da Savunma İşbirliği Ofisi Başkanlığı (ODC), öncelikli görevi İzmir'deki bütün Amerikan ve NATO birliklerini desteklemek olan İzmir'de konuşlu 425. Hava Üssü Filosu¹⁵, buraya bağlı Ankara'da 1991 tarihinde kapanan TUSLOG Karargahının bulunduğu Balgat'taki arazinin %15'lik bölümünde tüm ithal, ihraç ve transfer edilen mühimmat, araç ve diğer önemli eşyaların ve ekipmanların Genelkurmay Başkanlığı tarafından koordinesi amacıyla görev yapan 1. Müfreze, ABD Okulu ve destek grupları kalmıştır. Bunlardan başka İstanbul'da ABD'lilere ait askeri postaların kontrolü amacıyla

* NATO ortak enfastrüktür (Altyapı) programları gereğince; Türkiye'de yapılması kararlaştırılan tüm inşaa ve tesis işlerini yürütmekle görevli birim.

¹³ Haydar Tunçkanat, *İkili Anlaşmaların İç Yüzü*, Ankara: Ekim Yayınevi, 1970, s. 201.

¹⁴ Tunçkanat, *İkili Anlaşmaların İç Yüzü*, ss. 201-202.

¹⁵ <http://www.incirlik.af.mil/library/factsheets/factsheet.asp?id=5346>, 10.05.2007.

kurulmuş bir birimle, Konya'da İncirlik'ten kalkan ABD'lilere ait uçakların eğitim amaçlı silah atışlarının koordinesinin sağlandığı bir birim bulunmaktadır¹⁶.

Türkiye'nin NATO'ya dahil olması ile beraber, Türk topraklarında ABD askeri üs ve tesisleri kurulmaya başlanmıştır. Türkiye'de, ABD'nin tesis ettiği ve kullandığı bu üs ve tesislere zamanla yenileri eklendiği kadar bir kısmı da Türkiye'ye devredilmiştir. 1963 yılı itibarıyla kurulmuş bu üs ve tesisler beş kategoride ele alınabilir¹⁷: Hava Üsleri, Stratejik Füze Üsleri, Muhabere-Elektronik İstihbarat Tesisleri, Muhabere İrtibatları ve Diğer Tesisler, Lojistik Destek Grup Komutanlığı.

2.2.1 Hava Üsleri

İzmir Çiğli Hava Üssü, Amerikan Hava Kuvvetlerinin hava destek üssü olarak kullanılmaktaydı. Bu üs aynı zamanda NATO'nun Güneydoğu Kara Kuvvetleri Komutanlığının ve Altıncı Taktik Hava Kuvvetlerinin yararlandığı bir meydandı. İlk resmi ismi Adana Hava Üssü olan İncirlik Üssü ise 15 Şubat 1955'te, 23 Haziran 1954 tarihli Askeri Kolaylıklar Antlaşmasına istinaden açılmıştı. Bu iki üs başta olmak üzere İzmit Karamürsel Hava Üssü, Diyarbakır Pirinçlik Üssü gibi Türkiye'de bulunan tüm üs ve tesisler Amerika'nın Ortadoğu politikalarında çok önemli yere sahipti. Nitekim bu konuyla ilgili Amerikalı general, Orgeneral J. Brown'un, açıklaması önemlidir. Generalin açıklamasına göre¹⁸: *"Türkiye'deki üsler ABD için çok önemlidir ve Ortadoğu'daki herhangi bir karışıklık halinde Amerika'nın müdahalesi ve bu karışıklığı önleyebilmesi ancak Türkiye'deki üsler ile olabilmekte, bu üslerin kullanımı da Türkiye'nin desteği olmadan mümkün olamamaktadır."* Günümüzde ise belirtilen bu üslerden sadece İncirlik Üssü kullanılmaktadır. Diğer üslerin kullanımı ise ABD'nin değişen tehdit algılamaları ile beraber sona erdirilmiştir.

¹⁶ 39 ncu ABW K.Iığı Legal Office, "ABD Unit in Turkey", *Tip of the Sword*, c. 29, No. 37, 25 Eylül 2000, s. 8.

¹⁷ Sezai Orkunt, *Türkiye-ABD İlişkileri*, İstanbul: Milliyet yayınları, 1978, s. 264.

¹⁸ Orkunt, *Türkiye-ABD Askeri İlişkileri*, ss. 265-266.

2.2.2 Stratejik Füze Üsleri

İzmir Çiğli Hava Üssü, on beş Jüpiter füzesinin kurulmasından kaldırılmasına kadar geçen 4 yıllık süre içinde stratejik füze üssü olarak kayda geçmişti. 1962 yılında Küba'da meydana gelen füze krizi esnasında ABD, Türkiye ve İtalya'da toplam kırk beş Jüpiter füzesini kaldıracağına dair Sovyetler Birliği'ne söz vermiş ve kriz çözülmüştü. Bu söze istinaden 1963 yılında Çiğli'deki Jüpiter füzeler sökülmüş, böylece üssün stratejik füze üssü olma özelliği ortadan kalkmıştı¹⁹.

2.2.3 Muhabere-Elektronik İstihbarat Tesisleri

Muhabere istihbaratı, hedef ülkenin bütün haberleşmesini dinlemek suretiyle kuvvetlerinin faaliyetleri, konuş ve kuruluşları hakkında yararlanılabilecek bilgileri toplama işlemleridir. Elektronik istihbarat ise karşı tarafın elektronik cihazlarının yayınlarını tespit ederek bunların özelliklerine göre tip ve maksatlarını, yerlerini ve de dolayısıyla yönettikleri silahların mahiyetini öğrenme imkanını sağlar. Türkiye'de ABD muhabere ve elektronik istihbarat bilgilerinin toplanması ile ilgili üç istasyon kurulmuştu: İzmit Körfezi Karamürsel mevkiinde, Sinop'ta Sinop Burnu üzerinde ve diğerlerinden daha küçük çapta olmak üzere Samsun'da. Bunlardan başka bir diğer istihbarat istasyonu da Diyarbakır'da kurulan uzun menzilli radar ve muhabere tesisiydi. Ayrıca Ankara civarında Belbaşı mevkiinde bulunan istasyon Sovyet nükleer denemelerini takip etmekte ve sismografik kayıtlar tutmaktaydı. Amerika dünya üzerinde kendisine imkan tanıyan yerlerde benzeri istihbarat istasyonları kurmuş ve Türkiye'dekiler bu ağın en önemli parçaları olmuştu²⁰. Bu tesisler Sovyetlerin dağılmasından kısa bir süre sonra kullanıma kapatıldı. Böylece Türkiye'de ABD'nin bu maksatla kullandığı tesis kalmamıştır.

¹⁹ Haluk Ülman, "NATO ve Türkiye" *AÜSBF. Dergisi*, c. 22, No. 4, Ankara, 1967, s. 159.

²⁰ M.Emin Değer, *CIA -Kontrgerilla ve Türkiye*, Ankara: Çağlar yayınevi, 1982, s. 272.

2.2.4 Muhabere İrtibatları ve Diğer Tesisler

Kargaburun LORAN İstasyonu (long-range aid to navigation, denizciliğe uzun menzilli yardım), ABD Deniz Kuvvetlerine aitti ve istasyon uzun mesafelerde seyri sefer bakımından mevki tespitine yarayan bir sinyal yaymaktaydı. Uçak ve gemilerde de bu sinyale uygun alıcı cihazı bulunan bir sistem bulunmaktaydı. Bu istasyon Amerikan askeri uçaklarının Akdeniz'de uzun mesafelerde yaptıkları uçuşlar sırasında yerlerini tespit etmelerinde yardımcı olmaktaydı.

Türkiye'de konuşlu NATO'ya ait on dört NADGE (NATO Air Defence Ground Environment, NATO Hava Savunma Yer Ortamı) istasyonu ise NATO'nun savunmasında yardımcı yer çevre istasyonları olup bir taarruz ihbarını zamanında alabilmek için Norveç'ten Türkiye'ye uzanmış bir sistemin parçalarıydı²¹. Ancak bu tesisler de Sovyetlerin dağılması ile birlikte önemini yitirmiş ve kapatılmıştır.

2.2.5 Lojistik Destek Grup Komutanlığı (TUSLOG)

Türkiye, ülkesinde ABD Silahlı Kuvvetlerine üs verirken bu olayın Sovyetlerin tepkisini çekeceğinin farkındaydı. Bu sorunu aşmak için bir formül bulunmuş ve Türkiye'deki Amerikan üsleri yukarıda bahsedildiği gibi bir lojistik teşkilat olan TUSLOG ismi altında toplanmıştı²². TUSLOG'un merkezi Ankara'daydı. Doğu Akdeniz ile Ortadoğu'daki Amerikan kuvvetlerine lojistik destek vermekteydi²³. Komutanlık, bütün Türkiye'deki Amerikan askeri hizmetlerinin ikmalini sağlamaktaydı. Ayrıca üslerin hava hareketi ve diğer faaliyetlerinden elde edilen istihbarat bilgileri TUSLOG kanalı ile Pentagon'a gönderilmekteydi²⁴. Bunun yanı sıra ABD personelinin lojman, otel, okul, hastane, kulüp, spor yerleri ve satış mağazaları gibi faaliyetlerini organize edip işletmelerini yürütmekteydi²⁵. TUSLOG da Sovyetler Birliği'nin dağılması ile

²¹ Orkunt, *Türkiye-ABD Askeri İlişkileri*, ss. 271-274.

²² Doğan Avcıoğlu, "Türkiye'deki Amerikan Üsleri", *Yön Dergisi*, c. IV, No. 139, (Kasım 1965), s. 16.

²³ Sander, *Türk-Amerika İlişkileri 1947-1964*, s. 150.

²⁴ Avcıoğlu, "Türkiye'deki Amerikan Üsleri", s. 17.

²⁵ Orkunt, *Türkiye-ABD Askeri İlişkileri*, s. 274.

birlikte diğer ABD üs ve tesislerinde olduğu gibi kullanımına ihtiyaç olmadığından 1991 yılında kapatılmıştır.

2.3 Türkiye İle ABD Arasında Üslerle İlgili İkili Anlaşmalar

Bu bölümde Türkiye ile ABD arasında yapılan tüm anlaşmalara değil daha çok İncirlik Üssünün kurulmasında rol oynayan ikili anlaşmalara yer verilecektir. İncirlik Üssünün ABD tarafından kullanılmasında esas teşkil eden 1969 ve 1980 Anlaşmalarına ilerleyen bölümlerde yeri geldikçe değinilecektir. Bu kapsamda aşağıda verilen anlaşmalar, İncirlik Üssünün kuruluşunda öncelikli öneme sahip anlaşmalardır.

10 Mart 1954 tarihli NATO'ya Taraf Devletler Arasında Kuvvetlerin Statüsüne Dair Antlaşma: NATO Antlaşması'na üye devletlerin hizmet maksadıyla birbirlerine kuvvet göndermeleri halinde ev sahibi ülkede kaldıkları sürece uyacakları statüyü gösteren antlaşmaydı.

Türkiye ile ABD Arasında, NATO'ya Taraf Devletler Arasındaki Kuvvetlerin Statüsüne Dair Sözleşmenin Uygulanmasına İlişkin Antlaşma: 6427 sayılı kanunla onaylanan bu antlaşma 30 Haziran 1954'de imzalanmıştı. Kuvvetler sözleşmesine yeni ayrıcalıklar getirmişti²⁶.

Türkiye'de Bulunan ABD Askeri Yardım Kurulu Personeline NATO Kuvvetler Statüsü Antlaşmasının (6375 Sayılı Kanun) Tatbik Edileceğine Dair Antlaşma: Amerika'nın Türkiye'deki personeline geniş ayrıcalıklar tanıyan bir antlaşma olup, 7 Temmuz 1954'te yayınlanmıştı.

23 Haziran 1954 Tarihli Askeri Kolaylıklar Antlaşması (Military Facilities Agreement): Türk ve Amerikan Hükümetleri arasında askeri tesisler konusundaki anlaşmaların temel belgesiydi. NATO Antlaşmasının üçüncü maddesine dayanılarak yapılmış olan ilk gizli ikili antlaşmaydı. Bu anlaşmaya göre Amerikalılar için üs ve tesislerin yerleri Türk Hükümeti tarafından sağlanacak, gerektiğinde bunlar genişletilebilecekti ve bunlar için bedel ödenmeyecekti. Yapılan incelemeler sonucu bu üs ve tesisler için ABD'lilere tahsis edilen arazinin miktarı 1966 yılı itibarıyla 34.5 milyon m² olarak hesaplanmıştı. Yapılan bu tesisler, bütün gayrimenkullar inşası tarihinden

²⁶ Tunçkanat, *İkili Anlaşmaların İç Yüzü*, s. 252.

itibaren Türkiye'ye ait olup işletme masrafı kullanıcı tarafından ödenmekteydi. ABD, Türk Hava Kuvvetlerine ait meydanlarda Amerikan uçaklarını uçurabilecek, savaş halinde ABD Türk hava meydanlarının bazılarıyla Karadeniz Bölgesindeki tesisleri kullanabilecekti²⁷.

Askeri Kolaylıklar Anlaşması, Dışişleri Bakanlığı tarafından yapıldığı halde, uygulama anlaşmalarının yapılmasında ABD'liler değişik yollardan yaklaşmayı daha uygun bulmuşlardı. Örneğin, Hava Teknik Anlaşması ile Muharebe Teknik Anlaşmaları, Dışişleri Bakanlığı tarafından, kara ordusu için Harp Başlığı Desteği ve Harp Kuvvetleri Atom Atma (Head Dress) Tesisleri Anlaşmaları ise Milli Savunma Bakanlığı tarafından yapılmışlardı. Ayrıca, herhangi bir anlaşmaya dayanmayan Amerikan Posta Servisi, Dışişleri Bakanlığı'nın sözlü müsaadelerine dayanarak Türkiye'de çalışmaya başlamıştı. Yalova Hava Alanının Amerikalılara verilmesi ise Genelkurmay Başkanlığı'nın yazılı müsaadesi ile olmuştu²⁸. Buradan çıkan sonuç, ilgili ve sorumlu Türk makamlarının ABD'liler ile yapılan gizli anlaşmaların anlam ve kapsamını iyice bilmemelerinden ve kimlere ne gibi yazılı ve sözlü müsaadeler verildiğinden habersiz bulunmalarından Amerikalıların geniş ölçüde yararlanmış olduklarıdır.

2.4 İncirlik Üssü

İncirlik Üssünün kurulması ve tarihi gelişimi incelendiğinde konunun farklı iki boyutu olduğu göze çarpmaktadır. Bunlar İncirlik Üssünün müşterek kullanılmasından ve Üs içerisinde Türkiye ile ABD'nin farklı birer birliklerinin bulunmasından kaynaklanmaktadır. Günümüzde de bu farklı teşkilatlanma devam etmekte olup, Türk tarafının konuşlu birliği 10.Tanker Üs Komutanlığı, ABD'nin birliği ise 39. Kanat Hava Üssü Komutanlığıdır. Bu bakımdan biz de çalışmamızı iki ana başlık altında inceleyeceğiz. Birincisi ABD açısından İncirlik Üssünün kurulması, tarihi gelişimi ve konuşlu birliklerin tarihçesi, ikincisi ise belirtilen konuların Türkiye açısından değerlendirilmesi şeklinde olacaktır.

²⁷ Tunçkanat, *İkili Anlaşmaların İç Yüzü*, s. 310.

²⁸ Muzaffer Kıran ve Gültekin Güneri, *NATO Kanun ve Anlaşmalarının Mukayeseli Tatbikatı*, Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1962, s. 43.

2.4.1 ABD Açısından İncirlik Üssünün Kullanımı

İncirlik Üssü ABD Hava Kuvvetleri Mühendislik Grubu tarafından 1951'in bahar aylarında Adana'nın 10 kilometre doğusuna inşa edilmeye başlandı. İncirlik Üssündeki işler arttıkça Amerikan şirketleri olan Metcalfe, Hamilton ve Grove üs imkanlarını arttıracak tesisler ve destek yapılarını inşa etmeye başladılar. İnşaatı 1954 yılında tamamlanan İncirlik Üssünün kullanımına ilişkin hukuki zemin 23 Haziran 1954 tarihli Askeri Kolaylıklar Anlaşması ile oluşturuldu. Genelkurmay Başkanlığı ile ABD Hava Kuvvetleri arasında 6 Aralık 1954'te İncirlik Hava Meydanı Müşterek Talimatının imzalanmasıyla Üssün ortak kullanımına ilişkin düzenlemeler yapıldı ve Üs Adana havaalanı olarak 15 Şubat 1955'te açıldı. 21 Şubat 1955'te Üs ilk resmi ismini Adana Hava Üssü olarak aldı. Son olarak 28 Şubat 1958 tarihinde İncirlik Hava Üssü olarak adlandırıldı²⁹.

Bu tesis İskenderun ve Yumurtalık'ta bulunan malzeme ikmal depoları, yakıt ikmal depoları, boru hattı ve Karataş'taki muhabere terminali ile Doğu Akdeniz Bölgesinde ABD'nin en önemli askeri üssü oldu. İncirlik Üssü, başlangıçta Sovyetler Birliği'ne karşı ABD Stratejik Hava Komutanlığı'nın ağır ve orta bombardıman uçaklarına ileri üs görevi yapmak amacı ile planlanmış, ancak ABD yetkilileri bu üssün Ortadoğu'daki krizlere müdahaledeki önemini de erkenden kavramış ve üs çift amaçlı kullanılmıştı. Ayrıca ABD Stratejik hava yönetimi planlayıcıları, Türkiye ile Sovyetler Birliği'nin 360 millik ortak sınırı paylaşmaları sebebiyle İncirlik Üssünü önemli bir lokal üs olarak kabul etti. İlerleyen yıllar ve gelişmeler, İncirlik'in lokal bir üs değil ana bir üs olduğunu, yerleşiminin ise sadece Sovyetler sınırı açısından değil, Ortadoğu açısından da önemli olduğunu ortaya koydu³⁰. Değişen tehdit algılamalarıyla Üs ABD'nin Doğu Akdeniz'de en ileri sürülmüş meydanlarından biri olarak taktik nükleer darbe kabiliyetini de haiz av uçaklarının hareket üssü olarak kullanılacak ve bölgede vuku bulacak herhangi bir silahlı çatışmada görev yapabilecek seviyeye getirildi³¹. Üs

²⁹ Christopher D. Hunkel, *History of the 39th Air Base Wing and İncirlik Air Base, Turkey, Adana/İncirlik*: 2004, s. 11.

³⁰ Hunkel, *History of the 39th Air Base Wing and İncirlik Air Base, Turkey*, s. 8.

³¹ William M. Arkin and Richard Fieldhouse, *Nuclear Battlefields*, Washington: An Institute For Policy Studies Book, 1985, s. 76.

daha ABD'nin o yıllarda belirlemiş olduğu "Topyekün Karşılık"* stratejisine göre Stratejik Hava Kuvvetlerinin ve Ortadoğu'daki muhtemel bir askeri hareketin ihtiyacını karşılamak amacıyla kurulmuştu. Aynı zamanda İncirlik Üssünde İspanya Tarrejan'da ve İtalya Aviano Hava Üslerinde bulunan ABD Hava Kuvvetlerine bağlı filoların devre eğitimi de yapılmaktaydı.³² 1950'lerin ortalarında İncirlik Hava Üssü tamamlanmaya yakinken ABD Hava Kuvvetleri planlayıcıları Üssün başka nasıl bir şekilde kullanılabilceğini araştırmaya başladılar. İncirlik Üssüne bu dönemde şu görevleri eklediler: Barış zamanında Türkiye'nin güneyinde ABD Hava Kuvvetlerinin desteklenmesi görevlerini icra etme. Savaş zamanında ise Taktik Hava Üssü operasyonları, Ortadoğu'daki hava indirme görevleri ile birçok eşsiz görevi de icra edebilecek kabiliyettir³³.

1950'li yıllarda İncirlik Üssüne değişik görevler verildi. Bunlardan biri de 2. Müfreze 1110. Hava Destek Grubunun 1955 yılında 119 L projesi kapsamında İncirlik'te görevlendirilmesi idi. Birimin görevi; dünyadaki meteorolojik araştırmalar için istenildiği kadar hava tahmin balonları fırlatmaktı. Üs personeli balon görevini desteklemek için Butler kulübelerini ve Dallas Barakalarını inşa etmek için aylarını harcadı. Ayrıca bir araç park alanını da balon indirme yerine dönüştürdüler³⁴. İncirlik Üssü bu görevden sonra birçok operasyonda ve projede görev aldı. U-2 Operasyonunda (OVERFLIGHT (TL-10) Operasyonu), 1958 yılında Lübnan krizi sırasında, Lübnan'daki Amerikan birliklerinin lojistik desteğinin sağlanmasında, Ortadoğu bunalımlarında, Körfez Savaşlarında ve irili ufaklı birçok operasyonda kullanıldı. Bu konularla ilgili gelişmeler ileriki bölümlerde yeri geldikçe açıklanacaktır.

Lübnan krizinden sonra İncirlik Üssü, ABD Hava Kuvvetleri filolarının rotasyon eğitimi yaptığı bir birlik haline geldi. İlk olarak 1960 yılında F-100 savaşçı filoları 1970'lere kadar, Mayıs 1964 ile Ağustos 1965 arasındaki sürede F-105'ler, Ocak 1970 tarihinden Hazirana kadar Almanya'daki F-4 birimleri rotasyon eğitimi için İncirlik Üssüne geldiler. Bu uçuş görevleri Kaddafi'nin Libya'da 1 Eylül 1969 darbesini yapması ile birlikte çeşitlenmişti. Çünkü

* Bu ortak güvenlik ilkesi NATO'nun 5. maddesi olarak nitelendirilen "Birimiz hepimiz, hepimiz birimiz için" ilkesiyle tanımlanmaktadır. Böylece NATO, hem üyelerine yönelik tehditleri, hem de küresel tehditleri önlemeye çalışan uluslararası bir güvenlik örgütü haline dönüşmüştü.

³² Orkunt, *Türkiye-ABD Askeri İlişkileri*, s. 265.

³³ Hunkel, *History of the 39th Air Base Wing and Incirlik Air Base, Turkey*, s. 9.

³⁴ <http://www.incirlik.af.mil/library/factsheets/factsheet.asp?id=5344>, 15.05.2007.

darbenin ardından Cumhuriyetçi Güçler Amerika'ya güçlerini Libya'dan çekmesini talep etti. Libya'daki eğitim alanının kaybedilmesi ABD Hava Kuvvetleri'nin eğitim ve silah atım taktiklerinin sekteye uğramasına yol açtı. Sonuç olarak ABD Hava Kuvvetleri birçok NATO ülkesiyle müzakere ederek yeni eğitim alanları açtılar veya olanları büyüttüler. Bu kapsamda Türk Hava Kuvvetleri de ABD Hava Kuvvetleri'ne taktik eğitim ve atış eğitimi yapabilecekleri Konya'da yeni bir Hava Üssü açılmasına izin verdi. Bu Üs İncirlik'te konuşlu bulunan filolar için iyi bir eğitim alanı olacaktı. Konya Hava Üssü, İncirliğin 150 mil batısında birçok silahın denenmesine, yeni silah teslimatı tekniklerinin uygulanmasına ve kimyasal savaş savunma uygulamalarının yapılmasına müsaitti. Ayrıca İncirlik Üssünün 30 mil güneyinde Akdeniz'in olması bu bölgede uçakların temel uçuş hareketlerini yaparken aynı zamanda süpersonik hızda uçabilmelerine imkan sağlıyordu. Bu bölgede uçaklar hava savaş taktikleri ve geri çekilme görevleri uygulayabiliyordu. Bu eğitim alanlarının diğer bir avantajı ise uçsuz bir menzile sahip olması ve havasının devamlı güzel olmasıydı. ABD Hava Kuvvetlerine ait uçaklar bu benzersiz eğitim imkanlarından iki üssü de kullanarak yararlandı. 1970'lerde (Kıbrıs krizi hariç) ve 1980'lerde birçok F-4, F-15, F-16, F-111 ve A-10 tipi uçak eğitim amacıyla İncirlik'te görev yaptı³⁵.

İncirlik Üssünün bir diğer özelliği de ABD'ye ait nükleer silahların NATO planlarına uygun olarak kullanılmak üzere bulundurulmuş bir üs konumunda olmasıydı. Bu kapsamda Türkiye ile ABD hükümetleri arasında 7 Temmuz 1959 tarihinde Head-Dress Anlaşması son olarak da 14 Mart 1995 tarihinde Stockpile Anlaşması yapılarak Türkiye'deki bazı üslerde nükleer silah bulundurulmasının yolu açılmıştı³⁶. Türkiye'de bu maksatla kullanılan üç tane nükleer teçhizli hava üssü (İncirlik, Balıkesir ve Çiğli) mevcuttu. Bu üslerin varlığı Türkiye'ye güven verirken üslerin tamamının Sovyetler Birliği'nin menzili içinde olması Türkiye'yi bir bakıma tehlikeye de sokmaktaydı. İlerleyen dönemlerde bu üslerden Balıkesir ve Çiğli ABD tarafından kapatılmış ve ABD'nin nükleer teçhizli yegane üssü İncirlik kalmıştı. Bu kapsamda Amerika tarafından İncirlik Üssü, Ortadoğu için nükleer silahların depolama ve muhabere sisteminin anahtarı olarak kabul edilmektedir.

³⁵ Hunkel, *History of the 39th Air Base Wing and Incirlik Air Base, Turkey*, ss. 13-14.

³⁶ Christopher D. Hunkel, *39th Air Base Wing Chronology, Adana/İncirlik: 2004*, s. 44.

Ayrıca İncirlik Üssünde ABD Hava Kuvvetlerine ait 39. Kanat Hava Üssü Komutanlığı mevcut olup, Komutanlık İspanya'dan ve Amerika'dan 48 nükleer kabiliyetli F-4 ve F-16'yı destekleyebilecek kabiliyettedir³⁷.

ABD en başta İncirlik Üssü olmak üzere, Türkiye'deki kullanımına ait üsleri daima Ortadoğu'ya yönelik müdahale planlarında kullanma eğilimindeydi. Sovyet tehlikesi olsun olmasın bu durum değişmemekteydi. ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik çıkarları zaman içinde nitelik olarak değişebilmektedir. Ancak, süreklilik arz eden bazı çıkarlar vardır ki, bunların uzun vadede değişmesi pek beklenmez ve beklenmemektedir. ABD Ortadoğu'daki petrol hesapları nedeniyle, gerek Sovyetler Birliği'ne karşı gerekse Ortadoğu'nun kendi iç istikrarsızlığına karşı daima müdahale ihtimalini göz önünde bulundurmuş ve çoğu zaman bunu ifade etmekten de kaçınmamıştır. 1978 Mali Yılı Dış Yardım Kanun Tasarısının, Temsilciler Meclisi Milletlerarası İlişkiler Komisyonu'nda yapılan görüşmelerinde, Müşterek Kurmay Heyeti Başkanı Hv. Orgeneral J. Brown, Türkiye'deki üslerle ilgili bir soruya şu yanıtı vermiştir:³⁸ *“Türkiye'deki üsler Birleşik Amerika için son derece önemlidir. Gerçekte Ortadoğu'da akla gelebilecek herhangi bir ihtimal ve şart altında ABD'nin doğrudan müdahalesini gerektiren bir olayda Türkiye'nin desteği olmaksızın ve bu üsleri kullanmaksızın bunu önlemek mümkün değildir.”*

2.4.2 İncirlik Üssünün Kronolojik Teşkilatlanması

Aşağıdaki tabloda ABD Hava Kuvvetlerinin İncirlik Üssündeki teşkilatlanması kronolojik sıra halinde gösterilmektedir.

Tarih	Görevlendirme
1954	7216. Hava Filosu (Destek Üniteleri)
1955	7216. Hava Filosu (Kargo Uçak filosu)
1962	39. Taktik Grup Komutanlığı (Destek Üniteleri)
1 Nisan 1966	39. Taktik Grup Komutanlığı (Savaşçı Kanat)
1991	7440. Birleşik Kanat Komutanlığı
1 Ekim 1993	39. Kanat Komutanlığı
16 Temmuz 2003	39. Grup Hava Üssü Komutanlığı
12 Mart 2004	39. Kanat Hava Üssü Komutanlığı

³⁷ Arkin and Fieldhouse, *Nuclear Battle Fields*, s. 76.

³⁸ Orkunt, *Türkiye-ABD Askeri İlişkileri*, s. 268.

1954 yılında yapımı tamamlanan İncirlik Üssü ilerleyen yıllarda değişik birimlerin sorumluluğu altında bulundu. İncirlik Üssündeki ilk teşkilatlanma ABD Avrupa Hava Kuvvetlerinin 1954 yılında ana birimi Libya'da konuşlu bulunan 7216. Hava Filosunu (kargo filosu) görevlendirmesiyle oldu. Aynı yılın içinde 7216. Hava Filosundan, Filonun ana biriminin gelişimini hazırlamak için 3 subay, 17 havacı asker ve 6 iletişim uzmanı İncirlik Üssüne geldi. Şubat 1955'te ABD Hava Kuvvetleri Stratejik Hava Komutanlığı küçük bir deneme yaptı. Bu denemede B-4A ve KC-97 gibi kargo uçaklarının Üs'te konuşlanması için ne kadar hava personelinin gerektiğinin öğrenilmesi amaçlandı. Bu denemeden kısa bir süre sonra, 7216. Hava Filosunun geri kalan bölümü C-119'la İncirlik Üssüne intikal ettirildi. Bu teşkilatlanma 1962 yılına kadar sürdü. 1962 yılında ABD Hava Kuvvetlerine ait 39. Taktik Grubun destek üniteleri İncirlik Üssünde aktif hale getirildi. Bu grubun amacı taktik filoların (savaş filoları) İncirlik Üssüne gelişine zemin hazırlanmasıydı. Grup üyeleri yıllarını pist, uçak sığınakları ve uçak hangarları yapmakla geçirdiler. Ayrıca bu dönemde Türkiye'de meydana gelen doğal felaketlerde de görev aldılar³⁹. ABD Hava Kuvvetleri Taktik Hava Komutanlığı, 401. Taktik Savaşçı Kanadını Nisan 1966'da İncirlik'e transfer etti ve İncirlik'in sorumluluğunu bu birime bıraktı. 401. Filonun İncirlik Üssüne gelişini savaşçı güçlerin artık İncirlik'te kalıcı olarak konuşlandırılmasının bir parçasıydı. Bu çabanın bir parçası olarak ABD Hava Kuvvetleri tarafından 7216. Hava Filosunun görevi sonlandırıldı. ABD Hava Kuvvetleri 1 Nisan 1966 tarihinde 39. Taktik Grubun savaşçı kanadını hayata geçirdi⁴⁰.

Soğuk Savaşın sona ermesi ile birlikte 45 yıllık Sovyet baskısının sona ermesi doğal olarak NATO'nun görevinin de değişmesine yol açmıştı. Bu dönemde Irak'ın Kuveyt'e girmesi İncirlik'teki aktivitelerin ve Üssün öneminin artmasına yol açtı. Birlik dikkatini Ortadoğu'ya çevirdi. 1991 tarihinde Körfez Savaşı sırasında 7440. Birleşik Kanat, oluşturulan grubun operasyonel kontrolünü ele aldı. 1993'ten sonra birlik 39. Kanat olarak tekrar düzenlendi. Bu düzenleme birliği standart Hava Kuvvetleri amaçlı kanat olarak yeniden

³⁹ <http://www.incirlik.af.mil/library/factsheets/factsheet.asp?id=5344>, 15.05.2007.

⁴⁰ 39th Air Base Wing History Office, "Rich with history", *Tip of the Sword*, c. 35, No. 10, 17 Mart 2006, s. 3.

yapılandırdı. Görevleri; operasyon, lojistik destek ve medikal birliklerden oluşuyordu⁴¹.

İncirlik Üssü Körfez Savaşından 2003 yılına kadar 39. Kanat organizasyonu altında görev yaptı. Bu süre içerisinde Huzur Operasyonu I-II ve Kuzeyden Keşif Operasyonlarına ev sahipliği yaptı. 11 Eylül 2001 tarihinde Dünya Ticaret Merkezine ve Pentagona düzenlenen saldırılar ile Üs yeni bir organizasyon emri aldı. ABD Hava Kuvvetleri, çıkartma, indirme birlikleri ile 50 adet hava gücünü rotasyon için Üsse gönderdi. İncirlik askeri operasyonları desteklemeye başladı. 39. Kanat terörizmle global savaşta (GWOT) İnsani Yardım Harekatı için tanker uçak ve Lojistik Destek Köprüsü görevini aldı. Bu operasyonun ardından Sürekli Özgürlük, Temel Adaleti Sağlama ve Irak'ı Özgürleştirme Operasyonlarını destekleme görevlerinde kullanıldı. Yuvarlak olarak 10 uçak tipiyle 15000 uçak görevi 2 yıllık zaman diliminde İncirlik Üssünden gerçekleştirildi. Yukarıda belirtilen operasyonların ayrıntıları ilerideki bölümlerde incelenecektir.

39. Kanat, 16 Temmuz 2003 tarihinde 39. Grup Hava Üssü olarak yeniden organize edildi. Bunun amacı en iyi destek şartlarının sağlanması ve terörizme karşı yürütülen savaşın ideal teşkilatlanma ile sürdürülmesiydi. Grubun yapısının istenen desteğin sağlanamadığının anlaşılması sonucu, 39. Grup Hava Üssü teşkilatı, 12 Mart 2004 tarihinde 39. Kanat Hava Üssü olarak yeniden teşkil edildi. Günümüzde de geçerli olan teşkilatlanması ile 39. Kanat Hava Üssü NATO'nun güney bölgesinde hayati önem taşımaya devam etmiş ve ileride hayati olaylarda hayati roller üstlenmeye devam edecektir⁴².

2.4.3 İncirlik Üssüne Bağlı Birimler

ABD Hava Kuvvetleri Komutanlığı tarafından yayınlanan Usaf Installations Directory (World wide) 25 Kasım 1963 tarihli Rehberinde İncirlik üssüne bağlı birimler aşağıdaki çizelgede açıklanmıştır.⁴³

⁴¹ Hunkel, *History of the 39th Air Base Wing and İncirlik Air Base, Turkey*, s. 6.

⁴² Hunkel, *History of the 39th Air Base Wing and İncirlik Air Base, Turkey*, s. 25.

⁴³ "Türkiye'deki Hava Üsleri", *Ant Dergisi*, c. III, No. 12, Eylül 1967, ss. 12-18.

No	Tesisin Adı	Bulunduğu Yer	Tip	Sınıf	Statü
8265	Köprü Köyü Su Tesisleri	İncirlik Hava Üssü	0	A	A
2663	İncirlik Hava Üssü	Adana-İncirlik	P	0	A
7079	İncirlik Radyosu	Adana-İncirlik	O	A	U
7720	Karataş Alıcı İstasyonu	Adana-Kayarlık	O	A	A
7721	Karataş Verici İstasyonu	Adana-İncirlik Üssü	O	A	A
4786	Ocean Petrol Tesisleri	Adana-Yumurtalık	O	A	A

Tip için Gösterilen Harfler Şu Anlama Gelmektedir

O:Üs dışı

P:Ana tesis

Sınıfı Gösteren Harfler

A:Yardımcı

O:Harekatla ilgili

Statü Gösteren Harfler

A:Faal

U:İnşaat halinde

Yukarıda belirtilen tesislerin bir çoğu ilerleyen yıllarda kapatılmıştır. 29 Mart 1980 yılında imzalanan Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşmasının (SEİA) 3 Numaralı Tesisler Tamamlayıcı Anlaşmasına 3 Numaralı Ek İncirlik Tesisi Uygulama Anlaşması ile İncirlik Üssünün yeni kapsamı çizilmiştir. Günümüzde de halen geçerli olan bu uygulama anlaşmasına göre İncirlik Üssü şu birimlerden oluşmaktadır. İncirlik Hava Üssü, Yumurtalık akaryakıt tesisi ve bu tesisi İncirlik Hava Üssü'ne bağlayan boru hattı, İskenderun Limanındaki kolaylıklar, Adana su kuyusu ve bunu İncirlik Hava Üssü'ne bağlayan boru hattı, İncirlik Hava Üssü ve Ceyhan arasındaki kanalizasyon sistemi⁴⁴. ABD'nin, akaryakıt ihtiyacını Mersin'de bulunan NATO akaryakıt tesislerinden karşılaması sebebiyle Yumurtalık akaryakıt tesisine ve bu tesisi İncirlik Hava Üssü'ne bağlayan boru hattına ihtiyacı kalmamış, burası da diğer ABD tesisleri gibi TSK'ya devredilmiştir.

⁴⁴ Antlaşmanın metni için bkz. Fahir Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1991, ss. 300-363.

2.4.4 İncirlik Üssünde Görev Yapan ABD'li Personel Miktarı

Aşağıdaki tablo ABD Hava Kuvvetlerinin İncirlik Üssünde görev yapan personel durumu kronolojik sıra halinde gösterilmektedir⁴⁵.

Yıl	Görevli Subaylar	Görevli Asker
1955	17	191
1956	16	259
1957	30	386
1958	39	413
1959	30	629
1960	59	673
1961	47	716
1962	174	1,230
1963	62	652
1964	65	625
1965	70	595
1966	141	1,635
1967	206	2304
1968	185	1,842
1969	203	2,056
1970	148	1,287
1971	172	1,902
1972	182	1994
1973	185	1914
1974	187	1982
1975	92	1112
1976-1979 tarihleri arasında personel sayısını gösteren bilgi bulunamamıştır.		
1980	80	1,004
1981	204	2,192
1982	196	2,082
1983	192	2,088
1984	180	2,099
1985	186	2092
1986	180	1,959
1987	168	2,002
1988	171	1,982
1989	162	1,862
1990-1992 tarihleri arasında personel sayısını gösteren bilgi bulunamamıştır.		

⁴⁵ 39th Air Base Wing History Office, "Rich with history", s. 11.

Yıl	Görevli Subaylar	Görevli Asker
1993	195	2,062
1994	201	1,990
1995	231	1,939
1996 yılında personel sayısını gösteren bilgi bulunamamıştır.		
1997	204	1826
1998	194	1,748
1999	135	1,133
2000	153	1,359
2001	145	1,100
2002	140	991
2003	166	1,313
2004	153	1,356
2005	146	1,303

Personel durumunu gösteren tablo incelendiğinde 1966 yılında Üssün teşkilatlanma yapısının değişmesi ve Üsse savaşçı birliklerin gelmesiyle Üssün personel sayısında artış olduğu görülmektedir. Kıbrıs Buhranını ve silah ambargosunu takip eden yıllar ilişkilerin yara aldığı yıllar olmuş, bu durum personel sayısını da hayli azaltmıştı. Bu dönemde Üs ve tesislerdeki gerek Amerikan gerekse Türk personelle ilgili problemler sebebi ile Amerikalı yetkililer üslerdeki personel sayısında indirime gitmiş, 1968 yılında 24 bin olan personel sayısı 1970 yılında 16 bin kişiye indirilmişti⁴⁶. Ayrıca Amerikalı yetkililer görüntüyü azaltmak için personelin halk arasında mümkün olduğu kadar az görünmelerini, askeri kıyafetle veya alkollü olarak dolaşmamalarını telkin ve temine çalışmışlardı. Silah ambargosunun kalkması ve Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşmasının imzalanmasıyla Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerin düzelmesi 1981 yılındaki personel sayısına da yansımıştır.

2.4.5 İncirlik Üssünde Görev Yapan ABD'li Komutanlar

Aşağıdaki tabloda ABD Hava Kuvvetlerinin İncirlik Üssündeki teşkilatlanma altında görev yapan komutanları kronolojik sıra halinde gösterilmektedir⁴⁷.

⁴⁶ Bu sayıya aileleri de dahildir.

⁴⁷ Hunkel, *History of the 39th Air Base Wing and İncirlik Air Base, Turkey*, s. 27.

39. Taktik Grup Komutanları:

Col. (Albay) Leslie J. Westberg	1 Nisan 1966
Col. (Albay) Stephen P. Ham	16 Temmuz 1966
Col. (Albay) Albert S.J. Tucker Jr.	9 Haziran 1968
Col. (Albay) Robert J. Rudd	1 Ağustos 1968
Col. (Albay) Robert H. Clark	2 Ağustos 1968
Col. (Albay) Dwaine L. Weatherwax	13 Mayıs 1970
Col. (Albay) Bobby J. Mead	20 Haziran 1971
Col. (Albay) James A. Minish	8 Temmuz 1971
Col. (Albay) William W. Gray	23 Ocak 1973
Col. (Albay) Clyde H. Garner	17 Haziran 1974
Col. (Albay) Richard L. Meyer	11 Mart 1975
Col. (Albay) William L. Gibson	9 Eylül 1975
Col. (Albay) Elmer E. Nelson	17 Eylül 1975
Col. (Albay) Ellis C. Vander Pyl Jr.	10 Haziran 1977
Col. (Albay) Wade L. Green	23 Mart 1979
Col. (Albay) Paul N. Chase	20 Ağustos 1980
Col. (Albay) Robert M. Thompson	5 Şubat 1981
Col. (Albay) William T. Williams IV	4 Haziran 1982
Col. (Albay) Gordon L. Clouser	13 Mayıs 1983
Col. (Albay) William J. Hentges	18 Haziran 1984
Col. (Albay) Harold C. Byrd	25 Mart 1985
Col. (Albay) William H. Douglass	26 Haziran 1986
Col. (Albay) Roger C. Taylor	29 Haziran 1987
Col. (Albay) Thomas J. Lennon	29 Şubat 1988
Col. (Albay) John L. Nystrom Jr.	3 Mayıs 1989
Col. (Albay) Gary R. Lenz	21 Aralık 1990
Col. (Albay) John W. Rutledge	20 Haziran 1991
Col. (Albay) James D. Kula	2 Eylül 1992
Col. (Albay) Curtis H. Emery II	7 Ekim 1992

39. Kanat Komutanları:

Col. (Albay) Curtis H. Emery II	1 Ekim 1993
---------------------------------	-------------

Col. (Albay) James D. Kula	12 Nisan 1994
Col. (Albay) John L. Barry	2 Ağustos 1994
Col. (Albay) Jonathon S. Gration	30 Temmuz 1996
Col. (Albay) Robertus C.N. Remkes	5 Haziran 1998
Col. (Albay) Thomas B. Wright	16 Haziran 2000
Col. (Albay) Marc D. Felman	10 Aralık 2001

39. Grup Hava Üssü Komutanları:

Col. (Albay) William B. MacLure	14 Temmuz 2003
---------------------------------	----------------

39. Kanat Hava Üssü Komutanları:

Col. (Albay) Michael C. Gardiner	8 Mart 2004
Col. (Albay) Murrel F. Sitinette (Halen)	14 Temmuz 2005

Körfez Savaşı ile birlikte İncirlik Üssünde farklı iki teşkilatlanma görev yapmıştı. Bunlardan ilki değişik ülkelerin kuvvetlerini bünyesinde barındıran Birleşik Görev Kuvveti diğeri ise İncirlik Üssünde daimi konuşlu bulunan 39. Taktik Grup teşkilatıydı. Aşağıdaki tabloda Birleşik Görev Kuvvetinde görev yapan komutanlar sıralanmaktadır.

Combine Task Force (Birleşik Görev Kuvveti) Komutanları:

Operation PROVIDE COMFORT (Huzur Operasyonu)

Maj. Gen.(Korgeneral) James L. Jamerson, USAF.....	6 Nisan 91 – 17 Nisan 91
Lt. Gen. (Tuğgeneral) John M. Shalikshvili, USA.....	17 Nisan 91 – 24 Tem. 91
Maj. Gen.(Korgeneral) James L. Jamerson, USAF.....	24 Tem. 91 – 17 Ekim 91
Brig. Gen.(Tümgeneral) Glenn A. Profitt, USAF.....	17 Ekim 91 – 18 Nisan 92
Brig. Gen.(Tümgeneral) James I. Mathers, USAF...	18 Nisan 92 – 23 Ağustos 92
Brig. Gen.(Tümgeneral) John. W. Hawley, USAF...	23 Ağustos 92 – 20 Ocak 93
Brig. Gen.(Tümgeneral) Kurt B. Anderson, USAF...	20 Ocak 93 – 12 Temmuz 93
Brig. Gen.(Tümgeneral) Jeffrey S. Pilkington, USAF.....	12 Tem. 93 – 24 Haz. 94
Brig. Gen.(Tümgeneral) Roger E. Carleton, USAF.....	24 Haz. 94 – 17 Şubat 95
Brig. Gen.(Tümgeneral) John R. Dallager, USAF.....	17 Şubat 95 – 6 Eylül 95
Brig. Gen.(Tümgeneral). Ron Henderson, USAF.....	6 Eylül 95 – 10 Mart 96

Brig. Gen.(Tümgeneral) Donald A. Lamontagne, USAF.10 Mart 96 – 1 Nisan 98
Brig. Gen.(Tümgeneral) David A. Deptula, USAF.....1 Nisan 98 – 1 Ekim 99

Kuzeyden Keşif Operasyonu Komutanları

Brig. Gen.(Tümgeneral) Bob D. Dulaney, USAF.....1 Ekim 99 – 29 Mart 01
Maj. Gen.(Korgeneral) Edward R. Ellis, USAF.....29 Mart 01 – 22 Ağustos 02
Brig. Gen.(Tümgeneral) Robin E. Scott, USAF.....2 Ağustos 02 – 1 Mayıs 03

İncirlik Üssünü kullanan Müşterek Görev Kuvveti uçakları ve sorti miktarları aşağıda özet olarak çıkarılmıştır.

22	F-15C	4	F-4E
23	F-15C (Alert)	6	RF-4C
24	F-111E	3	E-3B
25	F-16C	3	EC-130
26	F-16 Wild Weasel	7	MC/HC-130
27	F-4G Wild Weasel	3	MH-53J
6	EF-111A	15	KC-135

Uçakların İncirlik Üssündeki Sortileri;

Uçaklar	Sorti miktarı
F-4E	6
F-4G	414
F-15C	1068
F-16C	1108
F-16 (Wild Weasel)	577
F-111E	553
EF-111	250
RF-4C	109
B-52	104
Tomahawk Land Attack Missile (US Navy)	8
KC-135A	526
E-3B	89

EC-130H	100
EP-3 (US Navy)	30
RC-135	<u>51</u> :
Toplam	4993

İncirlik Üssünün ABD açısından tarih içindeki genel gelişimi incelendiğinde; Üssün kurulduğu ilk yıllarda Sovyetleri çevreleme politikasının bir parçası olarak kullanıldığı, daha sonraları ise Ortadoğu'daki gelişmelerle birlikte bu bölge için de önemli bir Üs olduğunun kabul edildiği görülmektedir. Bu değişimin birçok sebebi olmasına rağmen bunlardan en önemlileri, Üssün sorunlu bölgelere yakın olması ve müttefik bir ülkenin sınırları içerisinde bulunmasıdır. Üs, artan önemiyle birlikte kullanımında da büyük değişiklikler geçirmiştir. Önceleri küçük projelerde (119 L Meteorolojik Balon Fırlatma Projesi) kullanılan Üs, daha sonraları birbirinden değişik kapsamlı operasyonlara (Lübnan Krizi-U-2 Operasyonu) ev sahipliği yapmıştır. Kullanımının yaygınlaşmasının ve artan öneminin yansımalarını personel sayılarında da görmek mümkündür. İlk kurulduğu yıllarda yüzlerle ifade edilen personel sayısı 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren binlerle ifade edilmeye başlanmıştır. Bu değişim İncirlik Üssünün teşkilatlanmasında da görülebilir. Örneğin ilk kurulduğu yıllarda bünyesinde sadece destek ünitelerini barındıran bir teşkilatlanmaya sahip iken ilerleyen yıllarda kargo uçaklarını, daha sonra ise taktik savaş uçaklarını barındıran bir teşkilatlanmaya gidilmiştir. Hatta kapsamlı bir operasyon olan Körfez Savaşında ise farklı iki teşkilatlanma altında görev yapmıştır. ABD İncirlik Üssünü eğitim ve rotasyon amacıyla da bir çok kez kullanmıştır. Bu kapsamda Üssün tercih edilmesinin bir çok sebebi mevcuttur. Ancak bunlardan en önemlisi, İncirlik Üssünün uçsuz bir menzile sahip olması ve havasının devamlı güzel olmasıdır. Bu kısımda İncirlik Üssünün tarihsel süreç içerisinde ABD tarafından kullanımı, kullanımındaki değişiklikler ve değişikliklerden Üssün nasıl etkilendiği istatistiki bilgiler ışığında incelenmeye çalışılmıştır. Belirtilen konular üzerinde bu kısımda daha fazla ayrıntıya girilmeyecek olup konular ilerleyen bölümlerde kapsamlı olarak incelenecektir.

2.4.6 Türkiye Açısından İncirlik Üssünün Kurulması ve Tarihi Gelişimi

Günümüzdeki adı 10. Tanker Üs Komutanlığı olan birlik 1954 yılında Eskişehir'de Alet Atış ve Bombardıman Okul Komutanlığı adıyla teşkil edildi. Bu birlik 14 Eylül 1954 tarihinde Eskişehir'den Adana'ya intikal ettirildi. İncirlik Üssünün Türkiye ile ABD'nin müşterek kullanılması amacıyla yukarıda da belirtildiği gibi 6 Aralık 1954 tarihinde İncirlik Hava Meydanı müşterek talimatı oluşturuldu. Ancak söz konusu talimatla, Türk Hava Kuvvetleri tarafından bu meydanın kullanılması öylesine sınırlandırılmıştı ki Türk Hava Kuvvetleri buraya sadece eğitim birliklerini gönderebiliyordu. Bu nedenle İncirlik Üssünde görev yapan Türk Komutanına verilen unvan 1968 yılından itibaren Hava Atış Bombardıman Destek Grup Komutanıydı.

İncirlik Üssü, uzun müddet Türk Hava Kuvvetleri Komutanlığı eğitim birlikleri tarafından Harekat İntikal Meydanı olarak kullanılmış, bundan başka Kıbrıs Barış Harekatında ABD'nin karşı çıkmasına rağmen önemli görevler üstlenmişti. İncirlik Üssü, Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşmasının imzalanması ve Türk yöneticilerin Üs'te yürütülen faaliyetlere ağırlığını koymak istemesi neticesinde 1985 yılında alay seviyesine yükseltilmiş, 1987 yılında da ismi İncirlik Tesis Komutanlığı olarak değiştirilmişti. Bu değişiklikle Üssün tamamının Türkiye'ye ait olduğu vurgulanmak istenmişti.

Üs, 16 Ocak 1991 tarihinde Körfez Savaşının başlaması ile ABD dışında diğer müttefik ülke filolarına da ev sahipliği yapmaya başlamıştı. 31 Aralık 1996 tarihine kadar süren Huzur Operasyonu, Birleşik Görev Kuvvet Komutanlığı tarafından İncirlik'ten gerçekleştirilmiş, 1 Ocak 1997 tarihinden 1 Mayıs 2003 tarihine kadar süren Kuzeyden Keşif Harekatı adı verilen Kuzey Irak'a yönelik havadan kontrol ve denetim görevleri de Türk, ABD ve İngiliz koalisyon kuvvetleri tarafından İncirlik'ten yürütülmüştü. Türk tarafı, Birleşik Görev Kuvveti sırasında yapılan operasyonlara verilen önemin göstergesi olarak bir Tuğgeneralle temsil edilmişti.

İncirlik kuruluşundan bu yana Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'yu kontrol eden stratejik konumunun yanında, 27 Temmuz 1995 tarihinde tanker uçaklarının konuşlandırılması ile hudutları sınırsız hareket yeteneğine sahip bir Türk Hava

Kuvvetleri Üssü haline gelmiştir. Daha önce Türk Hava Kuvvetleri için yedek meydan statüsünde olan birlik, 15 Mayıs 1997 tarihinde Genelkurmay Başkanlığınca onaylanan yeni kadro ile tugay seviyesine çıkarılmış ve 28 Eylül 1998 tarihinde ismi 10. Tanker Üs Komutanlığı olarak değiştirilmiştir. Yeni teşkilatlanmasıyla İncirlik Üssü sorunlu çok sayıda bölgeye yakınlığı ve Türkiye için stratejik müttefik olarak nitelenen bir süper gücün konuşlandığı yegane üs olarak Türkiye'nin de önem verdiği bir üs olmuştur.

2.4.7 Türkiye Açısından İncirlik Üssünün Kronolojik Teşkilatı ve Personel Durumu

Aşağıdaki tabloda Türk Hava Kuvvetlerinin İncirlik Üssündeki teşkilatlanması kronolojik sıra halinde gösterilmektedir.

Tarih	Görevlendirme
1 Eylül 1954	Hava Atış Bombardıman Destek Grup Komutanlığı
1987	İncirlik Tesis Komutanlığı
15 Mayıs 1997	10 ncu Tanker Üs Komutanlığı

Aşağıdaki tabloda Türk Hava Kuvvetlerinin İncirlik Üssünde görev yapan personel durumu kronolojik sıra halinde gösterilmektedir⁴⁸.

Yıllar	Subay	Astsubay	Uzman Çavuş
1954-1966 tarihleri arasında personel sayısını gösteren bilgi bulunamamıştır.			
1966	20	20	/
1967	19	43	/
1968	21	52	/
1969	19	85	/
1970	23	74	/
1971	23	82	/
1972	19	86	/
1973	22	82	/
1974	19	111	/

⁴⁸ 10. Tanker Üs K.ıığı Personel Kütük Defteri s. 1-72.

Yıllar	Subay	Astsubay	Uzman Çavuş
1975	19	107	/
1976	19	113	/
1977	20	106	/
1978	21	89	/
1979	18	108	/
1980	19	95	/
1981	21	92	/
1982	20	107	/
1983	21	112	/
1984	21	127	/
1985	22	140	/
1986	23	136	/
1987	19	147	/
1988	21	180	/
1989	24	189	/
1990	25	181	/
1991	24	183	/
1992	26	194	/
1993	28	199	/
1994	25	198	2
1995	38	222	4
1996	50	251	158
1997	52	343	186
1998	71	414	186
1999	79	448	226
2000	96	470	245
2001	94	505	281
2002	89	519	290
2003	77	513	287
2004	80	493	281
2005	79	491	277
2006	81	497	268
2007	76	486	267

İncirlik Üssündeki Türk personelin durumu incelendiğinde 29 Mart 1980 yılında imzalanan SEİA anlaşmasıyla birlikte Üste Türk tarafının ağırlığını koymak istemesinin sonuçlarının personel miktarının artışına yansıdığı görülmektedir. Önce 1987 yılında Üssün Türk tarafı teşkilatlanması Alay seviyesine (İncirlik Tesis Komutanlığı) çıkarılmış, personel sayısında da artış yapılmıştı. 1997 yılına gelindiğinde Türk tarafının tugay seviyesine çıkarılmasıyla personel sayısında gözle görülür bir artış olduğu görülmektedir.

İncirlik Üssünün Türkiye açısından tarih içindeki genel gelişimi incelendiğinde; Küba Krizi, Kıbrıs buhranları ve devamında Johnson mektubundan duyulan kaygıların ve ABD'nin Türk topraklarındaki faaliyetlerine duyulan isteksizliğin ilk defa 1969 Savunma İşbirliği Anlaşmasıyla kendisini gösterdiği görülmektedir. Bu anlaşmada üslerin müşterek savunma tesisi olduğuna vurgu yapılmış, buraların Türk toprağı olduğu özellikle belirtilmişti. Kıbrıs Buhranlarının devam etmesi sebebiyle Türkiye'nin düzenlemiş olduğu harekatta İncirlik Üssünün ve ABD'den değişik vesilelerle alınan malzemelerin kullanılması, ABD'nin Türkiye'ye silah ambargosu uygulamasına sebebiyet vermişti. Bu durum da Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerde kapanması zor yaralar açmıştı.

İlişkilerdeki bu dalgalanmalardan İncirlik Üssünün hiç etkilenmediğini söylemek güçtür, ancak İncirlik Üssünün ABD tarafından kullanılmasının ilişkilerin kopma noktasına geldiği durumlarda bile tamamen yasaklanmadığı görülmektedir. En son olarak 29 Mart 1980 tarihinde imzalanan SEİA ile ABD'nin Türkiye topraklarındaki üslerinin faaliyetlerine Ortak Savunma Tesisleri adı altında izin verilmiştir. Anlaşmanın imzalanmasından önce Üssün Türkiye tarafından tam olarak kullanılması mümkün olmamıştır. Üssün ancak Türk Hava Kuvvetlerine ait eğitim uçakları tarafından yedek meydan, bundan başka Kıbrıs Harekatına katılan savaş uçaklarının geri dönüş üssü olarak kullanıldığı görülmektedir. 1980'li yıllar ise Türkiye'nin İncirlik Üssüne verdiği önemde artış olduğu yıllar olmuştur. İmzalanan Anlaşma ile ABD tarafının Üssü kullanımının denetlenmesine ilişkin yeni hükümler getirildiği gibi, Türkiye, Üs'te etkinliğini arttırmak amacıyla Üssü ilk önce alay seviyesine, daha sonra tugay seviyesine çıkarmıştır. Türk birliğinin tugay seviyesine çıkarılması personel sayısının artmasına bunun yanında komutanının da Tuğgeneral rütbesinde temsil

edilmesine yol açmıştı. Bu durum da ABD'yi temsil eden komutanın albay rütbesinde olmasından dolayı Türk tarafına belirli bir üstünlük getirmekteydi. Bu gelişmelerde İncirlik Üssünün artık tamamen bir Türk Üssü olduğunun tescillenmesi anlamına geliyordu. Yukarıda istatistiki bilgilerle desteklenmeye çalışılan olaylar ve ilişkiler diğer bölümlerde ayrıntısıyla inceleneceğinden bu bölümde daha fazla ayrıntıya girilmeyecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ ORTAK TEHDİT ALGILAMALARI VE İNCİRLİK'İN ÖNEMİNİN ARTMASI

Soğuk Savaş döneminde ABD'nin gözünde Türkiye'nin önemini arttıran iki faktör mevcuttu. Birincisi, Ortadoğu bunalımları ve bunun sonucunda ilan edilen Eisenhower Doktrini, ikincisi ise Sovyet nükleer gücünün kıtalar arası bir mahiyet kazanmasıydı¹. 1956 Süveyş Bunalımı ile Türkiye'nin stratejik önemi artmış, Eisenhower Doktrini ile birlikte Türkiye-ABD ilişkilerinde yeni bir dönem açılmıştı. Türkiye'ye yardımın arttırılması, ABD'nin, Lübnan Çıkartması sırasında Türkiye'deki üsleri kullanması, Türk topraklarına Jüpiter Füzelere yerleşmesi ve Türkiye, İran, Pakistan ile 1959 tarihli ikili anlaşmalar imzalaması hep yukarıda açıklanan Eisenhower Doktrininin bir parçası olarak kabul edilebilir. Eisenhower Doktrini ile ilgili önemli bir nokta da bu Doktrin ile birlikte ABD'nin Ortadoğu'da tam anlamı ile İngiltere'nin yerini almasıydı². ABD, Doktrini etkili biçimde uygulayabilmek için Ortadoğu'daki silahlı kuvvetlerini güçlendirmek istemiş, bu amaçla Avrupa'daki birliklerinin nakledilmesi ve yakın bölgelere konuşlanması için üslere ihtiyaç duymuştu. Tüm bu olanlar da haliyle Türkiye'nin önemini arttırmıştı³.

Türkiye açısından ise Eisenhower Doktrini'nin önemi daha değişik algılanıyordu. Bu doktrin yoluyla ABD'nin Ortadoğu'ya daha sıkı bir şekilde çekilmesi, Bağdat Paktı'na girmese bile, ekonomik ve askeri bakımlardan Pakt'ı desteklemesi Türkiye'nin yaklaşımı ve isteğiydi. Türkiye açısından önemli bir eğilim de, komünizm tehdidini kullanarak, Türkiye'nin önemini Amerika gözünde arttırmak ve bu yolla bu devletten ekonomik yardım almaktı. Öte

¹ Ömer Kürkçüoğlu, *Türkiye'nin Arap Orta-Doğusu'na Karşı Politikası (1945-1970)*, Ankara: Sevinç Matbaası, 1972, ss. 82-84.

² Mehmet Gönübol ve Diğerleri, *Olaylarla Türk Dış Politikası 1919 –1990*, 8. Baskı, Ankara: AÜSBF. Yayınları, 1993, s. 289.

³ Abdullah Özkan, *Türkiye'deki Amerika*, İstanbul, Emre Yayıncılık, 1993, s. 34.

yandan, Doktrin'i, Ortadoğu'nun içine düştüğü siyasal istikrarsızlığa bir tedbir olarak yorumladıklarından Türk yöneticileri, Doktrin'i sonuna kadar desteklemekten ve hatta ortak hareket etmekten dahi çekinmemişlerdi⁴.

Her iki faktör de neticede Türkiye'deki üslerin, özellikle de İncirlik Üssünün önemini arttırmıştı. Bunlardan ilki, yani ABD'nin Ortadoğu'da İngiltere'nin yerini alması ve bu bölgeyi kontrol edecek üslere ihtiyaç duyması, bu bölgeye yakın olan ve güvenli, müttefik bir ülkede bulunan İncirlik'in ön plana çıkmasının yolunu açmıştı. Sovyetlerin nükleer gücünü arttırması ise daha önce kargo destekleme ve uçak radar gözlem görevi icra eden Üssün, bu tarihten sonra Av Taktik Filolarının kullanımına imkan verecek şekilde geliştirilmesinin yolunu açmıştı.

Bu bölümde Soğuk Savaşın başlamasından sona ermesine kadar geçen dönemde İncirlik Üssünün kullanımı, Soğuk Savaşın başlaması sonucu İncirlik Üssünün kullanımındaki değişiklikler, bu dönemde İncirlik Üssünün artan önemi, Türkiye'deki ABD üslerinin kullanımı hakkında ikili anlaşmalarda yapılan değişiklikler ve bunların İncirlik Üssüne yansımaları incelenecektir.

3.1 Ortadoğu Bunalımları ve Eisenhower Doktrini

İngiltere, ABD ile 1954'te yaptığı görüşmeler sonucunda Süveyş Kanalı'ndan askerlerini çekeceğini açıklamıştı⁵. Bunun en önemli sebeplerinden biri Süveyş krizi sonucu İngiltere'nin gücünün zayıfladığının anlaşılmasıydı. Mısır'da 1952 yılında iktidara gelen Abdünnasır, ülkesini askeri ve mali yönden güçlendirmek ve İsrail karşısında üstün duruma geçmek amacıyla Süveyş Kanalı'nı işleten Kanal Şirketi'ni milledirdiğini açıkladı. Bu karar İsrail'in 29 Ekim 1956'da Sina yarımadasını işgaline, İngiliz ve Fransız birliklerinin Mısır birliklerini yenip kolayca kanalı ele geçirmelerine sebep oldu. Sovyetlerin, Mısır'dan çekilmemeleri durumunda Paris ve Londra'ya nükleer saldırı yapma tehdidi sonrasında İngiltere ve Fransa ateşkes ilan edip geri çekilmek zorunda kaldı. Yarım yüzyıl öncesinde dünyaya mutlak egemen olan İngiltere ve Fransa'nın artık Amerika'nın askeri desteği olmadan hareket edemeyeceği ortaya çıkmıştı. Bu krizle birlikte Ortadoğu'nun en önemli gücü İngiltere, Süveyş

⁴ Özkan, *Türkiye'deki Amerika*, s. 35.

⁵ Henry Kissinger, *Diplomasi*, (Çev. İbrahim H.Kurt), Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2000, s. 493.

Kanalı boyunca yerleştirilmiş üssünde 80 bin asker bulundurmasına rağmen etkisini yavaş yavaş yitirmeye başlamıştı. İngiltere bölgedeki varlığını çekmeye başlamış, öyle ki 1970'li yıllara gelindiğinde Kıbrıs haricindeki Ortadoğu'daki tüm üs ve tesislerini terk etmiş ve sorumluluklarını ABD'ye devretmişti⁶.

İngiltere'nin etkisini yitirmesi bölgede bir boşluk yaratmış ve bu da Sovyetleri hareketlendirmişti. Sovyetlerin Ortadoğu ülkeleri ile ilgilenmesi ve Suriye ile yakın ilişki içine girmesi ABD'yi endişelendirmeye başlamıştı. Kendini güvensiz hisseden Bağdat Paktı üyelerinin de ABD'yi resmen pakta katılması yönünde sıkıştırmaya başlamışlardı. Bunun üzerine Başkan Eisenhower, Ortadoğu'da ABD'nin girişimde bulunması gerektiğine karar vermiş ve kendi adı ile anılan doktrini açıklamıştı⁷. Doktrininde Eisenhower, bağımsızlığını korumak için ekonomik kalkınma çabası içine giren Ortadoğu ülkelerine ekonomik yardım yapılmasını, bunlardan isteyenlere askeri yardımda bulunulmasını ve yine istemeleri halinde komünizm tehlikesine karşı ABD Silahlı Kuvvetleri'nin kullanılmasını öngörmekteydi. Ayrıca Eisenhower kongreden üç yıl süre ile her yıl 200 milyon Dolar harcama yapma yetkisi de istemişti. ABD Kongresince 9 Mart 1957'de kabul edilen doktrini, Türkiye, İran, Irak ve Pakistan desteklediklerini ilan etmiş, Mısır liderliğindeki diğer Arap devletleri ise protesto etmişlerdi⁸.

1957 yılında meydana gelen Suriye Krizi ise, Türkiye'nin Bağdat Paktı'nın kurulmasından sonra Batı karşıtı bir Arap ülkesiyle doğrudan çatışma olasılığı olan bir anlaşmazlığa düştüğü ilk ciddi olay olmuştu. Suriye'nin, Türkiye ile ABD'yi kendi iç işlerine karışma teşebbüsünde bulunmakla suçlayıp tehditkar davranışlara girmesi ve Temmuz 1957'de Sovyetlerle 500 milyon Dolarlık bir askeri yardım antlaşması imzalaması⁹ sonucu, Türkiye Suriye sınırına asker yığmıştı. Olay kısa zamanda NATO, Varşova Paktı ve BM'yi ilgilendiren global bir kriz haline dönüşmüştü. Kriz boyunca ABD Türkiye'yi desteklerken, Arap dünyası Türkiye'nin aleyhinde olmuştu. ABD'ye göre Suriye komünist denetiminde olup komşuları için tehlike oluşturmaktaydı. Bu sebeple Amerika, Avrupa'da bulunan bazı hava kuvvetlerini İncirlik Üssüne kaydırmış, olası Suriye

⁶ İsmail Soysal, "1955 Bağdat Paktı", *Bellefen*, c. 55, No. 212, (Nisan 1991), s. 215.

⁷ Nasuh Uslu, *Türk-Amerikan İlişkileri*, Ankara: 21. Yüzyıl Yay., 2000, s. 125; Başkan Eisenhower'ın 5 Ocak 1957 tarihinde Kongreye sunduğu mesajın metni için bkz. Fahir Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1991, ss. 240-248.

⁸ Kürkçüoğlu, *Türkiye'nin Arap Orta-Doğusu'na Karşı Politikası (1945-1970)*, s. 115.

⁹ Fahir Armaoğlu, "Amerikan Belgelerinde 27 Mayıs Olayı", *Bellefen*, c. 60, No. 227 (Nisan 1996), s. 205.

saldırısı karşısında NATO ve Eisenhower Doktrini'nin Türkiye'nin korunmasında kullanılacağını açıklamıştı. 1957 yılı son aylarına kadar devam eden kriz konusunda bir uzlaşma sağlanamamış, fakat herhangi bir çatışma da çıkmamıştır. Öteki Ortadoğu ülkelerinin çoğunluğunun Suriye'yi bir tehdit olarak görmediklerini açıklamaları ile gergin ortam yumuşamış ve ABD de geri adım atmak zorunda kalmıştı. Böylece Eisenhower Doktrini Ortadoğu'daki ilk ciddi sınavından etkisiz ve başarısız olarak çıkmıştı¹⁰. Bu krizin bir başka sonucu da ABD tarafından İncirlik Üssünün Ortadoğu'da meydana gelecek bir krizde öncelikle kullanılacağını anlaşılmasıydı.

1957 yılında Lübnan'da yapılan genel seçimlere hile karıştırılması ve muhalefete mensup bir gazetecinin öldürülmesi ile başlayan grevler ayaklanmaya dönüşmüştü. Lübnan Cumhurbaşkanı, 18 Mayıs'ta Amerika, İngiltere ve Fransa'ya başvurarak bütün bu yapılanların bir yabancı müdahalesinin eseri olduğunu söyleyerek ABD'nin Eisenhower doktrini çerçevesinde Lübnan'a yardıma gelmesini istedi. Irak'ta 14 Temmuz 1958 tarihinde meydana gelen darbe de Amerikalıların karar vermesini çabuklaştırdı ve 15 Temmuz'dan itibaren ABD, Lübnan'a asker çıkarmaya başladı. ABD Deniz Kuvvetlerine ait 6. Filo hava operasyonlarına bağlı olarak deniz piyadelerini Beyrut'a indirdi. İngiltere de Ürdün'e asker göndermişti. ABD, 14 Temmuz 1958 tarihinde Taktik Hava Komutanlığı Karşı Taarruz Vurucu Gücünü Amerika'dan İncirlik Üssüne konuşlandırdı. Bu kapsamda ABD 5.000 askerini acil müdahalede kullanmak üzere 20 Haziran 1958 tarihinde İncirlik Üssüne göndermişti. Vurucu güç, General Henry Viccelio komutasında üsse ulaştı. ABD ayrıca tansiyonun bir an önce indirilmesi için Hava piyadelerini de Almanya'dan İncirlik'e nakletti¹¹. İngiltere ve ABD'nin etkisi ile Ortadoğu'da ortam yatışmış ve nitekim 26 Ekimde ABD, 2 Kasımda da İngiltere askerlerini geri çekmişti¹².

Lübnan olayları sırasında Türkiye, Amerika ve İngiltere'yi kayıtsız şartsız desteklemişti. Lübnan'a yapılan çıkarmada İncirlik üssünün kullanılması ise konumuz ile ilgili olan kısımır. Bu üssün kullanılması ve acele ile gönderilen Amerikan birlikleri hakkında Türk yetkililerine danışılmamış ve izin alınmamış,

¹⁰ Uslu, *Türk-Amerikan İlişkileri*, s.131; Oral Sander, *Siyasi Tarih 1914-1994*, Ankara: İmge Yayınları, 2005, s. 277.

¹¹ Christopher D. Hunkel, *39th Air Base Wing Chronology*, Adana/İncirlik: 2004, s. 31.

¹² Kürkcüoğlu, *Türkiye'nin Arap Orta-Doğusu'na Karşı Politikası (1945-1970)*, ss. 127-134.

sadece bilgi vermekle yetinilmişti¹³. Bu harekatta İncirlik Üssünün kullanılması Türkiye içinde ve dışında çeşitli tepkilere yol açmıştı. Türkiye'deki muhalefet partileri ve özellikle Cumhuriyet Halk Partisi, İncirlik Üssünün kullanılışı hakkında TBMM'de bir genel görüşme açılmasını istemişler, fakat 26 Temmuz'da yapılan olağanüstü toplantıda İçişleri Bakanı ve Dışişleri Bakan Vekili Dr.Namık Gedik'in konuşmalarından sonra herhangi bir tartışma açılmadan Türkiye Büyük Millet Meclisi tatile girmişti.

ABD'yi Ortadoğu'ya tam olarak sokan Eisenhower Doktrini Türk-Amerikan ilişkilerinde de yeni bir dönemi başlatmıştı. ABD, doktrini etkili biçimde uygulayabilmek için Ortadoğu'daki silahlı kuvvetlerini güçlendirmek istemiş, bu amaçla Avrupa'daki birliklerinin nakledilmesi ve yakın bölgelere konuşlanması için üslere ihtiyaç duymuştu. Tüm bu olanlar da haliyle Türkiye'nin önemini arttırmıştı¹⁴. Bu kapsamda ABD, Türkiye'ye yardımı arttırmış, savunmasını kuvvetlendirmek amacıyla 1959 yılında Türkiye'de 15 Jüpiter füzesi konuşlandırmış ve yine 1959 yılında Türkiye, İran ve Pakistan ile ikili antlaşmalar yapmış, böylece hemen hemen Ortadoğu'da İngiltere'nin yerini almıştı¹⁵.

Ortadoğu bunalımları ile birlikte Türkiye'nin özellikle İncirlik Üssünün önemi bir kat daha artmış, Üs ABD için vazgeçilmez bir hal almıştı. Bunalımlı bölgelere yakınlığı, ABD'ye sadık ve dost bir ülkenin topraklarında olması İncirlik'in bu dönemdeki vazgeçilmez unsurları arasında sayılabilirdi. Ortadoğu bunalımlarından sonra, ABD Hava Taktik Komutanlığı, 401. Av Taktik Filosunu, bünyesindeki F-100 avcı uçakları ile birlikte 100 günlük rotasyon için Amerika'dan İncirlik'e yerleştirdi. Ancak F-100 rotasyonu 1970'e kadar devam etti. İncirlik Üssüne Mayıs 1964'ten Ağustos 1965'e kadar olan kısa dönemde daha çok F-105'ler yerleştirildi. Son F-100'ler, Ocak 1970'de Almanya'da bulunan F-4 birliklerinin yaklaşık 6 ay boyunca yerlerini almasıyla ABD'ye döndüler. Bu arada 401. Av Taktik Filosu F-4'lere dönüştü ve Temmuzda bu filonun rotasyonları tekrar başladı. İncirlik Üssü Ortadoğu bunalımları ile birlikte savaş uçakları olan F-100'leri, F-105'leri, B-57'leri, RF-101'leri ve WB-66'ları bünyesinde barındırmaya başlamıştı. Bu da İncirlik Üssünün Sovyetler Birliği'nin yanında Ortadoğu'daki gelişmelerde sıkça kullanılacağıının ve kargo uçaklarının

¹³ Kürkçüoğlu, *Türkiye'nin Arap Orta-Doğusu'na Karşı Politikası (1945-1970)*, s. 136.

¹⁴ Özkan, *Türkiye'deki Amerika*, s. 34.

¹⁵ Gönübol ve Diğerleri, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, s. 289.

yanında operasyonlara bizzat katılan savaş uçaklarının konuşlandırılacağına işaretlerini veriyordu.

Ortadoğu bunalımında İncirlik Üssünün aniden kullanımına karar verilmesi, beraberinde bazı sıkıntılara da yol açmış, konuşlanan uçaklar ve destek personeli, Amerikan İncirlik Üssü birimlerinde pistin kullanımı ve yatacak yer konularında problem yaşanmasına sebep olmuştu. Bu sıkıntıların çoğu İncirlik'in bu döneme kadar sadece kargo desteklemesi ve uçakların radar gözetleme görevini icra etmesinden kaynaklanmaktaydı¹⁶. İncirlik Üssünün daha uzun süre kullanılacağına anlaşılmaya buraya gerekli altyapı düzenlemeleri yapılmaya başlanmıştı. Üssün artan önemiyle paralel olarak bu dönemde ABD, Üssün kullanımında büyük değişiklikler yapmış, daha önce sadece kargo destek uçaklarına ev sahipliği yapan Üs, Sovyetler Birliği'nin nükleer gücünün kıtalar arası kabiliyet kazanması sonucu bu tarihten sonra yukarıda da belirtildiği gibi Taktik Av Filolarının da sıkça kullandığı bir üs olmuştu. Ayrıca bu dönemde Türk-Amerikan ilişkilerinin İncirlik Üssü boyutu, Türkiye'nin ulusal politikalarını da etkilemeye başlamıştı. Çünkü Türkiye ABD'nin paralelinde hareket ettiğinden ABD'nin bunalımlara göstermiş olduğu tepkilerle bir anda kendisini savaşın ortasında bulabilmekteydi. Bu da ileride inceleyeceğimiz U-2 Krizi, Küba Krizi ve Kıbrıs Buhranları gibi olayların yaptığı katkılarla ABD'nin Türkiye toprakları üzerinde yaptığı faaliyetlerde Türkiye'nin isteksizliğine neden olmuş ve Meclisin bu konularda hassasiyet göstermeye başlamasının yolunu açmıştı.

3.2 U-2 Uçuşları

U-2 olayı, Amerikan yöneticilerinin, Sovyetlerin 1949 yılında atom tekeli ortadan kaldırmasından sonra duymaya başladıkları derin güvensizliğin doğrudan bir sonucudur¹⁷. 1957 Ekiminde Sovyetler ilk füzeyi ve bunun taşıdığı uyduyu uzaya fırlatmakla stratejik bir üstünlük ele geçirmişti¹⁸. Gelişen bu silah teknolojisi ABD'yi karşı kutup hakkında daha fazla bilgi toplamaya sevk etmiş ve bu bilgiler ABD'nin stratejik planlarında büyük önem kazanmaya başlamıştı. ABD,

¹⁶ Christopher D. Hunkel, *History of the 39th Air Base Wing and İncirlik Air Base, Turkey, Adana/İncirlik*: 2004, s. 8.

¹⁷ Sander, *Siyasi Tarih 1914-1994*, s. 286.

¹⁸ Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, s. 261.

Sovyetler hakkında bilgi edinmek amacı ile U-2 keşif uçaklarını geliştirmişti. Bu uçaklar 3.000 mil menzilli idi ve 30 bin metre yükseklikte uçabiliyor, sahip olduğu çok güçlü kameralar ile de çok önemli istihbarat bilgilerinin elde edilmesine olanak sağlıyordu. Sovyetler Birliği'ni gözetlemek için yapılan uçuşlar ilk olarak 1956 yılında İngiltere, Almanya, Japonya ve Türkiye'de başlamıştı.

ABD Hava Kuvvetlerine ait 10. Müfreze İncirlik Üssüne verilen gizli plan çerçevesinde üsse vardı. Yeni operasyon TL-10 (Overflight operasyonu) projesiydi. İncirlik Üssünde Proje TL-10'un gerçek amacını sadece birkaç kişi biliyordu. Üs içinde operasyonun hassas doğasına bağlı olarak güvenli bir alan (kafes) inşa edilmesi gerekiyordu. Ancak daha Üs'te böyle bir kafes yoktu. İleriki zamanda bu korunaklı alanın yapımı tamamlandı. Başkan Dwight D. Eisenhower Overflight operasyonunu Sovyetler Birliği'ne karşı bir görev olduğunu belirtti. Bu projeye göre iki ülkenin uçakları birbirinin alanları üzerinde serbestçe dolaşabilecekti. Sovyetler ise Başkan Dwight D. Eisenhower'ın bu gökyüzü planını direkt olarak reddetti¹⁹.

Türkiye'deki uçuşlar Türk Genelkurmayı bilgisi dahilinde İncirlik Üssüne dört Amerikan U-2 uçağının 1956 Ağustosunda getirilmesi ile başladı²⁰. Birimin üyeleri 2. Hava Keşif filosunu geçici olarak oluşturdu. ABD Hava Kuvvetleri, filo komutanını ve lojistik desteği sağlarken, Amerikan Merkezi Haber Alma Örgütü (CIA) de pilotları ve görev planlayıcılarını sağlıyordu. Uçuşun hareket ve yönetimi, Amerikan Merkezi Haber alma Örgütü'nün (CIA) sorumluluğu altındaydı. Birimin görevi, U-2 uçaklarını çok yükseklerde uçurup fotoğrafik görüntü ve istihbaratsal elektronik sinyaller yakalamaktı²¹.

Amerikan istihbarat birimleri Sovyetlerin teknolojik üstünlüklerini öğrenmek için bu görevin devamını istiyordu. Ancak bu projenin ana hedefi Sovyetler Birliği olmasına rağmen tek hedefi bu değildi. Örneğin Eylül 1956'da Francis Gary Powers İngiliz ve Fransız savaş gemilerinin İsrail'in Mısır'a saldırısı sırasında destek vermesini izlemek için Akdeniz üzerinde uçuşlar gerçekleştirdi. Diğer uçuşlar askeri istihbarat bilgileri toplamak için Suriye, Irak, Suudi Arabistan, Lübnan ve Yemen krizleri sırasında gerçekleştirildi²².

¹⁹ Hunkel, *History of the 39th Air Base Wing and İncirlik Air Base, Turkey*, s. 9.

²⁰ Oral Sander, *Türk-Amerika İlişkileri 1947-1964*, Ankara: AÜSBF.Yayınları, 1979, s. 192.

²¹ Hunkel, *History of the 39th Air Base Wing and İncirlik Air Base, Turkey*, s. 10.

²² Hunkel, *History of the 39th Air Base Wing and İncirlik Air Base, Turkey*, s. 11.

1957 yılı ile birlikte ABD açısından Türk toprakları yeniden büyük önem kazanmış ve Türkiye'de geniş bir radar şebekesi kurulduğu gibi İncirlik Üssü istihbarat uçuşları için önemli bir merkez haline getirilmişti.²³ İncirlik Üssü ana U-2 operasyon birliği oldu ve Almanya'daki birim kaynakları bu durum için kullanıldı. Birimin gerçekleştirdiği görevlerden biri de Sovyetlerdeki füze rampalarının üzerinde uçmaktı. Görev sırasında Sovyet hava sahasına giriş yapıyordu. Bu uçuşlar tipik olarak İncirlik Üssünden kalkışla başlıyor, Van üzerinden (Türkiye'nin doğusu) İran ve güneyde Kızıldeniz'den Pakistan Afganistan sınırı izleniyordu.

U-2 operasyonları 1 Mayıs 1960 tarihine kadar büyük bir gizlilik içerisinde sürdürüldü. O sabah Gary Powers 27 görevden sonra en kıdemli pilot olmuştu. Uçak Türkiye'deki İncirlik Üssünden kalkmış ve Pakistan (Peşaver) üzerinden Norveç (Bodo) güzergahını takip etmekteydi. Biri Sverdlosk'da diğeri de Plestsk olan 2 ana uluslararası atış kabiliyeti olan balistik füzelerin test bölgelerini fotoğraflamak için uçuş yapacaktı. Ağır anti-uçak füzeleri bu tesisleri koruyordu.

Powers zamanında havalandı, İncirlik'ten uçuşunu başlattı, görev Sverlosk'ta sonlanacak şekilde devam etti. 67000 feetten fotoğraf gönderiliyordu. Sovyetler 14 SA-2 yerden havaya füzeyi Powers'ın uçağına attı. SA füzeleri aynı yüksekliğe ulaşamamasına rağmen uçak füzelerin patlamasından dolayı ortaya çıkan şok dalgalarından kurtulamadı. Sovyet otoriteleri başarılı bir şekilde uçağından atlayan Powers'ı kurtardılar ve ajanlık suçlamasıyla 2 yıla yakın hapiste tuttular²⁴.

Dünya 3 Mayıs 1960'da Rus lider Kruşçev'in, Sovyet hava sahasında bir Amerikan casus uçağıının Rus birliklerince 1 Mayısta düşürüldüğünü açıklamasıyla U-2 uçuşlarından resmen haberdar olmuştu. Amerikalılar başta bu olayı yalanlasalar da pilotun Sovyetlerin elinde olduğunu öğrendiklerinde durumu kabullenmişler ve uçağıın istihbarat amacı ile kullanıldığını itiraf etmişlerdi. Sovyetler bu olaya karşı kızgınlıklarını alenen dile getirmiş ve bu uçuşların yapıldığı üsleri ve bu üslerin bulunduğu ülkeleri tehdit etmişti. Türkiye de bu tehditten nasibini almıştı²⁵. Kazadan kısa bir süre sonra bütün U-2'ler ve destek personelleri birliklerine dönmüşlerdi.

²³ Sander, *Siyasi Tarih 1914-1994*, s. 253.

²⁴ Hunkel, *History of the 39th Air Base Wing and İncirlik Air Base, Turkey*, s. 12.

²⁵ Sander, *Türk-Amerika İlişkileri 1947-1964*, ss. 192-193.

Türkiye, U-2 uçuşlarına Amerikan kuvvetlerinin bilimsel nitelikli uçuşlar yapması amacı ile izin vermişti. U-2 Olayı'nın en ciddi yönü, bu uçuşlardan Türk Hükümeti'nin habersiz olmasıydı. Öyle ki, İncirlik'teki Türk komutan dahi uçuşlardan habersiz olduğunu açıklamıştır.²⁶ Yine de Türk yöneticilerinin olay hakkındaki tutumu Amerika lehinde olmuş, bununla beraber Türk yöneticiler, uçağın Peşaver'den Norveç'e uçmakta olduğunu ve bu sebeple de Türkiye'nin sorumlu tutulamayacağını açıklamışlardı. Ayrıca Rus lider Kruşçev'e de Paris'te yapılacak Sovyet-Amerikan görüşmelerini sabote etmek için bu olayı kullandığı gerekçesi ile kızmışlar ve çıkan gerginlikten yine onu suçlamışlardı. Türk yetkililerin Amerikalılara kızdıkları tek husus ise uçuşun tarihinin 1 Mayıs olmasıydı. Sovyet-Amerikan Paris görüşmeleri 16 Mayıs'ta başlamıştı. Fakat, U-2 hadiselerinin neden olduğu gerginlik sebebi ile Kruşçev toplantıyı iki gün sonra terk etmişti²⁷. Bunun üzerine Eisenhower 25 Mayıs'ta U-2 uçuşlarını yasakladığını açıklamıştır. Nihayetinde aradaki soğukluğu ve gergin ortamı gidermek maksadı ile Sovyetler 10 Şubat 1962'de düşürülen uçağın pilotunu serbest bırakmışlardır²⁸.

Her ne kadar Eisenhower U-2 uçuşlarının 25 Mayıs 1960 tarihinde yasaklandığını açıklasa da, Türkiye'de bu uçuşların o dönemde yasaklanıp yasaklanmadığı hususunda bir bilgi bulunmamaktadır. 27 Mayıs 1960 tarihinde Menderes Hükümeti darbe sonucu düşürülmüş, yerine Milli Birlik Komitesi yönetimi ele almıştı. Yeni yönetim NATO ve BM'ye bağlılığını vurgularken o günlerde hala gündemde olan U-2 uçuşları konusunda bir açıklamada bulunmamıştı.

Türk-Amerikan ilişkilerinin bozulmaya başladığı dönemde 1960 yılındaki olayın benzeri bir U-2 kazası meydana gelmişti. Aralık 1965'te yine İncirlik'ten kalkan bir Amerikan uçağı Karadeniz'de Samsun'un yaklaşık doksan mil açığında uluslararası sular üstünde uçarken kaza sonucu düşmüştü. Bu olayın öğrenilmesi ile Sovyetlerden aşırı tepki alan Türk yetkililerin ABD'ye karşı tutumu sert olmuştu. Uçuşun kendi bilgileri dışında yapılmış olmasını da kullanan Türkiye, ABD'nin tüm ısrarlarına rağmen U-2 uçuşlarını 28 Aralık 1965'te yasaklamıştı.²⁹

²⁶ Sezai Orkunt, *Türkiye-ABD İlişkileri*, İstanbul: Milliyet yayınları, 1978, s. 370.

²⁷ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, (Cilt 1-2:1914-1995) Baskı, Ankara: Alkım Yay., 1995, s. 597.

²⁸ Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, s. 262.

²⁹ Uslu, *Türk-Amerikan İlişkileri*, ss. 182-183.

U-2 olayı göstermektedir ki, ABD bu dönemde İncirlik Üssünü her fırsatta kullanmaktaydı. Üs, Sovyetler Birliği'ni çevreleme politikasının bir parçası iken aynı zamanda Ortadoğu'daki stratejik hedeflerin tespit edilmesinde köşe taşı rolü üstlenmişti. İncirlik Üssü, Ortadoğu bunalımlarında olduğu gibi U-2 uçağının düşürülmesi olayında da önemini ispatlamış, ABD ile sürdürülen iyi ilişkilerde baş rolde yer almıştı. Çünkü Ortadoğu Krizinde Türkiye yine ABD'nin yanında yer almış, ABD'nin haksız olduğu U-2 olayında dahi müttefikine bağlılıktan taviz vermemişti. Ancak bu tutum, Sovyetlerin bu olay karşısında uçuşların yapıldığı üsleri ve bu üslerin bulunduğu ülkeleri tehdit etmesi dikkate alınırca, Türkiye'nin bilgisinin dahi olmadığı bir olaydan dolayı U-2 uçuşlarının gerçekleştirdiği üs olan İncirlik'in bombalanmasına hatta ülkenin savaşa girmesine sebep olabilirdi.

Başlangıçta U-2 uçuşlarını yapılması konusunda Türkiye ABD'yi desteklerken ilişkilerin gerginleştiği ve Türkiye'nin ABD'den yeterli desteği alamadığı sonraki dönemlerde uçuşlara izin verilmemeye başlanmıştır. Örneğin ABD, Körfez Savaşının ardından 1991 yılında Türkiye'den Irak'ı kontrol altında tutmak amacıyla U-2 uçuşları için izin istemiş, Türk yetkililerin olumlu cevabı neticesinde uçuşlar tekrar başlamıştı. Fakat Türkiye, Amerikalıların bu uçuşların rotalarını bildirmemeleri ve toplanan istihbaratı paylaşmamaları sebebi ile U-2 uçuşları için verdiği izni 1996 yılında kaldırmıştır. 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'ye karşı girişilen terörist saldırılar sonrası 26 Eylülde ABD yeniden U-2 uçuşları için Türkiye'den izin istemişti. Türk Genel Kurmayı bu isteği 5 Mart 2002 tarihinde hükümete bildirmiş, ancak Türk Hükümeti bu isteği reddetmiştir³⁰.

3.3 Küba Krizi ve Kıbrıs Buhranlarının İncirlik Üssü Üzerindeki Etkileri

Küba ve Kıbrıs Buhranlarının her ne kadar İncirlik Üssüne doğrudan etkisi olmamışsa da Üssü sonuçları bakımından etkilemişti. Türk-Amerikan askeri ilişkileri ve Türkiye'deki Amerikan askeri varlığı ile ilgili sorunlar ilk kez 1962 yılında yaşanan Küba Bunalımı sırasında gün yüzüne çıkmıştı. Kıbrıs'ta yaşanan gelişmeler ve bu gelişmelere istinaden Türkiye'nin müdahale isteğine ABD Başkanı Johnson'un 1964 yılındaki sert cevabı Amerika'ya ve Türkiye'deki

³⁰ Ertuğrul Özkök, "U-2 casus uçakları 5 yıl uçmuş" *Hürriyet*, 6 Mart 2002.

Amerikan üs ve tesislerine Türk kamuoyundan tepkiler yağmasına sebep olmuştu. Zaten üslerde bulunan Amerikan personeli ile ilgili yaşanan bir çok olay ve problem sıkıntı vermekte, üslere karşı bir antipati uyandırmaktaydı. Kıbrıs buhranlarını silah ambargosu takip etmiş, Türkiye ile ABD ilişkileri arasında yaşanan derin ayrılıklar İncirlik Üssü dışındaki ABD üslerinin kapatılıp faaliyetlerinin durdurulmasıyla sonuçlanmıştı.

Küba Buhranı, U-2 uçuşlarının benzeri bir şekilde, fakat bu sefer Sovyetlerin ABD'nin hemen yanı başındaki Küba'da, Amerika'ya yönelik füzeler yerleştirmesi ve bunun Amerikan istihbarat uçaklarının yapmış olduğu uçuşlarda tespit edilmesi ile başlamıştı. Füzelerin ateşlemeye hazır hale gelebilmesi için öteki parçaların gelmesi gerekiyordu ve bu parçalar Sovyetlerden gemilerle Küba'ya doğru yola çıkmıştı. Başkan Kennedy'nin açıklamaları üzerine, gelen bu gemilerin Küba'ya girişlerini engellemek amacıyla ABD, Küba'yı abluka altına almaya başlamıştı³¹.

ABD, Sovyetlerden, Küba'ya seyir halinde olan ve içinde muhtemelen füze parçalarını taşıyan gemilerini geri çekmesini ve Küba'daki füzelerini de sökmelerini istemiş, aksi takdirde bu gemilerin vurulacağı gibi başka yaptırımlara da gidileceği mesajını vermişti. ABD'nin bu sert tutumu Sovyetlerin yumuşamasını ve müzakere ortamına girmesini sağlamıştı. Yapılan gizli görüşmeler ve karşılıklı mektuplaşmalar sonucunda 27 Ekim günü Sovyetler, ABD'nin on beşi Türkiye'de³² ve otuz tanesi İtalya'da bulunan toplam kırk beş Jüpiter füzelerini sökmeleri karşılığında Küba'daki füzeleri sökeceğini bildirmişti. ABD buna razı olmuş ve 20 Kasım 1962 tarihinde Küba'ya uyguladığı ambargoyu kaldırması ile kriz çözülmüştü.

Türkiye kriz esnasında müttefik ABD'nin arkasında yer almıştı. Çünkü Türk liderlerin gözünde ABD'yi desteklemek, NATO çatısı altındaki Türk-Amerikan ittifakının kaçınılmaz bir parçasıydı. ABD, 1959 yılında Türkiye'ye Jüpiter füzeleri yerleştirmişti. Kriz öncesinde iki kez Başkan Kennedy'nin emri ile Jüpiter füzeleri sökmek istenmişse de Türkiye bu isteğe sıcak bakmamıştı. Krizin ardından ise ABD, İzmir'deki nükleer füzelerin sökmek işlemini başka bir nedene bağlamayı ve böylece tepkileri azaltmayı istemişti. Sonuçta bir formül bulunmuş ve Jüpiter

³¹ Sander, *Siyasi Tarih 1914-1994*, ss. 290-292.

³² Haluk Gerger, "Türk-Amerikan İlişkilerinde Silah Alışverişi", *Bilim ve Sanat*, No. 42, (Haziran 1984), s. 14.

füzelerinin modasının geçmiş olduğu, yeni ve modern olanlarla değiştirilmesi gerektiği belirtilmişti. Nitekim Türk Hükümeti de 23 Ocak 1963'te Jüpiterlerin kaldırılmasını onayladığını bildirmiş³³ ve 17 Şubat 1963 günü Feridun Cemal Erkin Mecliste yaptığı konuşmada, Türkiye'nin Jüpiterlerin kaldırılmasını kabul ettiğini kamuoyuna açıklamıştı.

Küba Krizi, Türkiye için sonuçları bakımından düşündürücü olmuştu. İlişkiler her ne kadar dostane de olsa füzeler krizi Türk-Amerikan ilişkilerinde yara açmıştı. Jüpiterlerin sökülmesi Türkiye'de kırınglık yaratmış, ABD'nin gerektiğinde veya Sovyetlerle bir pazarlık söz konusu olduğunda Türkiye'yi feda edebileceği hissini uyandırmıştı³⁴. Ayrıca kriz göstermiştir ki Türkiye, ülkesinde konuşlu ABD nükleer silahları ve üslerinden dolayı muhtemel bir Sovyet nükleer saldırısında hedef konumunda bulunmaktaydı. Yani ülkesi üzerinde konuşlanmış üs veya silahtan oluşan askeri güç her zaman daha fazla güvenlik anlamına gelmiyordu. Hatta bu ittifak, çıkmasında hiçbir rol oynamadığı, Küba Krizi gibi, durumlarda dahi Türkiye'nin nükleer bir savaşa girmesine sebep olabilirdi³⁵. Bu bakımdan savaşın çeşitli kademelerinde yer alabilecek Türkiye gibi özellikle Amerikan üssü ile dolu bir ülke büyük tehlike altında olabilirdi. Türkiye, Ortadoğu bunalımında ve U-2 krizinde olduğu gibi Küba buhranı sırasında da kendisini hiç ilgilendirmeyen bir neden yüzünden savaşın içinde kendisini bulacak, belki de nükleer bombalara hedef olabilecekti.

Küba olayı, dünyanın en büyük askeri hava alanlarından biri olan İncirlik Üssünden de ilgiyle takip edilmekteydi. Bu arada Wiesbaden'de bulunan Avrupa'daki ABD Hava Kuvvetleri Kumandanı Yardımcısı Korgeneral R.M.Montgomer, 24 Ekim 1962 tarihinde İncirlik Üssüne gelmişti. Yüksek rütbeli Türk ve Amerikan subayları tarafından karşılanan General Montgomer'e göre krize yönelik bütün tedbirler alınmıştı³⁶. Örneğin İncirlik Üssünde en üst alarm seviyesi tedbirler uygulanmaya başlanmış, görevli olan Amerikan pilotları gündüzleri mesailerini ani reaksiyon verebilmesi amacıyla uçaklarının altında dinlenerek geçirmişlerdi.³⁷ Çünkü Türk ve Amerikan tarafları biliyordu ki böyle

³³ Osman Metin Öztürk, "Türkiye'deki ABD Askeri Varlığı Üzerine Bir Değerlendirme", *Bilim Yolu Kırkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s. 1, İlkbahar 1998, s. 114.

³⁴ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 611.

³⁵ Uslu, *Türk-Amerikan İlişkileri*, ss. 160-169; Sander, *Türk-Amerika İlişkileri 1947-1964*, ss. 224-225.

³⁶ *Cumhuriyet*, 25 Ekim 1962.

³⁷ *Cumhuriyet*, 21 Ekim 1962.

bir krizin sebep olduğu gerginlikte ilk vurulacak ve ilk uçakların kalkacağı yerlerden biri İncirlik üssü olacaktı.

1962 yılında Küba Krizi neticesinde dünya yeni bir döneme girmiş ve kutuplar arası yumuşama başlamıştı. Ülkeler kutuplardan yavaş yavaş koparken, Bağlantısızlar bu yeni dünya düzeninde yerlerini almaya başlamışlardı. Türkiye de dış politikasında yeni arayışlar içerisine girmişti. İşte bu dönemde ortaya çıkan Kıbrıs sorunu zaten alternatif gelişmelere açık Türk dış politikasında bir dönüm noktası teşkil etmişti.

Kıbrıs'ta 1963 yılından sonra beş büyük şehirde baş gösteren gerginlikler ve iktidardaki Rum yetkililerin Türklere sergiledikleri tavır, Türk jetlerinin 25 Aralıkta ada üzerinde uçmasına ve BM tarafından oluşturulan Barış Gücünün 14 Mart 1964'te adada konuşlandırılmasına sebebiyet vermişti. Kıbrıs'ta gergin hava yatıştır gibi gözükse de yirmi gün sonra, 4 Nisan 1964 tarihinde, Makarios'un ittifak antlaşmasını tek taraflı olarak feshettiğini açıklaması ile tekrar patlak veren olaylar çatışmaya dönüşmüştü. Bunun üzerine Türk Hükümeti de silahlı müdahalede bulunma kararı almıştı. 7 Haziranda müdahale etmeyi düşünen Türk hükümetinin bu kararını ABD'ye bildirmesi üzerine 5 Haziranda Başkan Johnson Türkiye'yi müdahaleden vazgeçirecek ve zaten kötü olan Türk-Amerikan ilişkilerini temelden sarsacak mektubunu, "*Johnson Mektubunu*" göndermişti³⁸.

Başkan Johnson, Türkiye'ye gönderdiği mektupta, Türkiye'nin garanti antlaşmasına göre müdahale hakkını doğuracak durumun henüz oluşmadığını, bu sebeple müdahalesinin yersiz olacağını, böyle bir müdahaleye girişir ve de buna karşılık bir Sovyet saldırısına maruz kalırsa NATO'nun yardıma gelip gelmeyeceğinin tartışma konusu olacağını ağır bir dille bildirmişti. Ayrıca 1947 Antlaşması uyarınca ABD'nin verdiği silah ve askeri malzemenin sadece savunma amaçlı olduğunu ve Türkiye'nin böyle bir harekatta bunları kullanamayacağını söylemiş, görüşmek için de İnönü'yü Washington'a davet etmişti. Açık olan şudur ki, 1964 yılında Türkiye'nin ABD'den aldığı Johnson mektubu Türk dış politikasına büyük bir darbe vurmuştu. Johnson Mektubunun etkisi ile yeni bir Türk dış politikası anlayışı oluşmaya başlamıştı. Türkiye'nin dış politikasında alternatifler üretmesine ve ABD'den başka ülkeler ile ilişkilerini sıkılaştırmasına vesile olmuştu.

³⁸ Mektubun metni için bkz. *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*, 31 Ocak 1966, ss. 100-103.

1974 yılına kadar Kıbrıs'ta rahatsızlık verecek bir sorun çıkmamış fakat bir çözüme de ulaşılamamıştı. Nikos Sampson, Yunan Albaylar Cuntasından da destek alarak, 15 Temmuz 1974'te Makarios'u darbe ile devirmiş ve Kıbrıs Elen Cumhuriyeti'ni ilan etmişti. Türkiye garantörlük hakkına binaen harekete geçmiş, İngiltere ve Yunanistan ile müdahale yapma konusunda görüşmüştü. Görüşmelerden bir sonuç alamayınca da 20 Temmuz sabahının ilk saatlerinde tek başına adaya asker çıkarmıştı.

ABD Kongresi, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesinde ABD'den aldığı askeri teçhizatı ABD yasalarına ve iki ülke arasındaki anlaşmalara aykırı şekilde kullandığı ve Kıbrıs hareketine katılan Türk uçaklarının İncirlik Üssünü kullandığı gerekçesiyle 5 Şubat 1975 tarihinde ambargo kararı aldı³⁹. Johnson mektubundan sonra Türk-Amerikan ilişkilerine ikinci ve en önemli darbeyi hiç şüphesiz Kıbrıs Harekatı sonrası ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı silah ambargosu vurmuştu. Türkiye, Küba Krizi ile başlayan, Johnson mektubuyla ve silah ambargosuyla devam eden ABD'nin bu hareketine çok sert tepki göstermiş, ilişkiler tamamen kopma noktasına gelmişti. Ambargo uygulamasına karşı ilk tepki 13 Şubatta Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin kurulması ile verilmiş, Şubat ve Mart aylarında yapılacak NATO tatbikatlarına da TSK'nın katılmayacağı bildirilmişti.

Kıbrıs Bunalımı sonucunda ABD'nin uyguladığı silah ambargosuna karşı Türk tarafının vermiş olduğu tepkilerden biri de ABD'nin Türkiye'deki üs, tesis ve kolaylıkları konusunda oldu. 25 Temmuz 1969 tarihli Savunma İşbirliği Antlaşmasına son verilerek, NATO çerçevesinde bırakılan İncirlik Üssü hariç, tüm Amerikan üslerinin kapatılacağı ve çalışmalarına izin verilmeyeceği bildirilmişti. İstenilen tarihte Amerikan Kongresi ambargoyu kaldırmamış, bunun üzerine İncirlik hariç Türkiye'deki tüm Amerikan üsleri kapatılıp faaliyetleri durdurularak TSK'nın kontrol ve gözetimi altına alınmıştı.⁴⁰ Yalnızca İncirlik Üssü ve İzmir Hava Bölüğü, NATO görevleri için açık kaldılar. Bu iki yerde NATO harici diğer tüm aktiviteler durduruldu⁴¹. Bu, şu anlama geliyordu: Türk yöneticiler artık ülkelerindeki askeri üslerin Amerikalılar tarafından kullanımı konusu üzerinde hassasiyetle durmaktaydı. Türkiye, üslerin ve tesislerin bir kısmının kullanımını yasaklayarak,

³⁹ Hunkel, *History of the 39th Air Base Wing and İncirlik Air Base, Turkey*, s. 14.

⁴⁰ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 812; Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, s. 287.

⁴¹ Hunkel, *History of the 39th Air Base Wing and İncirlik Air Base, Turkey*, s. 14.

İncirlik Üssünün kullanılmasına ise NATO çerçevesinde izin vererek ABD'nin Kıbrıs konusundaki tutumundan hoşnut olunmadığını göstermiş oluyordu.

Türkiye'deki Amerikan üslerinin varlığı - ki bunlardan en önemlisi olan İncirlik Üssü, iki ülke arasındaki bu en gerilimli dönemde bile önemini kaybetmemiştir - iki ülkenin birbirinden tamamen kopmasını engelleyen önemli bir faktör olmuştur. Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinin tamamen koparılmak istenmediği, İncirlik Üssünün NATO kapsamında kullanılmasına izin verilerek dile getiriliyordu. Ayrıca bu dönemde ABD'li yetkililer tarafından hazırlanan 1975 tarihli raporda ABD'nin Ortadoğu politikasında Türkiye'nin ne kadar önemli olduğu ve ilişkilerin koparılmak istenmediği konusuna şu şekilde değinilmişti: ABD, genel olarak, Sovyetlerin Ortadoğu'ya olası saldırılarını engellemek, bu sağlanamadığı takdirde savunma için yeterli askeri güç bulundurmamak istemekteydi. Ayrıca ABD'nin, NATO'nun güney kanadını korumak, İsrail'i desteklemek ve petrolün sürekli akışını sağlamak gibi özel amaçları da bulunmaktaydı. Bu bakımdan Türkiye, ABD'nin bu amaçlarına destek verecek en iyi konumda bulunan ülkedir ve Türkiye'nin kaybedilmesi ABD'nin bölge çıkarlarına ağır bir darbe vuracaktır⁴².

Türkiye'nin, ABD için yukarıda sözü edilen stratejik önemi ve üslerle ilgili takındığı kararlı tutum ses getirmiş ve Amerikan Temsilciler Meclisi 6 Ekimde kabul ettiği bir kararla 5 Şubat 1975'ten önce parası ödenmiş 185 milyon Dolarlık askeri malzemenin sevkine izin vermiş, böylece ambargo kısmen de olsa delinmişti. 1976 Şubatında Türkiye'nin Kıbrıs'tan 2.000 askerini çekeceğini açıklaması ile ortam daha da yumuşamış, BM gözetiminde toplumlararası görüşmeler başlatılmıştı. Bu yumuşamayla beraber 26 Mart 1976'da üsler konusunda yeni bir Savunma İşbirliği Anlaşması (SİA)⁴³ imzalanmıştı. Bu antlaşmanın yürürlüğe girmesi ambargonun tamamen kalkmasına ve Kongrenin tasdikine bırakılmıştı. Fakat bu anlaşma ve yapılacak yardımlar, Amerikan Kongresince onaylanmaması sebebiyle yürürlüğe girememiştir.

⁴² Greece and Turkey, Some Military Implications Related to NATO and the middle East, 94th Congress, 1st Session, U.S. Government Printing Office, Washington D.C., 1975, ss. 16-17 naklen Oral Sander, "Türkiye'nin Batı Bağlantısı: ABD ve Türkiye", *Türkiye'nin Dış Politikası*, Melek Fırat, (der.) Ankara: İmge Yayınları, 1998, ss. 76-77.

⁴³ Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, ss. 288-296.

3.4 İkili Anlaşmaları Değiştirme Çabaları ve 1969 Savunma İşbirliği Anlaşması

İkili anlaşmaların TBMM'de ve basın yoluyla kamuoyunda tartışmaların başlamasına, Küba Füzeler Krizi ve devamında ABD Başkanı Johnson'un 1964 yılında Kıbrıs olayları sırasında gönderdiği mektup sebep olmuştu. Johnson Mektubu, Türkiye'de kontrolü zor bir Amerikan aleyhtarlığını meydana getirmekle kalmamış, ABD ile ilişkilerde uzun yıllar boyunca birikmiş bazı olumsuzlukların da gün yüzüne çıkmasına ve düzeltilmesi için girişimlerin başlamasına vesile olmuştu. Öncelikle, ikili anlaşmaların TBMM tarafından onaylanmadığı için hukuki temeline şüphe ile bakılıyordu ve bu anlaşmaların NATO düzenlemeleriyle ilgili olmaktan çok Amerikan çıkarlarına hizmet ettiği kanısı yaygındı. Antlaşmaların Amerika'ya, Türkiye'nin bağımsızlığı, güvenliği ve ekonomik gelişmesi aleyhine aşırı ayrıcalıklar tanıyan maddeler içerdiği, bu antlaşmalara dayanılarak yapılan üs ve tesislerde de denetim ve kontrolün Amerikalı yetkililerin elinde olduğu söylenmekteydi⁴⁴.

Türk yöneticiler 1965'den sonra genel olarak Amerika ile ilişkilerde, ikili anlaşmalar konusunda ABD'nin etkisi altında bulunmadıklarını adeta ispatlama çabası içine girmişlerdi. Türk hükümeti 7 Nisan 1968'de ABD'ye verdiği nota ile yapılan tüm ikili anlaşmaların derlenmesini ve düzeltilmesi gerektiğini bildirmişti. Amerikan Hükümeti de 18 Nisan tarihli cevabi notasında bu durumu kabul edince iki hükümet tarafından 23 Haziran 1954 tarihli Askeri Kolaylıklar Anlaşmasına dayanılarak yapılan 13 adet ikili anlaşmayı değiştirerek tek bir metin haline getirmek amacıyla çalışmalara başlanmıştı.

Türkiye ile ABD arasındaki çalışmalar 3 Temmuz 1969'da tamamlanarak iki ülke arasında 1969 Savunma İşbirliği Anlaşması imzalandı. 1961 Anayasasına göre kamu oyundan gizli tutulan 1969 Savunma İşbirliği Antlaşmasının konumuz açısından önemini incelediğimizde; İncirlik Üssünün kullanımını düzenleyen 1954 tarihli Askeri Kolaylıklar Antlaşmasının yerine geçmekte, aynı zamanda Türkiye'deki üs ve tesislerin Amerika tarafından kullanılmasını öngören tüm ikili antlaşmaların yerini almakta⁴⁵, bazılarını değiştirmekte, bazısına da açıklık getirmekteydi. Türk

⁴⁴ Uslu, *Türk-Amerikan İlişkileri*, s. 194.

⁴⁵ Fahir Armaoğlu, *1947-1997 Yarı Yüzyılın Türk- Amerikan İlişkileri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları,

tarafının açıklamalarına göre antlaşmanın temel ilkeleri şu şekildeydi; Türkiye'nin onayı olmaksızın tesislerde hiçbir faaliyet gerçekleştirilemez, tesisler üzerinde Türk tarafının tam denetimi söz konusudur ve ortak savunma tesislerinin kurulduğu bölgeler Türkiye'nin mülküdür. Ayrıca, ulusal güvenliği ilgilendiren acil durumlarda Türkiye üslerin Amerikalılarca kullanımını kısıtlayabilecekti⁴⁶.

1969 Antlaşması Türk yöneticileri için ABD ile askeri ilişkilerde inisiyatifini elde etme çabalarının en önemlisi⁴⁷ olmakla beraber yine de tam anlamıyla bir çözüm sağlayamamıştı. Buna da antlaşmada giderilemeyen bazı eksiklikler sebep olmuştu. Örneğin Amerika'nın Türkiye'deki ortak savunma tedbirlerinden herhangi birine katılabilmesi "*Türk hükümetinin bunu kabulünden sonra olacaktır*" denmektedir. Ortak savunma tedbirlerinin yanı sıra Ortak Savunma Tesislerinin de ne olduğunun belirtilmemiş olması bu düzenlemenin havada kalmasına sebep oluyordu. Bu dönemde Türk Hükümeti'nin yaptığı açıklamalara göre, İncirlik Üssündeki ABD uçaklarının ancak NATO kararları çerçevesinde harekate katılabilecekleri ve Türkiye'yi iradesi dışında bir savaşa sokabilecek harekatta bulunamayacakları kaydedilmişti.⁴⁸ Ancak, uygulamada bundan önceki anlaşmada müşterek savunma tesislerinin belirli bir tarifi yapılmamış olmasından çıkan sakınca ve anlaşmazlıklar bu anlaşmadan sonra da sürmüştü. Örneğin 11 Eylül 1970 tarihinde Avrupa'dan İncirlik'e yirmi beş F-4 ve dört tane C-130 uçağı eğitim amacıyla konuşlandırılmıştı⁴⁹.

Türk hükümeti, kamuoyunda yoğun olarak tartışılan bu tesisleri yeni esaslara bağlamaya çalışmış, Türkiye'de Amerikalılara ait üsler bulunduğu iddialarını reddetmişlerdi. Başbakan Demirel 4 Nisan 1966'da gazetecilerle yaptığı toplantıda üsler ile ilgili bir soruya "*Türkiye'de üs yoktur. Ortak savunma amacıyla kurulmuş tesisler vardır*" şeklinde bir cevap vermişti.⁵⁰ Yine Başbakan Demirel, yaptığı açıklama ile İncirlik Havaalanında bulunan NATO'ya tahsisli Amerikan uçaklarının NATO'nun caydırıcı gücünün bir kısmını teşkil ettiğini, bunların NATO Avrupa Müttelik Kuvvetleri Başkomutanlığına (SACEUR) bağlı

1999, s. 427.

⁴⁶ Antlaşmanın metni için bkz. Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, ss. 278-285.

⁴⁷ Uslu, *Türk-Amerikan İlişkileri*, ss. 195-196.

⁴⁸ Murat Yetkin, *Ateş Hattında Aktif Politika, Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu üçgeninde Türkiye*, 1. Baskı, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1992, s. 263.

⁴⁹ Hunkel, *39th Air Base Wing Chronology*, s. 34.

⁵⁰ Gönülbol ve Diğerleri, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, s. 512.

olup NATO Konseyinin emri altında olduğunu ve bu uçakların NATO'nun savunma amaçları dışında kullanılmayacağını söylemişti⁵¹.

Tüm bu açıklamalara rağmen görülüyor ki, bu anlaşma da eskisinden farklı değildi. Anlaşmanın İncirlik Üssüne yansımalarını incelediğimizde; arazinin mülkiyetinin Türkiye Cumhuriyeti'ne ait olduğu fakat kullanma hakkının ABD'lilere devredilmiş olduğu görülmekteydi. Tesisin kumandanı ve personeli ABD'liydi. Türkler gözlemci gönderme hakkına sahipti, fakat uygulama yeterli değildi. Bu dönemde İncirlik Üssünde Türk tarafının 19 subay ve 52 astsubay personeli mevcuttu⁵². Bu mevcut İncirlik Üssünde bu dönemde 3000 ABD personelinin olduğu düşünülürse hayli yetersiz kalıyordu. Türk yöneticilerin ısrarla bu üssün de Ortak Savunma Tesisini olduğunu vurgulayan tüm resmi açıklamalarına rağmen uygulamalar göstermiştir ki, ortak savunma tesisi adı altında kurulan bu üs de ABD'liler tarafından herhangi bir kısıtlamaya tabi olmadan kullanılmıştı. Türkiye'de bulunan üslerden devamlı olarak gözetleme, dinleme ve keşif uçuşları yapılmaktaydı. Ayrıca İncirlik Üssünde Türklerin hiç bir suretle kullanma yetkisine sahip olmadıkları ve ileride de kullanmalarına asla müsaade edilmeyecek olan nükleer silah depoları mevcuttu.

3.5 Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması (SEİA)

Kıbrıs Barış Harekatı sebebi ile uygulanan Amerikan ambargosu ilişkileri hayli zedelemiş, kopma noktasına gelen ilişkiler 1976 yılında Washington'da imzalanan Savunma ve İşbirliği Antlaşması ile düzeltilmek istenmişse de anlaşma o dönemdeki iç politikada yaşanan istikrarsızlıklar nedeniyle Türkiye tarafından onaylanmamış ve yürürlüğe girememiştir⁵³. Bu sebeptendir ki 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle beraber her iki tarafta da ilişkileri düzenleyecek yeni bir anlaşmanın ihtiyacı hissedilir olmuştu. 1978 yılında ambargonun resmen kalkması ile başlamış olan Türk-Amerikan görüşmeleri darbe sonrasındaki yönetimin yarattığı müsait ortamın da etkisiyle devam ettirilmiş ve yeni bir anlaşma, SEİA, imzalanmıştı. 29 Mart 1980'de imzalanan ve 18 Kasım 1980 günü yürürlüğe giren SEİA ile ilişkilere yeni bir yön verilmiş ve Türkiye'deki tüm ABD üs ve tesisleri yeniden düzenlenerek

⁵¹ Gönübol ve Diğerleri, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, s. 513.

⁵² 10 ncu Tanker Üs Komutanlığı, *Personel Kayıt Kütüğü*, ss. 9-11.

⁵³ Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, s. 288.

“ABD’ye kullanım hakkı verilmiş TSK üs ve tesisleri” olarak adlandırılmıştır⁵⁴. SEİA, ABD’nin İncirlik Üssünü kullanmasına, 1980’lerden günümüze ve hatta yarınlara yön veren önemli bir anlaşma olduğundan anlaşmaya çalışmamızın bu bölümünde büyük yer verilmiştir.

SEİA, bir temel anlaşma ile buna bağlı üç tamamlayıcı anlaşmadan oluşmaktadır. İki numaralı tamamlayıcı anlaşmaya bağlı bir ek ile üç numaralı tamamlayıcı anlaşmaya bağlı her bir tesise ilişkin on iki ayrı uygulama anlaşması ve Adana askeri terminal kontrol sahası içinde hava trafik hizmetlerine ait usulleri içeren bir ekten oluşmaktadır⁵⁵. Anlaşmanın giriş kısmında bu anlaşmanın temel amacının NATO çerçevesi içinde savunma işbirliğinin gerçekleştirilmesi olduğu belirtilmiştir. Yine bu çerçeve içinde anlaşma iki ülke arasındaki ekonomik, mali, teknik, savunma sanayii, savunma desteği ve tesisler konularını düzenlemekte, bu konulardaki işbirliği ve ilişki esaslarını öngörmektedir.

SEİA yukarıda da belirtildiği gibi üç tamamlayıcı anlaşmadan oluşmaktadır. Savunma Desteği Alanında 1 Numaralı Tamamlayıcı Anlaşma, Birleşik Devletler ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümetlerinin, karşılıklı mutabık kalınacak programlara uygun olarak savunma malzemesi, hizmetleri ve eğitim ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik çabaların nasıl olacağını belirlemektedir. Savunma Sanayii İşbirliği Konusunda 2 Numaralı Tamamlayıcı Anlaşma, Türkiye Cumhuriyeti ve Birleşik Devletler Hükümetleri arasında, uygun savunma malzemelerinin üretiminde ve satın alınmasında, işbirliği imkanlarının neler olabileceğini belirlemektedir. Tesisler Konusunda 3 Numaralı Tamamlayıcı Anlaşma ise Birleşik Devletler Hükümeti’nin belirli Türk Silahlı Kuvvetleri Tesislerinde müşterek savunma tedbirlerine katılması, tesislerin faaliyetleri ve teknik işletilmeleri gibi hususlar düzenlenmektedir. Çalışmamız açısından Tesisler Konusunda 3 Numaralı Tamamlayıcı Anlaşma ayrı bir öneme sahip olup İncirlik Üssünün kullanımına ilişkin esaslar burada düzenlenmiştir.

⁵⁴ Yetkin, *Ateş Hattında Aktif Politika, Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu üçgeninde Türkiye*, s. 263.

⁵⁵ Anlaşmanın metni için bkz. Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, ss. 300-363.

3.5.1 SEİA'nın Tesisler Konusunda 3 Numaralı Tamamlayıcı Anlaşması

SEİA'nın Tesisler Konusunda 3 Numaralı Tamamlayıcı Anlaşmasınının 1. maddesinde Türk Silahlı Kuvvetleri tesislerinde müşterek savunma tedbirlerine katılması için Birleşik Devletler Hükümetine izin verilen tesisler belirtilmiş olup bu tesislere ilişkin uygulama anlaşmalarının ayrıntılı olarak düzenleneceği belirtilmiştir. Anlaşmanın bu maddesine göre üs ve tesisler şunlardır; İncirlik (Hava Harekat ve Destek), Sinop, Pirinçlik, Yamanlar, Belbaşı, Karataş (Muhabere Yeri Tesisi). Günümüze yukarıda belirtilen üs, tesis ve kolaylıklardan İncirlik Üssü hariç olmak üzere tamamı kapatılmış, TSK'ya devredilmiştir.

SEİA'nın bir başka değişik özelliği de İncirlik de dahil olmak üzere Türkiye'deki tüm ABD tesislerinin ve üslerinin, *“ABD'lilere kullanım hakkı verilmiş Türk Silahlı Kuvvetler Tesisi”* olarak tanımlamasıydı⁵⁶. Fakat anlaşmayla bu hakkın kullanılmasında bazı sınırlandırmalar getirilmiştir. Anlaşma ile tesislerin mutabık kalınmış amaçlara uygun olarak kullanılması, mevcut kira sözleşmelerini etkilememesi ve kullanım hakkının üçüncü devletlere/kişilere devrinin yasaklanması gibi sınırlamalar getirildiği görülmektedir. Tesislerdeki Amerikalı personel ile Türk personelin kendilerine ait komutanlarının olacağı, Türk komutanın sadece Türk personelden sorumlu olduğu, Amerikalı personele müdahale edemeyeceği ifade edilmiştir. Türk tesis komutanlarının asli görevi, sadece tesisin güvenlik ve düzeninin sağlanması olarak belirtilmiştir⁵⁷. Bu durumda Türk komutan, ABD'li komutana çevre güvenliği dışında herhangi bir konuda karışamayacağı gibi, tesisin harekat görevlerinin icrasında da yetkili veya sorumlu değildir. Bununla birlikte SEİA'nın Tesisler Konusunda 3 Numaralı Tamamlayıcı Anlaşması genel olarak incelendiğinde;

- Tesislerdeki teknik faaliyetlerle ilgili olup tesislerin görev yeteneklerini artıracak nitelikteki teçhizatın modernleştirilmesi, artırılması veya ithalinin Türk Hükümetinin ön iznine tabi olacağı,

⁵⁶ Yetkin, *Ateş Hattında Aktif Politika, Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu üçgeninde Türkiye*, s. 266.

⁵⁷ Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, s. 312.

- Tesisteki Birleşik Devletler Kuvvetlerinin karargahında Amerikan bayrağı çekilebileceği,

- Amaç, görev, konum, tesis planı, silah ve mühimmat kadroları, ana teçhizat kalemleri kadroları ve ABD kuvvet ve sivil unsur personel kadrolarına ilişkin ayrıntıların karşılıklı mutabakatla tespit edileceği ve böylece izin verilen kuvvet ve kadro miktarlarındaki artışların, yetkili Türk makamlarının ön iznine tabi olacağı,

- Teçhizat ana kalemleri ile silah ve mühimmatın Türkiye'ye ithali ve Türkiye içinde kesin yer değiştirmesi, yetkili Türk makamlarının ön iznine tabi olacağı ve silah ve mühimmatın Türkiye içinde yer değiştirmelerinin karşılıklı mutabık kalınacak güvenlik ve koruma tedbirleri altında yapılacağı,

- Silah ve mühimmat ile gizli nitelikteki teçhizat ve malzemenin gümrük denetimi için özel usuller konacağı,

- Taraflardan biri tesislerdeki faaliyetini sona erdirmeden veya kendi yeteneklerini önemli ölçüde azaltmadan önce, her iki Tarafın yetkili makamlarının aralarında istişare edeceği,

- Anlaşma amaçlarına uygun olarak, Birleşik Devletler Hükümetince ihtiyaç duyulan malzeme, teçhizat, ikmal maddeleri, hizmetler ve sivil el emeğinin mümkün olan en geniş ölçüde Türkiye'den sağlanacağı,

- Münhasıran Türkiye tarafından yürütülen faaliyetler için kullanılan veya Türk personeli tarafından kullanılan mahaller hariç tesislerin işletme ve bakım masrafları ve tesislerde karşılıklı olarak mutabık kalınmış inşaat, modernleştirme, tadil ve onarım masraflarının Birleşik Devletler Hükümetince karşılanacağı,

- Anlaşmadaki hiçbir hususun, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin, olağanüstü durumlarda milli varlığını korumak için, uluslararası hukuka uygun olarak, gerekli kısıtlayıcı tedbirleri alma hususundaki doğal hakkını haleldar edemeyeceği gibi yeni düzenlemelerin getirildiği görülmektedir.

SEİA'nın Tesisler Konusunda 3 Numaralı Tamamlayıcı Anlaşmasında başlangıçta da belirttiğimiz gibi her üs, tesis ve kolaylık için farklı on iki adet uygulama anlaşması mevcuttur. Bu uygulama anlaşmalarının on adedinin ilgili birliklerin TSK'ya devredilmesi sebebiyle uygulanırlılığı kalmamıştır. Geriye kalan İki adet uygulama anlaşmasının birisi 5 Numaralı Ek Tesisler Dışındaki

Birleşik Devletler Kuruluşları ve Faaliyetleri Uygulama Anlaşması, diğeri ise 3 Numaralı Ek İncirlik Tesisi Uygulama Anlaşması olup bunlar halen uygulanan anlaşmalardır. Bu iki anlaşmadan konumuz açısından ilgisi bulunan 3 Numaralı Ek İncirlik Tesisi Uygulama Anlaşması incelenecektir.

3.5.2 3 Numaralı Tesisler Tamamlayıcı Anlaşmasına 3 Numaralı Ek İncirlik Tesisi Uygulama Anlaşması

Bu ek uygulama anlaşmasında İncirlik Üssü ile ilgili bazı düzenlemeler getirilmiştir. Bunların çalışmamız açısından önemli olan kısmına değinilecektir. Öncelikle Ek İncirlik Tesisi Uygulama Anlaşmasında İncirlik Üssünün kapsamı çizilmiştir. Anlaşmaya göre İncirlik Üssü şu birimlerden oluşmaktadır; İncirlik Hava Üssü, Yumurtalık akaryakıt tesisi ve bu tesisi İncirlik Hava Üssü'ne bağlayan boru hattı, İskenderun Limanındaki kolaylıklar, Adana su kuyusu ve bunu İncirlik Hava Üssü'ne bağlayan boru hattı, İncirlik Hava Üssü ve Ceyhan arasındaki kanalizasyon sistemi⁵⁸. Ek Uygulama Anlaşması ile ABD'nin onaylanmış NATO planlarını destekleyen 401. Taktik Av Grubundan iki filonun ve bununla ilgili destek elemanlarının rotasyon esasına göre İncirlik'e intikaline, ayrıca NATO Savunma Planlarını destekleyen Avrupa'daki diğer ABD Hava Kuvvetleri Birliklerine ait uçakların eğitim amacıyla İncirlik Üssüne intikal etmesine müsaade edilmiştir. Bu imkanın sağlanması ile ABD, 401. Taktik Av Grubunun iki filosunun yanı sıra NATO Savunma Planlarının desteklenmesi amacıyla diğer Taktik Av Gruplarına Ortadoğu'ya düzenlenecek bir hareket için tatbikat yaptırabilmektedir. Ayrıca 401. Taktik Av Grubunun iki filosunun bir rotasyon esnasında harekate hazırlık durumlarını da değerlendirebilmektedir.

Ayrıca Uygulama Anlaşması ile ABD'nin tesiste bulundurulmasına izin verilen silah ve mühimmatın güncel listesinin, izin verilen ana teçhizat kalemlerinin güncel listesinin ve izin verilen ABD Kuvvet ve Sivil Unsur personel kadrolarını gösteren güncel bir listenin, bu ekle birlikte muhafaza edileceği hükme bağlanırken, bu belgelerin gizli olması, takibinin de Genelkuruma 3 ayda bir gönderilecek raporlarla yapılması kararlaştırılmıştı. Burada Türk tarafı o

⁵⁸ Antlaşmanın metni için bkz. Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, ss. 300-363.

güne kadar elde edememiş olduğu inisiyatifi eline almak amacıyla ABD tarafının attığı her adımın takip edilmesini amaçlamıştı.

SEİA ile tesis komutanının güvenliğe ait tehditleri karşılamak üzere tesisin tümüne ait bir güvenlik planı hazırlayacağı düzenlenmiştir. Ancak bu maddenin tamamen uygulandığı söylenemez. Çünkü bu iki taraflı yapılması gereken bir çalışma olup çoğu kez ABD tarafı yapılan plana karşı çıkmıştır. Durum böyle olunca yapılan planlar, ayrıntıya girilmeden genel hususların ele alındığı bir belgenin ötesine geçememiştir. Ayrıca Anlaşmada üs ve tesislerde Kriptolu ve Yasak Bölge diye nitelenen ve Türk personele kapalı olan kısımların olabileceği ve buralara yalnız ABD personelinin ve müsaade edilen Türk personelin girebileceği düzenlenmiştir.

Günümüzde SEİA kapsamında üslerin ve tesislerin iyileştirilmesi ve Türk kanunlarına uygun işlemler yapılıp yapılmadığı konusunda her yıl düzenli olarak toplantılar yapılmakta, çalışmalar devam etmektedir. Fakat iyi ilişkileri sürdürme gayretleri burada da kendini göstermiş, bu sebeple uzun yıllara dayanan sorunlar; gümrük kontrolleri, yabancı işçi çalıştırılmaması gibi konularda alınan kararlar tavsiye niteliğinin ötesine geçememiştir.

Bununla birlikte İncirlik Tesisi Uygulama Anlaşması'na Ek "*Adana Askeri Terminal Kontrol Sahası İçinde Hava Trafik Hizmetlerine Ait Usuller*" başlıklı anlaşmada ABD'ye yeni kolaylıklar sağlanmaktadır. Buna göre; Adana Terminal Kontrol Sahasının 50 deniz millik yarı çaplı alan olduğu, bu bölge içerisinde Birleşik Devletler personelinin, Birleşik Devletler Kuvvetleri için kiralanan sivil ABD uçakları dahil, ABD askeri uçaklarının kontrolünden sorumlu ve yetkili olduğu, Türk personelin ise diğer bütün uçakların kontrolünden sorumlu olduğu kararlaştırılmıştır. Görüldüğü gibi Türk personelin bu uçakların iniş, kalkışlarından ve görevlerinden haberleri olmayacaktır. Bunun ne kadar sakıncalı olduğunu geçmişteki deneyimler ispatlamıştır.⁵⁹

1987 yılına gelindiğinde SEİA'nın uzatılması aşamasında ABD'ye gizli bir protokolle önemli kolaylıklar verilmişti. Bunlardan en önemlisi, İncirlik Üssü'ne gelen ABD savaş uçaklarının sayısının 36'dan 48'e çıkartılmasıydı. Bir diğer unsur da ABD savaş uçaklarının bombardıman eğitimi için Konya'daki atış eğitim alanını kullanabilmeleriydi. Protokolde eğitim uçuşlarının saatleri iyileştirilmiş, gece

⁵⁹ Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, s. 330.

uçuşuna olanak sağlanmış, ayrıca Akdeniz'de 6. Filoya bağlı uçakların İsrail Negev Çölü'nde yaptıkları atış eğitiminin benzerini Konya Üssü'nde de yapmalarına izin verilmişti. Protokol ayrıca Konya Atış Alanı'nda yapılan uçuşlarda belli bir kontenjanın üzerine çıktığında diğer bazı NATO üyelerinde olduğu gibi uçuşların ücret karşılığı yapılmasını içeriyordu. Yalnız bu hüküm bir ilke olarak kabul edilmiş, ücret miktarının daha sonra yapılacak müzakerelerde saptanması öngörülmüştü⁶⁰.

1980 yılında imzalanan SEİA her iki tarafın da ihtiyacını kısmen de olsa karşılamış ve ilişkilere yeni bir başlangıç yapmıştır. İlişkilerdeki iyileşme İncirlik Üssündeki faaliyetlere de yansımış, Üsse ABD Avrupa Hava Kuvvetleri tarafından 23 Ekim 1980 tarihinde bir F-111 silah eğitim müfrezesi konuşlandırılmıştı. Bununla birlikte 04-08 Mayıs 1981 tarihleri arasında Güney Körfez çalışma programı çerçevesinde bir E-3A havadan uyarı ve kontrol sistemi (AWACS) uçağı İncirlik Üssünde görev yapmıştı⁶¹. SEİA imzalandıktan sonra, ABD Avrupa Hava Kuvvetleri, İncirlik Üssündeki yaşam koşulları kalitesinin artırılması amacıyla Türkiye Yetişme (Catch-up) planını başlatmıştır. Bu projelerden biri de yeni üs iskan kompleksinin tamamlanmasıydı. Bu dönemle birlikte diğer tesisler de ayrıca yenilendi⁶². Anlaşma ile İncirlik'e bağlı birimlerin kapsamı yeniden çizilmiş, İncirlik'in NATO çerçevesinde kullanılması kararlaştırılmış ve müşterek kullanıma ilişkin esaslar düzenlenmiştir. Ayrıca ABD'nin Üssü kullanımına ilişkin bazı sınırlamalar getirilmesine rağmen bu sınırlamalar ABD'nin tam anlamıyla kontrol altında tutulmasını sağlayamamıştır. Ancak şu da bir gerçektir ki anlaşma ile ABD'ye getirilen kısıtlamalar, Türkiye açısından İncirlik Üssünün kullanımında önemli inisiyatiflerin ele alınmasında etkili olmuştur.

3.6 Çevik Kuvvet

Ortadoğu'nun, Batı için önemli olan hammaddeler, petrol ve gaz açısından temel kaynak bölgesi olma özelliğini koruyor olması, başta ABD olmak üzere Batının bölgeye ilgisinin sürdürmesine neden oluyordu. ABD, Ortadoğu

⁶⁰ 28.02.1988 tarih ve 88/12647 Nolu, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile ABD Hükümeti Arasında Kuzey Atlantik Antlaşmasının II. ve III. Maddelerine Uygun Olarak Savunma ve Ekonomik Alanda İşbirliğinde Bulunulmasına Dair Anlaşmanın onaylanmasına dair Bakanlar Kurulu kararı.

⁶¹ Hunkel, *39th Air Base Wing Chronology*, s. 36.

⁶² 39th Air Base Wing Historian, "Rich with history", *Tip of the Sword*, c. 35, No. 10, 17 Mart 2006, s. 3.

bölgesinde istikrarı tesis ve teşvik etmek, NATO'nun güney kanadının gücünü korumak, İsrail gibi dost ülkeleri desteklemek ve Akdeniz'deki ikmal yollarını güvenlik altında bulundurmaya istemekteydi. Tüm bunları yaparak da yukarıda bahsedilen kaynakların, petrol ve gazın Batı pazarlarına ulaşmasını sağlamaya çalışmaktaydı. Çünkü petrol ve gaz Avrupa için vazgeçilmezdi. 1956 Süveyş Krizi, 1973'teki petrol bunalımı ve Arap-İsrail Savaşları sırasında aksayan petrol üretimi ve sevkiyatı çok kısa bir süre içinde Batı Avrupa'nın ticari faaliyetlerini ve günlük hayatını aksatmış⁶³ olması bunun en büyük ispatı olmuştu.

Bahsi geçen tüm bu hususlar ABD'nin bölgedeki sadık müttefiki Türkiye'yi ister istemez ön plana çıkarmaktaydı. Ayrıca ABD, Pakistan'dan Türkiye'ye kadar uzanan bölgedeki artan Sovyet etkinliğini sınırlamak, bu bölge başta olmak üzere ABD'nin kendi sınırları dışında meydana gelen olumsuz gelişmelere yerinde ve hızlı bir şekilde müdahale etmek ve böylece sorunları çıktıkları anda bertaraf ederek büyük bir problem halini almalarını engellemek gerektiğini düşünmekteydi. Amerikalı Profesör Wohlsetter'in ortaya çıkardığı "alan dışı müdahale" kavramından hareketle Brzezinski Doktrini* çerçevesinde Çevik Kuvvet (Rapid Deployment Force, RDF) oluşturulmuştu. Başlarda sadece deniz gücü olarak tasarlanan kuvvet, tehdit algılamalarının geniş alanlara yayılmasının da etkisiyle kara ve hava unsurlarını da bünyesine dahil etmişti. Diğer müttefik ülkeler, ABD'ye kendi amaç ve çıkarlarına hizmet etmek için Çevik Kuvveti oluşturduğu gerekçesiyle tepki göstermişti. Bu tepkileri gidermek amacıyla ABD, Çevik Kuvvet ile NATO'nun entegrasyonuna çalışmış, Çevik Kuvveti 1983 yılında SACEUR'ün emrine vererek sorunu çözmüştü.

Çevik Kuvvetin üç amacı vardı: ABD'nin sınırları ötesinde meydana gelebilecek olaylara Amerikan çıkarlarını korumak amacıyla hızlı bir şekilde müdahalede bulunarak çatışmaları yerinde etkisiz hale getirmek, ABD'nin ekonomik çıkarlarının ihlalini güç göstererek önlemek ve bu iki amaca hizmet edecek Çevik Kuvveti kurarak keyfi Sovyet hareketlerini engellemek. Bunun yanında Kuvvetin Körfez petrolerini terörist faaliyetlerden korumak, Suudi Arabistan

⁶³ İter Turan, "ABD-SSCB ilişkisi ve Politikalarının NATO Sorumluluk Sahası Dışında Kalan Ortadoğu Bölgesi Üzerindeki Muhtemel Etkileri ve Türkiye", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (1992-1993), s. 227.

* Türkiye'den Pakistan'a uzanan bölgedeki SSCB'nin artan etkinliği karşısında ABD'nin Sovyet nüfuzunun artmasından çekindiği ve petrol bölgesindeki kontrolünü pekiştirmeye yönelik bir doktrindir. Bu düşünce uyarınca hızlı tepki verebilen bir kuvvet (Çevik Kuvvet) kurulması öngörülmüştür. Bu Kuvvet Basra Körfezi başta olmak üzere bir Doğu-Batı çatışması olasılığında Ortadoğu'yu korumak amacıyla oluşturulmuştu.

Krallığı'nın bekasına yardımcı olmak ve İran-Irak Savaşının bölgede sınırlı kalmasını sağlamak gibi gizli görevleri de mevcuttu⁶⁴.

ABD, Türkiye'den Çevik Kuvvet kapsamında iki hususu önemle istemişti. İlki, transit olanakların sağlanması amacıyla depolama kolaylıklarının artırılması, diğeri de takviye birliklerin geliş-gidişleri ve konaklamalarının kolaylaştırılması için iki yeni üssün, Batman ve Muş Üslerinin inşa edilmesiydi⁶⁵. 1982 yılında ABD ile yapılan Ortak İşletilen Üsler Antlaşması ile Türkiye'nin doğusundaki bazı havaalanlarının genişletilmesi, Ortadoğu'da acil durumlarda hemen kullanılabilir ve ABD'nin bölge çıkarlarını koruyacak Çevik Kuvvet konusunda atılan önemli bir adımdı⁶⁶. Bu yeni oluşumla beraber Çevik Kuvvet bir kriz söz konusu olduğunda NATO üs ve tesislerinden ve Türkiye gibi Avrupa'nın kanat ülkelerinde depolanmış ikmal maddelerinden yararlanabilecek bir konuma gelmiş oluyordu. Bu da depolama kapasitesi yüksek olan İncirlik Üssünün ön plana çıkmasını sağlıyordu.

TBMM'deki muhalefet Aralık 1983'de, ABD'nin Lübnan'daki kuvvetlerine İncirlik üzerinden sığınma desteği sağlamasına izni verdiği gerekçesi ile ANAP hükümetini sıkıştırmıştı. Gerçekten de bu tarihte İncirlik Üssü alışılmadık faaliyetlere sahne oluyordu. 6. Filoya bağlı Amerikan jetleri İncirlik'teki atış talimlerini arttırmışlar, ayrıca İncirlik'in hayat sahası, yani çevresindeki alanda da bir süreden beri sivil imar izni verilmemeye başlamıştı. 6. filoya bağlı jetler aynı tarihlerde İsrail'deki Negev çölünde de atış talimlerine başlamışlardı. Her cumartesi sabah geliyorlar, öğleden sonra uçak gemilerine dönüyorlardı⁶⁷.

İncirlik'teki yoğun faaliyetler bir süre sonra basına yansınca Genelkurmay Başkanlığı İncirlik'te normal dışı bir durum olmadığını söylemişti. Oysa olanlar hiç de bunu göstermiyordu. Çünkü Türk-Amerikan Yüksek Savunma Konseyi kararları doğrultusunda aralarında İncirlik'in de olduğu bir grup üstte yoğun bir modernizasyon ve alt yapı iyileştirme çabaları başlamıştı. İncirlik'te yapılacaklar arasında acil tıp merkezi ile uydu haberleşme terminali de bulunuyordu⁶⁸.

⁶⁴ Hunkel, *39th Air Base Wing Chronology*, s. 37.

⁶⁵ Güldemir, *Çevik Kuvvetin gölgesinde Türkiye 1980-84*, İstanbul: Tekin Yay., 1986, s. 142.

⁶⁶ Uslu, *Türk-Amerikan İlişkileri*, s. 208.

⁶⁷ Güldemir, *Çevik Kuvvetin gölgesinde Türkiye 1980-84*, s. 192.

⁶⁸ Hunkel, *History of the 39th Air Base Wing and İncirlik Air Base, Turkey*, s. 41.

Amerikan Savunma Bakanlığından sağlanan belgede İncirlik'teki faaliyetler ve ayrılan ödenekler şöyle sıralanmıştır:⁶⁹

1983 ALT YAPI BÜTÇESİ İNCİRLİK	(Milyon Dolar olarak)
İnşaat Kompleksi	1.300
Askeri İnzibat Merkezi	1.450
Trafik İdari Merkezi	1.030
Çeşitli Hava Alanlarının Modernizasyonu	29.300
1985 ALT YAPI BÜTÇESİ İNCİRLİK	
Bekar Personel İçin Lojman	2.250
Destek Merkezi	4.500
Filo Operasyonları Tesisleri	1.400
İşıklandırma Sistemleri	300
Acil Sağlık Kompleksi	1.150
Uydu Haberleşme Yer Terminali	8.600
Telekomünikasyon Tesisleri	770

Sonuç olarak Amerika, Çevik Kuvvet konusunda Türkiye'den yukarıda belirtildiği gibi bazı kolaylıklar istemiş, ancak Türkiye Amerika'ya bu yönde bir kolaylık sağlamak yerine doğrudan üs ve tesislerin Amerika tarafından kullanılmasına izin vermişti. Bu şekildeki tutumu ile Türkiye kendi kamuoyu dahil tüm İslam ülkelerinde tepki uyandıran Çevik Kuvvete geçiş sağlama yönteminden çekinmiş, bunun yerine Amerika'nın gerekirse tek yanlı olarak gerçekleştireceği Körfez'e yönelik bir müdahale için geçici olarak kapılarını Amerika'ya açma yöntemini benimsemişti. Körfez Savaşı, Çevik Kuvvet kavramının NATO stratejisine ve İncirlik Üssüne iyice yerleşmesine vesile olmuştu.

Türkiye'nin mevcut stratejik konumu 1980'ler boyunca da ABD için İncirlik Üssünü vazgeçilmez kılıyordu. İncirlik Üssünün Sovyetlerin Ortadoğu'ya yapması muhtemel bir saldırıya karşı engel vazifesi gören konumuna ek olarak Batının petrol bölgelerine ulaşmasında güvenli bir geçiş yolu olması ve hepsinden öte özellikle Çevik Kuvvet kapsamında Ortadoğu'ya yapılacak harekatlarda önemli

⁶⁹ Güldemir, *Çevik Kuvvetin gölgesinde Türkiye 1980-84*, ss. 192-193.

bir üs ve depolama merkezi olma özelliği taşıması stratejik değeri korumasına yetiyordu. Bununla birlikte ABD'nin bu üsse yaptığı yatırımlar göz önünde tutulursa, ABD'nin daha burayı uzunca bir süre kullanacağını tahmin etmek zor değildi.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEM İNCİRLİK'İN KULLANIMI

Soğuk Savaşın sona ermesi ile iki kutuplu dünya düzeni yerini, ABD'nin tek süper güç olarak kaldığı, bunun yanında Avrupa Birliği (AB), Çin, Rusya ve Japonya'nın diğer büyük güçleri oluşturduğu çok kutuplu düzene bırakmıştı. Türk yöneticiler, Doğu Bloğunun çöküşü ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Soğuk Savaşın sona erdiği dönemde Türkiye'nin ABD nazarında önemini yitireceğini ve bunun sonucunda da ABD'nin Türkiye'ye ekonomik ve askeri yardım sağlamada daha isteksiz davranacağını düşünmekteydiler. Bu endişeyle hareket eden yetkililer, Türkiye'nin Ortadoğu'da istikrarın sağlanmasında ve bölge ile Batı arasındaki karşılıklı ekonomik, siyasi ve askeri ilişkilerin iyileştirilmesinde rol alacak NATO'nun tek Müslüman ülkesi olduğunu belirtmişlerdi. Ayrıca Ortadoğu'da olduğu kadar Ortaasya ve Kafkasya bölgelerindeki istikrarsızlık ve çatışmalar, eski Sovyet Cumhuriyetlerindeki belirsizlikler ve Orta-Asya'nın petrol ve doğalgaz kaynakları için ortaya çıkan rekabet ortamında istikrarlı, demokratik, laik ve Batıya dönük bir devlet olarak Türkiye'nin öneminin daha da artmış olduğunu dile getirmişlerdi¹. Kısaca Türk yetkililer bu yeni uluslararası ortamda Türkiye'nin yeni bir bölgesel güç olarak ortaya çıkmış olduğunu vurgulamışlardı². Gerçekten de Türkiye yeni kriz merkezlerinin tam ortasında bulunmaktaydı. Balkanlar'daki ve Kafkasya'daki durumlara Ortadoğu'daki kronik bunalımları eklersek Türkiye'nin batıda, güneyde ve doğuda potansiyel tehlikelerle karşı karşıya olduğu sonucu ortaya çıkmaktaydı³. Geçen zaman da Türk yetkilileri söylemlerinde haklı çıkarmış, gerek Körfez Savaşı gerekse savaş sonrası

¹ Nasuh Uslu, *Türk-Amerikan İlişkileri*, Ankara: 21. Yüzyıl Yay., 2000, s. 265.

² İbrahim Canbolat, "Siyasal Gerçeklik Açısından Bir Dış Politika Analizi ve Clinton Döneminde Türk-ABD İlişkilerinin Değerlendirilmesi", *Dış Politika Bülteni*, c. 4-5, No. 1-3, (1992-1994), ss. 109-110.

³ İter Türkmen, "Türk Amerikan İlişkileri", *Çağdaş Türk Diplomasisi, 200 Yıllık Süreç*, Ankara, 15-17 Ekim 1997 Sempozyumunda Sunulan Tebliğler, Der. İsmail Soysal, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1997, s. 642.

Ortadoğu gelişmeleri Türkiye'nin Batı için önemini değişmediğinin ispatı olmuştur.

Soğuk Savaşın sona ermesi ile ABD, Türkiye'deki artık ihtiyaç duymadığı birçok askeri üssünü kapatmaya başlamıştı. 1994 yılının ortasına gelindiğinde ise Türkiye'deki on iki NATO üssünden sekizi kapatılmıştı⁴. Çalışmamızın ana konusu olan İncirlik Üssü ise önemini ve iki ülke arasındaki bağını kuvvetlendirircesine Soğuk Savaş sonrasında da ön plana çıkmıştı. Fakat bu dönem öncesinde ve sonrasında İncirlik Üssünün kullanımında Türkiye'nin izlemiş olduğu politikalarda değişiklik olmuştu. Örneğin Türkiye 1973 yılında Arap-İsrail savaşında İncirlik Üssünün NATO dışı faaliyetlerde kullanılmayacağını bildirmiş, 1979 İran Devrimi sırasında Türkiye üslerin İran'daki Amerikan vatandaşlarının taşınması için kullanımına izin vermişti. Fakat 1980 yılına geldiğinde, yine İran'da gerçekleştirilen rehinelere kurtarılması operasyonunda aynı esnekliği göstermemiş, tüm bunların yanında 1991 yılında Körfez Krizi esnasında Irak mevzilerini bombalayan Amerikan uçaklarının İncirlik Üssünü kullanmalarına izin vermişti. Bunun iki sonuç doğurduğu görülmektedir. Birincisi, Soğuk Savaş sonrasında da ABD'nin ihtiyaç duyduğunda Türkiye'deki üsleri kullanmak isteyeceği, diğeri ise ABD'den gelebilecek bir istek üzerine, NATO dışı bir amaca hizmet ediyor olsa bile, Türkiye'nin, çıkarlarının mevcut olduğu bir harekatta İncirlik veya herhangi bir üssün kullanımına izin verebileceğidir.

Bu bölümde Soğuk Savaş sonrası Ortadoğu'daki gelişmeler, bu gelişmeler sonrası ortaya çıkan Körfez Savaşı ve sonrasında İncirlik Üssünün kullanımı incelenecektir. Savaş sonrası meydana gelen gelişmeler, İncirlik Üssünün Huzur Operasyonlarında ve Kuzeyden Keşif Operasyonunda kullanılması başlıca konu başlıkları olacaktır.

4.1 Körfez Savaşı

Körfez Savaşı, Soğuk Savaşın sona ermesi ve yeni dünya düzeninin başlangıcını simgeleyen dönüm niteliğinde bir olaydır. Savaş, 2 Ağustos 1990 tarihinde Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle başlamıştır. Bu saldırı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin 660 sayılı kararıyla kınanmış, ABD Başkanı George Bush

⁴ Uslu, *Türk-Amerikan İlişkileri*, s. 361.

da Irak'a karşı Kongrenin daha önce uygulanmasına izin vermediği ekonomik ambargoyu başlatmış ve Hint Okyanusunda bulunan Amerikan Independence Uçak Gemisinin İran Körfezine hareket etmesini emretmişti. 6 Ağustosta Irak, Kuveyt'teki yabancıları tutuklayıp Bağdat'a götürmeye başlamıştı. BM Güvenlik Konseyi 661 sayılı kararla Irak'a karşı ekonomik ve askeri ambargo çağrısında bulunmuştu⁵.

Türkiye 1950'lerdeki kısa bir dönem dışında Ortadoğu hususunda 1990 yılına kadar çekingен bir tutum izlemiştir. Türkiye'nin Ortadoğu'ya dönüşü Körfez Savaşı boyunca ABD'yi desteklemesi ve 1990'larda İsrail ile diyalogunu arttırması ile olmuştu⁶. Türkiye, Körfez Savaşı ile birlikte Ortadoğu politikasında değişiklikler yapmaya başlamıştı. Örneğin Irak'ın Kuveyt'i işgalinin ertesi günü, Cumhurbaşkanı Özal'ın gayretleri ile Milli Güvenlik Kurulu (MGK) Irak'ın Kuveyt'i koşulsuz olarak boşaltmasını isteyen kararını yayınlamıştı. Ayrıca Türkiye 7 Ağustos 1990 tarihinde BM Güvenlik Konseyinin 6 Ağustosta kabul ettiği 661 sayılı ambargo kararına katılmış ve bu çağrıya ABD'den sonra ilk cevap veren ülke olarak, Kerkük-Yumurtalık Boru Hattını kapatmıştı.

Irak'ın 8 Ağustosta Kuveyt'i resmen ilhak ettiğini bildirmesi üzerine ABD Başkanı Bush, Suudi Arabistan'ı Irak'ın muhtemel saldırılarından korumak üzere bölgeye Amerikan askerleri sevk edileceğini açıklamıştı. Ertesi gün BM Güvenlik Konseyi 662 sayılı kararla Kuveyt'in ilhakının hukuksal dayanağı olmadığını ve tanımadığını bildirmiş, 25 Ağustosta da 665 sayılı kararla Irak'a ambargo uygulanması için güç kullanımına izin vermişti⁷. Irak 28 Ağustosta, Kuveyt'i üç bölgeden oluşan on dokuzuncu vilayeti olarak topraklarına kattığını ilan etmişti. Irak'ın bu tutumuna Batının cevabı sert olmuş, ABD önderliğinde Çöl Kalkanı hareketi başlatılmış ve 6 Eylülde gelindiğinde hareket kapsamında bölgedeki Amerikan asker sayısı 100 bin, 2 Ekimde 170 bine ulaşmıştı. BM Güvenlik Konseyi 2 Eylülde hava ablukası kararını almıştı. 18 Eylül 1990 tarihinde ABD'ye ait 612. Taktik Avcı Filosu ve 401. Taktik Avcı Filosu'ndan yirmi adet F-16, NATO'nun kararlılığı göstermek amacıyla İncirlik Üssüne yerleştirildi. Ayrıca 16 Aralık 1990

⁵ İhsan Gürkan, "1990-1991 Basra Körfezi Bunalımı: Politik ve Stratejik Sorunlar ve Barışa Yönelik Düşünceler", *Dış Politika Bülteni*, c. 3, No. 1-2, (1992), s. 16.

⁶ Kemal Kirişçi, "Türk-Amerikan İlişkileri: Belirsizlikten Yakınlaşmaya", *Avrasya Dosyası*, c. 6, No. 2, (Yaz 2000), s. 75.

⁷ Gürkan, "1990-1991 Basra Körfezi Bunalımı: Politik ve Stratejik Sorunlar ve Barışa Yönelik Düşünceler", s. 16.

tarihinde Bitburg, Almanya'daki 525. Taktik Avcı Filosu ile 36. Taktik Avcı Filosundan on adet F-15C bölgede ABD varlığını arttırarak silah eğitimi için İncirlik Üssüne yerleşti⁸. 29 Kasımda BM Güvenlik Konseyi 678 sayılı kararını alarak Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesi için kendisine 15 Ocak 1991'e kadar süre tanıdığını açıkladı.

Bu süreçte Türkiye Batının yanında yer almış, 12 Ağustos 1990 tarihinde Meclis, Anayasanın 92. maddesinde sözü edilen “TSK'nın yabancı ülkelere gönderilmesi ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulundurulması” konusunda 107 sayılı kararı ile hükümete yetki vermiş, 5 Eylülde de 108 sayılı kararla bu yetkileri genişletmiştir.

ABD Merkez Komutanlığı (CENTCOM) planlayıcıları çıkarmanın detaylarıyla uğraşırken Irak'a karşı harekatı gerçekleştiren ABD kuvvetlerinin komutanı General N. Swarzkopf, Fırtına Harekatını kendi harekatıyla birleştirmiş ve operasyonun ismini Çöl Fırtınası haline getirmişti. Aynı zamanda ABD Hava Kuvvetlerine ait 52. Taktik Savaşçı Kanadında görevli Almanya'dan bazı pilotlar, CENTCOM'un hava harekatına yardım etme ve İncirlik Üssünden Kuzey Irak'a havadan ikinci bir cephe açma yönündeki planlarını ortaya koydular. Bunun amacı Irak hava savunmasını ikiye bölmektir. İkinci cephe seçeneği ABD Hava Kuvvetlerinin ve General Colin Powell'in dikkatine sunuldu. Briefingler ve tartışmalardan sonra bu operasyon Türk Hükümeti'nin de izniyle başlatıldı. Operasyonda ayrıca daha önce bombalanmasına karar verilen iki adet petrol boru hattının, Cumhurbaşkanı Özal'ın talepleri doğrultusunda bombalanmamasına karar verildi. Bu hatlar Irak petrolerini Akdeniz'e taşıyordu⁹.

Havadan ikinci cephe açılması amacıyla İncirlik Üssünde oluşturulan güç, Joint Task Force (JTF, Müşterek Görev Kuvveti) Proven Force adıyla General James L. Jamerson komutasında yapılandırıldı. Aralığın sonlarında İncirlik Üssünde büyük bir uçak gücü oluşturuldu. Bunlar 20xF-111, 24xF-16, 10xF-15CS ve 4xKC-135S'den oluşmaktaydı. Bu uçaklar ABD Rotasyon eğitimi, NATO tatbikatları ve NATO uyarı görevleri gibi bir çok sebepten ötürü

⁸ Christopher D. Hunkel, *39th Air Base Wing Chronology*, Adana/İncirlik: 2004, s. 37.

⁹ Christopher D. Hunkel, *History of the 39th Air Base Wing and İncirlik Air Base, Turkey*, Adana/İncirlik: 2004, s. 17.

Türkiye’de bulunuyorlardı¹⁰. Eğer Türkiye bu gücün görevini onaylarsa, Proven Force bütün bu görevleri bırakıp gerçek görevine başlayabilecekti. Konu görüşülmek üzere 15 Ocak 1991 tarihinde James Baker ve Cumhurbaşkanı Özal buluştu ve JTF’in İncirlik’te konuşlandırılmasına karar verildi. Ertesi gün ABD Hava Kuvvetleri, 7440. Birleşik Kanadını İncirlik’te geçici olarak aktif hale getirdi ve en büyük çöl kalkanı yerleşimine başladı¹¹.

Bu arada Türkiye’de BM Güvenlik Konseyinin 678 sayılı kararını destekleme konusunda hükümete yetki vermek için 17 Ocak 1991’de 126 sayılı Meclis kararı çıkartıldı¹². 103 sayılı karara benzeyen bu karar Meclisten 148’e karşı 250 oyla çıktı. Hükümet hemen ertesi gün 42 Amerikan uçağının (F-16, F-15, A-10, F-4, F-111) İncirlik’e konuşlanmasını onayladı ve aynı gün bu uçaklar derhal havalanarak K.İrak’taki hedefleri bombalamaya başladı¹³. Yabancı ülkelere Türk Silahlı Kuvvetlerinin gönderilmesi ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye’de konuşlandırılmasına ilişkin kararlar çeşitli tepkilere sebep oldu. Bu tepkilere karşı Cumhurbaşkanı Turgut Özal ise CNN’e yaptığı açıklama ile *“Türkiye’deki üslerin ABD tarafından istenildiği an kullanılabileceğini söylemişti.”*¹⁴. 29 Ocak 1991 tarihinde JTF, Proven Force birliklerinin ve teçhizatlarının İncirlik Üssünde yerleşimini tamamladı¹⁵.

ABD Avrupa Komutanlığı (EUCOM), İncirlik’te konuşlu JTF Proven Force’un üzerinde yer almasına rağmen CENTCOM taktik kontrolü elinde bulunduruyordu. Bunun anlamı EUCOM Proven Force’u organize ediyor ve görevlendirmeyi onaylıyordu. CENTCOM ise vurulacak hedefleri onaylıyordu. İncirlik Üssünde konuşlu bulunan 7440. Birleşik Kanadın ilk askeri hareketi radarlar üstüne oldu, vuruş paketi 8 radardan 7’sinin vurulması üzerine kuruluydu. Nükleer, kimyasal, biyolojik madde ve füze üretim merkezlerine hareket düzenlediler. Bunun yanında yönetimsel ve kontrol savaş merkezlerine, havaalanı hedeflerine ve Kuzey Irak’a operasyonlar düzenlendi. Savaşın sonlarına doğru 7440. Birleşik Kanada Bağdat’taki hedeflerine saldırdı. Proven

¹⁰ Hunkel, *History of the 39th Air Base Wing and İncirlik Air Base, Turkey*, s. 18.

¹¹ Hunkel, *History of the 39th Air Base Wing and İncirlik Air Base, Turkey*, s. 18.

¹² Baskın Oran, “Kalkık Horoz”, *Avrasya Dosyası*, c. 3, No. 1 (İlkbahar 1996), ss. 158-159.

¹³ Süha Bölükbaşı, *Türkiye ve Yakınındaki Ortadoğu*, Ankara: Dış Politika Enstitüsü Yayını, 1992, s. 94.

¹⁴ M.Hulki Cevizoğlu, *Körfez Savaşı ve Özal Diplomasisi*, İstanbul: Form Yayınları, 1991, ss. 37-39.

¹⁵ Hunkel, *39th Air Base Wing Chronology*, s. 39.

Force Kuzey Irak'ı güvenli hale getirmede başarılı oldu^{16.*} 28 Şubatta, Bağdat yönetimi tüm BM kararlarını kabul ettiğini açıklayarak, Irak askerlerinin çatışmaları durdurmasını istemek zorunda kaldı¹⁷.

Savaş sonrası değişen dengeler ABD'nin Ortadoğu konusundaki tehdit algılamalarını da değiştirmiştir. İran ve Irak'ın Ortadoğu'da dengeleri bozabilecek güçler olarak sivrilmeleri ile ABD dikkatini bu iki devleti denetim altında tutma üzerine yoğunlaştırmıştır. ABD, bölgedeki Kürt gruplarla yakın ilişki içine girmeye ve sonraki bölümlerde ayrıntılı olarak üzerinde durulan Çekiç Güç (Poised Hammer) oluşumuna daha fazla ağırlık vermeye yönelmiştir. Gerçekten de Körfez Savaşından sonra oluşturulan Çekiç Güç, Irak'a askeri müdahalede bulunma, sıkı denetim altında tutma ve genel olarak da bölgedeki gelişmeleri denetlemede ABD'nin vazgeçemediği bir araç olmuştur¹⁸.

Körfez Savaşına “*bir koyup üç alma*” prensibiyle katılan Türkiye'nin bu girişimde esas amacı ABD ile olan mevcut ilişkileri nedeni ile aynı tarafta olduğunu vurgulamak olmuştur¹⁹. Körfez Harekatından bir kaç gün önce Türkiye ile ABD arasında yapılan gizli bir mutabakat ile yukarıda bahsedildiği gibi Çevik Kuvvetin hava unsuru olarak kırk iki ABD savaş uçağı Türkiye'ye çağrılmış ve bu uçaklar harekatın üçüncü gününde kullanılmıştı. SEİA'ya göre ABD'nin, Türkiye'deki ortak askeri üs ve tesislerinin kullanımı NATO plan ve amaçları çerçevesinde sınırlandırılmıştı. Körfez Savaşı ise gerek NATO planları dışında gelişen bir olay olması gerekse NATO'nun sorumluluk alanı dışında vuku bulması sebebi ile bu antlaşma hükümlerine aykırılık teşkil ediyordu. Ancak ABD, NATO kapsamı dışında bir harekatta üsleri kullanmak istediğini bildirmiş, Türkiye de bu isteği kabul etmişti. Harekat sırasında Türkiye, üslerini Batının uçaklarına açmış, bu üslerden kalkan uçaklar sayesinde müttefik kuvvetler büyük bir üstünlük sağlamışlardı²⁰. Bu şu anlama geliyordu; Türkiye, müttefiki olan ABD'nin İncirlik başta olmak üzere harekat için gerekli olan üsleri ve tesisleri iki ülke arasındaki

¹⁶ Hunkel, *History of the 39th Air Base Wing and İncirlik Air Base, Turkey*, s. 18.

* Bu dönemde İncirlik Üssünde konuşlu bulunan JTF Proven Force'da görev yapan komutanlar, uçak sayıları, uçakların cinsleri ve sorti adetleri ikinci bölümde istatistiki bilgi olarak verilmiştir.

¹⁷ Murat Yetkin, *Ateş Hattında Aktif Politika. Balkanlar, Kafkaslar ve Orta-Doğu Üçgeninde Türkiye*, İstanbul: Alan Yay., 1992, ss. 349-356.

¹⁸ Uslu, *Türk-Amerikan İlişkileri*, s. 297.

¹⁹ Hasan Köni, “Yeni Uluslararası Düzendeki Türk Amerikan İlişkileri”, *Yeni Türkiye*, Yıl 1, No. 3, (1995), s. 428.

²⁰ Canbolat, “Siyasal Gerçeklik Açısından Bir Dış Politika Analizi ve Clinton Döneminde Türk-ABD İlişkilerinin Değerlendirilmesi”, s. 116.

ortak amaçlar ve çıkarlar doğrultusunda, yapılmış olan anlaşma kapsamına girmeyen konularda da kullanımına izin verebilmekteydi.

Türkiye tarafından İncirlik Üssünün Müttefik Kuvvetler tarafından kullanılmasına izin verilmesiyle Müttefik Kuvvetler Savaş esnasında büyük bir üstünlük elde etmişlerdi. İncirlik Üssünden kalkan savaş uçakları, Irak'ın güneyinde bulunan havaalanlarını, nükleer tesisleri, radarları, hatta savaşın sonlarına doğru Bağdat'taki hedefleri vurmuşlardı. ABD, İncirlik Üssünün kullanımı ile Irak'ın güneyindeki hedefleri yok etmenin yanında Irak'ı kuzeyden de abluka altına alarak Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'in ateşkes ilan edilmesi yönünde biran önce çağrı yapmasını sağlamıştı. Savaş sonrasında İran ve Irak'ın Ortadoğu'da dengeleri bozabilecek güçler olduğunun anlaşılması ABD'nin Ortadoğu'ya olan ilgisi daha da arttırmıştı. Bu da İncirlik Üssünün ABD'nin bu iki ülkeyi denetim altında tutulması amacıyla daha uzun süre kullanılacağıının ip uçlarını vermektedir.

4.2 Huzur Operasyonu 1 (Provide Comfort I)

686 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararı ile geçici ateşkes ilanı Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'i zor durumda bırakmış, Irak tam bir kaosa girmişti. Bu boşluktan yararlanan güneydeki Şiiiler ve kuzeydeki Kürtler ayaklanmaya başlamışlardı²¹. Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin ilk olarak ABD ile savaşmamış, zinde birliklerini güneye, Şii ayaklanmalarını bastırmaya göndermiş ve bunda da başarılı olmuştu. Sıra ayaklanan kuzeydeki Kürtlere gelmişti. Çok geçmeden hareket başlatılmış ve Irak helikopterlerinin gerçekleştirdiği hava bombardımanı Kürt ayaklanmacıları dağlara kaçırmıştı. ABD'nin Kürtlerin isteklerine rağmen *"Irak'ın iç sorunudur"* diyerek yardım etmemesi ile çaresiz kalan ve sayısı 500-600 bini bulan Kürt²², 1988 Halepçe katliamının da korkusuyla, kuzeye, Türkiye sınırına yönelmişti. Türkiye benzer bir şekilde daha önce de, 1988 yılında, Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'in zulmünden kaçan 51.542 peşmergeyi sınırından ülkesine kabul etmiş, fakat sonrasında Batı tarafından istediği

²¹ Gürkan, "1990-1991 Basra Körfezi Bunalımı: Politik ve Stratejik Sorunlar ve Barışa Yönelik Düşünceler", s. 26.

²² J.F. Brown, "Türkiye'nin Yeni Doğu Politikası", *Balkanlar'dan Batı Çin'e Türkiye'nin Yeni Jeopolitik Konumu*, Ian O. Lesser ve Graham E. Fuller (der.), İstanbul: Alfa yay., 2000, s. 53.

yardımları alamadığı gibi yalnız da bırakılmıştı. Batılı devletler sadece 1.018 sığınmacıyı ülkelerine kabul etmişlerdi²³.

BM Güvenlik Konseyinin 688 sayılı kararı uyarınca, Türkiye sınırına yığılan ve sayıları 500 bini aşan Kürtlere insani yardım amacıyla çalışmalar başlatılmıştı. Fakat Türkiye'nin yapılacak yardım konusundaki tutumu, daha önceki tecrübelerine binaen, bu yardımın Kürtlere Irak'ta oluşturulacak yeni bir güvenli bölgede verilmesi yönündeydi²⁴. Dönemin Cumhurbaşkanı Özal, Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'in zulmünden kaçan Kuzey Iraklı Kürtlerin Türkiye'ye kitleler halinde göç etmelerini önlemek için ABD Başkanı Bush'a yaptığı Irak'ta, Kürtler için güvenli bir bölge oluşturulması ve Kürtlerin orada korunması teklifinin onay görmesi üzerine başlatılan çalışmalar aynı zamanda İncirlik ve Piriçlik Üslerinde konuşlandırılacak Çekiç Gücün de temellerinin atılmasına vesile olmuştu.

ABD bu sırada Irak'ın %15'ini işgal etmiş ve tüm hava sahasını kontrol altına almış durumdaydı. Bu noktadan sonra yapılacak iş "insancıl müdahale"* doktrini çerçevesinde otuz altıncı paralelin kuzeyinde Kürtler için güvenli bölge ilan etmek ve Irak'ın bu bölgedeki tüm askeri faaliyetlerine sınırlama getirerek uçuşlarını yasaklamak olacaktı. Bu amacı desteklemek için de Türkiye'nin güneydoğusunda çok uluslu bir hazır güç oluşturulması gerekmekteydi²⁵.

ABD Başkanı Bush 5 Nisan 1991 tarihinde EUCOM'a, Kürtlere ve diğer dağlardaki azınlıklara destek verilmesi amacıyla yeni bir operasyonun başlatılması yönünde emir verdi. Körfez Savaşı sırasında İncirlik Üssünde oluşturulan JTF Proven Force, yeni bir operasyon için İncirlik Üssünde ertesi gün aktif hale getirildi. Ancak hava birlikleri 7440. Birleşik Kanat olarak kaldı. EUCOM tarafından General James L. Jamerson JTF'in kontrolünü ele almak için İncirlik Üssüne tekrar görevlendirildi. Jamerson, kendi organizasyonunu Combined Task Force (CTF) (Birleşik Görev Kuvveti), operasyonun adını da Provide Comfort (Huzur Operasyonu) olarak adlandırdı. Ertesi gün İngiliz ve Fransız kargo uçakları geldi. Birçok ülke operasyonu destekledi. Esas katılan

²³ Oran, "Kalkık Horoz", ss. 159-160.

²⁴ Ramazan Gözen, *Amerika Kışkacında Dış Politika Körfez Savaşı ve Sonrası*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2000, s. 332.

* Müdahale edilen ülkede katliamı durdurmak, savaşı önlemek, demokrasiyi inşa etmek ve orada bir daha çatışma çıkmaması amacıyla etnik ve dinsel farklılıkların bir arada yaşamasına imkan sağlayacak çok kültürlü bir siyasi hayatı yaşama geçilmesi yönünde tedbirler alınması olarak tanımlanabilir.

²⁵ Uslu, *Türk-Amerikan İlişkileri*, s. 296.

lkeler ABD, İngiltere, Fransa ve Türkiye'ydi²⁶. CTF, 7 Nisan 1991 tarihinde Türkiye-Irak sınırındaki sığınmacılara havadan yiyecek, içecek, giyecek ve barınacak malzemeler atarak Huzur Operasyonunu resmen başlattı.

10 Nisan 1991'de Başkan Bush, otuz altıncı paralelin kuzeyinde Irak Hava Kuvvetlerinin uçuşlarının yasaklandığını açıklamıştı. 11 Nisanda ABD, Türkiye'den Huzur Operasyonu kapsamında Türkiye'ye askeri malzeme getirme ve depolama için izin istemişti. Nisan sonuna kadar da Irak'ta, otuz altıncı paralelin kuzeyinde Amerikan, İngiliz ve Fransız askerlerinin korumasında 48.640 kilometrekarelik²⁷ bir güvenli bölge oluşturulmuş ve Kürtlerin bu bölgelere nakli başlatılmıştı. 17 Nisan 1991 tarihinde yapılan hava hareketinin yetersiz olduğu yer hareketinin de gerekli olduğu anlaşıldı. Bu amaçla ABD Kara Kuvvetleri Generali John M. Shalikashvili İncirlik üssündeki hareketin kontrolünü, ABD Hava Kuvvetleri Generali Jamerson'dan devraldı²⁸. Türkiye, Huzur Operasyonu kapsamında sekiz ülkeden (ABD, İngiltere, Hollanda, Kanada, Almanya, İspanya, İtalya ve Fransa) oluşan bir uluslararası gücün İncirlik ssnden yararlanmasına olanak sağlamıştı. Operasyon kapsamında Kürtler bu güvenli bölgelere sevk edilmiş ve Ağustos ayına gelindiğinde de sınırdaki Kürtlerin sayısı 5.000'e kadar düşmüştü.

Operasyon boyunca kimse Irak'ın bu harekate tepkisini beklemiyordu. Ancak CTF, yardımların ulaştırılmasında kargo uçaklarını A-10'larla destekliyordu. F-15'ler ve F-16'lar gelebilecek herhangi bir tehdidi engellemeye çalışıyorlardı. E-3'ler bölgedeki durumu gözlemlemek ve savaşçıları kontrol etmek amacıyla uydu görüntüsü alma görevini üstlenmişlerdi. Gerektiği durumda KC-135'ler havadan yakıt ikmali yapıyorlardı. Bu dönemde İncirlik ss, sayılan bu uçaklara ev sahipliği yapmanın yanında Kuzey Irak'taki Kürtlere yapılan yardımlarda lojistik destek köprüsü haline geldi. Nisan ayına gelindiğinde artık hava indirme görevine gerek kalmadığı anlaşıldı. Haziran ayı ortalarında Kuvvet Irak'tan geri çekildi. Ancak Türkiye'nin güneyinde Iraklıları kontrol etmek için bir miktar kuvvet bırakıldı²⁹. Huzur Operasyonun başarılı

²⁶ Hunkel, *History of the 39th Air Base Wing and İncirlik Air Base, Turkey*, s. 19.

²⁷ *Sabah*, 13 Ocak 2001.

²⁸ Hunkel, *History of the 39th Air Base Wing and İncirlik Air Base, Turkey*, s. 19.

²⁹ Hunkel, *History of the 39th Air Base Wing and İncirlik Air Base, Turkey*, s. 20.

olmasından sonra, Kürtlerin gitmelerini istememelerine rağmen, uluslararası güç 16 Temmuz 1991 tarihinde bölgeden çekildi.

İncirlik Üssü bu operasyonda da ABD tarafından öncelikle kullanılmıştı. Türkiye'nin Üssün kullanımında göstermiş olduğu kolaylık Türk-ABD ilişkilerinin daha da yakın bir seyir izlemesine sebep olmuştu. Huzur Operasyonu-1 kapsamında CTF, İncirlik Üssünü kullanarak 6.153,8 ton malzemeyi paraşütle, 6.251,4 ton malzemeyi helikopterle ve 4.416,6 ton malzemeyi kamyonla güvenli bölgelere ulaştırdı³⁰. Ancak Huzur Operasyonunun tamamen sona ermemesi ve ABD'nin bölgede istediği tarzda bir yönetim kuramaması sebebiyle İncirlik'in kullanımına devam edileceği anlaşılmıştı.

4.3 Huzur Operasyonu 2 (Provide Comfort II) ve Çekiç Güç

Kürtlerin ısrarı ve İngiltere ve Fransa'nın da isteği doğrultusunda ABD Türkiye'ye, oluşturulan güvenli bölgede yeni bir çok uluslu gücün konuşlandırılmasını teklif etmiş, Ankara'nın bu teklifi kabul etmesi ile de Temmuz 1991'de Çekiç Güç kurulmuştu. Müttefik Kuvvetler, Irak yetkililerine askeri güç kullanıp güvenli bölgeye girmeleri halinde karşılarında müttefik kuvvetlerini bulacaklarını bildirmişlerdi. Ayrıca söz konusu bildiride, Silopi'de müttefik kuvvetlerce Hızlı Tepki Gücü (Rapid Reaction Force) kurulacağı, müttefik kuvvetlerin Kuzey Irak'ta devriye uçuşlarını sürdüreceği, Irak'a uygulanan uçuş yasağının devam edeceği ve Zaho'da Askeri Koordinasyon Merkezi adı altında bir timin Irak askeri yetkilileri ile günlük görüşmeler yapmak ve gerektiğinde devreye girmek için oluşturulacağı açıklanmıştı³¹.

Türkiye, 12 Temmuz 1991 tarihinde çok uluslu gücün Türkiye'ye gelmesine ve konuşlandırılmasına TBMM'nin 126 sayılı kararına dayanılarak 91-1993 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla izin vermişti³². Ana merkezi İncirlik Üssü olan Çekiç Güç, Silopi'de de küçük bir askeri birlik bulundurmaktaydı. İlk aşamadaki görevi yardım sağlamak olan Çekiç Güç, Irak'ın Kürt halkına yapacağı herhangi bir saldırı karşısında Hazır Çekiç adıyla anılacak operasyonla savunma ve koruma yapacaktı.

³⁰ Hunkel, *39th Air Base Wing Chronology*, s. 41.

³¹ Osman Metin Öztürk, *Türkiye ve Ortadoğu*, Ankara: Gündoğan Yay., 1997, s. 101.

³² Oran, "Kalkık Horoz", s. 162.

Fakat tüm olumlu düşüncelere rağmen Türkiye'de konuşlu Çekiç Güç, zamanla yurt içinde yadırganmaya ve muhalefet partileri başta olmak üzere toplumun birçok kesiminden tepkiler almaya başlamıştı. Resmen onaylanmasa da tepki gösterilen konular ağırlıklı şu hususları kapsamaktaydı: Çekiç Gücün gelmesi ile PKK terör örgütünün faaliyetlerinde artış olması, ister istemez iki oluşumun birbiri ile ilişkide olduğu savının ortaya çıkmasına sebep olmuştu. Yine Kuzey Irak'ta devam eden Kürt hareketi Çekiç Gücün gelmesinden sonra, 1992 yılında, Kürt Federe Devleti halini almıştı. Son olarak eleştirilen bir husus da Çekiç Gücün görev süresinin devamlı uzatılmasıydı. Türk yetkililerinin de muhalefetteyken "*Türkiye'nin egemenliğine zarar veriyor*" savıyla karşı olup gönderilmesi için çabalar harcamaları, hükümete girdiklerinde ise tam aksi yönde davranmaları Çekiç Güce karşı Türk kamuoyundan ayrıca tepki gösterilmesine sebep olmuştu³³.

Yaşanan olumsuzluklar ve alınan tepkilere rağmen Türkiye'de Çekiç Gücün lehinde dile getirilen hususlar da mevcuttu. Öncelikle Çekiç Güç sayesinde Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin Kürtleri ezememekte, böylece Kürt halkının Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'den kaçıp Türkiye'ye göç etmeleri engellenerek bir çok sorun daha başlamadan halledilmekteydi. Kürtler için oluşturulmuş bir güce izin verilmesi Kürt halkının Türkiye'ye sempati duymasına da vesile olmaktadır.

Tüm bu lehte ve aleyhte söylemlere rağmen Çekiç Güç, TBMM kararı ile en fazla altı ay olmak üzere uzatmalarla görevini devam ettirmekteydi. Çekiç Güç, 1996 yılı itibariyle resmi adı Birleşik Görev Kuvveti (Combined Task Force) olmak üzere İncirlik ve Piriçlik'te konuşlandırılmış 77 uçak ve helikopterden, Amerikan-İngiliz-Fransız ve Türk 1.862 kişilik personelden oluşmaktaydı. Kuvvet içerisinde Amerikan personelinin sayısı 1.416, Türk personelin sayısı ise 74'tü³⁴.

Eylül 1996 tarihine gelindiğinde İncirlik Üssünde konuşlu bulunan CTF, Huzur Operasyonu kapsamında yeni bir operasyon emri aldı. Bu operasyon Kuzey Irak'taki Kürtlerin ilk etapta tehlikeden uzaklaştırılıp İncirlik Üssüne getirilmesini daha sonra ise ABD Guam Üssüne nakledilmesini amaçlıyordu. Operasyon kapsamında toplam 6493 Kürt vatandaşı tehlikeli bölgeden

³³ Necip Torumtay, *Değişen Stratejiler Odağında Türkiye*, İstanbul: AD Yay., 1996, ss. 58-59; Gözen, *Amerika kışkacında Dış Politika Körfez Savaşı ve Sonrası*, s. 344.

³⁴ 39th Air Base Wing History Office, "Rich with history", s. 11, 10. Tanker Üs K.ıığı Personel Kütük Defteri s. 48.

uzaklaştırılarak güvenli bölgelere nakledildi. Aşağıdaki tablo gerçekleştirilen operasyonları ve operasyonlarda nakledilen Kürt vatandaşlarının sayılarını göstermektedir³⁵.

Operasyonun Adı	Tarihler	Nakledilen Kürtler
Çabuk transit 1	15-18 Eylül 1996	2106
Çabuk transit 2	15-22 Ekim 1996	604
Çabuk transit 3	07-13 Aralık 1996	3783
Toplam	:	6493

1996 yılında Türk Hükümetinin isteği doğrultusunda 1997 yılında Çekiç Gücün kara, deniz ve askeri komuta kuvvetlerinin kaldırılması ve sadece hava gücünün İncirlik'te kalmaya devam etmesine karar verilmişti. TBMM'nin almış olduğu 25 Aralık 1996 tarihli 477 sayılı karar ve takiben Bakanlar Kurulunun 10 Ocak 1997 tarihli ve 97/9052 sayılı kararı uyarınca Çekiç Güç, Keşif Güç haline dönüştürülmüştü. Operasyonun ismi de Kuzeyden Keşif Operasyonu (Operation Northern Watch (ONW)) olarak değiştirilerek Kuvvet 1 Ocak 1997'de göreve başladı. Yeni gücün görevi Irak üzerinde sadece keşif ve gerektiğinde önleme uçuşları ile sınırlı hava hareketi yapmak olarak tanımlanmıştı. Her ne kadar faaliyetleri Çekiç Güç'ten farklı olmasa da³⁶ isim değişikliği işe yaramış ve bu tarihten sonra Türkiye ile ABD arasında Çekiç Güç konusunda süregelen gerginliklerin azaldığı ve kamuoyunun tepkisinin gerilediği görülmüştü.

Ortak güç, Kuzeyden Keşif Operasyonunu İncirlik Üssünden yönetmeye başladı. Bu operasyona ABD, Türkiye ve İngiliz güçleri dahil oldu. ABD, İngiltere ve Türkiye rotasyonlu olarak 50 uçak ve 1400'den fazla personelle Kuzeyden Keşif Operasyonunu destekledi³⁷. Ayrıca bu operasyonda Keşif Güce mensup uçaklara ayda dört gün, İncirlik 50 deniz mili kontrol sahası içerisinde ve belirlenen günlerde gece uçuş imkanı da sağlandı. Operasyonun devam ettiği 7 yıl boyunca 1348 gün koalisyon güçleri tarafından Irak vuruldu. Uçaklar 457 defa görev aldı, 1198 füze harcadılar³⁸. İncirlik Kuzeyden Keşif Operasyonunda

³⁵ Hunkel, *History of the 39th Air Base Wing and İncirlik Air Base, Turkey*, s. 21.

³⁶ Gözen, *Amerika kıskacında Dış Politika Körfez Savaşı ve Sonrası*, s. 371.

³⁷ Hunkel, *History of the 39th Air Base Wing and İncirlik Air Base, Turkey*, s. 22.

³⁸ Hunkel, *History of the 39th Air Base Wing and İncirlik Air Base, Turkey*, s. 65.

görev yapan uçakların konuşlandığı üs olmanın yanında bu uçaklara ve operasyonda görev yapan tüm personele lojistik destek sağlayan kilit roldeki bir üs oldu.

Ayrıca Türkiye'nin Kuzey Irak için tam anlamıyla belirli bir stratejisinin olmadığı Çekiç Güç ve arkasından Keşif Güç'le anlaşılmıştı. Türkiye'nin bölge politikası, PKK'yı vurmak ve daha sonra da bölgedeki otorite boşluğunu doldurarak PKK'yı dışlatmak biçiminde şekillenmişti. Avrupa, Türkiye'nin bu girişimlerini hoş karşılamasa da ABD Türkiye'nin terörist gruplara karşı yürüttüğü askeri operasyonları desteklediğini açıklamıştı³⁹. Türkiye Kuzey Irak'la ilgili politikasının ikinci ayağı olan otorite boşluğunun doldurulması ve PKK'nın oluşan otorite boşluğundan yararlanmaması için Kuzey Irak Kürtlerine, tam olarak istemese de, destek vermek durumunda kalmıştı⁴⁰.

Görüldüğü üzere Çekiç Gücün İncirlik Üssünde konuşlanması ve Kuzey Irak'ın Çekiç Güç tarafından denetlenmesi Türkiye'nin PKK ile mücadelesine de yardım etmekte, ayrıca Çekiç Gücün varlığı Türkiye'nin sınır ötesi operasyonlarına Batının ses çıkarmamasını sağlamaktaydı. Ayrıca Çekiç Güç sadece Kürt halkı değil aynı zamanda bölgedeki diğer Körfez ülkelerinin de güvenliğini sağlamaktaydı. Bu sebeptendir ki Türkiye'den gönderildiği takdirde başka bir ülkede konuşlandırılabilirdi. ABD'nin bu dönemde dünya üzerinde 200'e yakın üssü bulunmaktaydı⁴¹. Akdeniz ve Körfez havzasında da Cezayir, Libya, Sudan, Yemen, Suriye, Lübnan, İran ve Irak⁴² haricindeki hemen hemen her ülkede ABD askeri varlığından bir unsur bulunmaktaydı. Türkiye'den gönderilmesi halinde Çekiç Güç Körfeze yakın herhangi bir ABD Üssünde konuşlandırılacağı gibi bunun olması, Türkiye'nin Çekiç Gücü pazarlık unsuru olarak kullanabilme imkanının ortadan kalkmasına ve ABD yardımlarında da azalma olmasına sebep olabilecekti⁴³.

İncirlik Üssü, Çekiç Gücün burada konuşlanmasıyla birlikte yeni yetenekler de kazandı. Örneğin Kuvvetin burada konuşlanmasıyla birlikte Üsse ait ana pistlerin restorasyon çalışmaları başlamıştı. Bu çalışma, İncirlik Üssündeki mevcut pistlerin

³⁹ Uslu, *Türk-Amerikan İlişkileri*, s. 329.

⁴⁰ Oran, "Kalkık Horoz", s. 171.

⁴¹ Köni, "Yeni Uluslararası Düzendeki Türk-Amerikan İlişkileri", s. 428.

⁴² Burcu Bostanoğlu, "Soğuk Savaş Güdülenmesi ve Ortadoğu", *Avrasya Dosyası*, c. 3, No. 1, (İlkbahar 1996), s. 16.

⁴³ Gözen, *Amerika kışkırtıcılığında Dış Politika Körfez Savaşı ve Sonrası*, s. 344.

ABD'ye ait ağır nakliye uçakları tarafından kullanılabilmesi amacını taşımaktaydı. 14 Aralık 1994'te, 2. Taktik Hava Kuvveti Komutanı Korgeneral Ali Güllü, yeni piste ilk inişi yaptı. NATO yeni pist için 24 milyon dolar ödedi. Pist çalışmazken CTF uçakları Adana ve Antalya havaalanlarını kullandı. Ayrıca Mart 1994 tarihinde inşaatı 5 yıldır süren Üs hastanesi tamamlandı. İncirlik Üssünden gerçekleştirilen bu operasyonlarda ABD, 42,000'in üzerinde planlı uçuş yaptı. CTF'in yaptığı planlı ve plansız uçuşlar yaklaşık 62,000'i buldu⁴⁴. Tüm bu sebepler de Çekiç Gücün İncirlik Üssünde bulunmaya devam etmesini gerekli kılıyordu.

11 Eylül saldırıları ve ABD'nin tehdit algılamalarında meydana gelen değişikliklerle uluslararası terörizmle mücadelenin ilk ayağı olarak, ABD Afganistan'a saldırdı. ABD'nin Afganistan'dan sonraki hedefi, Irak oldu. ABD Birinci Körfez Savaşında Irak'ta yarım kalan işini bitirmekte kararlı görünüyordu. Ancak Irak'a yapılacak harekate Türkiye'nin destek vermeyerek tezkereyi reddetmesi ve Irak hareketinin kısa bir süre içerisinde başlaması sebebiyle Kuzeyden Keşif operasyonuna gerek kalmadı. Kuzeyden Keşif Operasyonu, 1 Mayıs 2003 tarihinde İncirlik Üssü'nde düzenlenen törenle sona erdirildi.

4.4 1990'lı Yıllarda İncirlik Üssünün Durumu

Soğuk Savaş sonrasında Türk yetkililer, İkinci Dünya Savaşı sonrasında olduğu gibi yeni düzende de Batının yanında yer almayı ve düzenin tek süper gücü ABD ile birlikte hareket etmeyi seçmişlerdi. Türkiye, yeni dünya düzeninin problemleri kabul edilen Balkanlar, Kafkasya, Orta-Asya, Ortadoğu ve Akdeniz bölgelerine yakınlığı sebebi ile eski Soğuk Savaş günlerinde kanat ülkesi olarak değerlendirilirken şimdi yeni dönemde NATO'nun cephe ülkesi durumuna gelmiş ve yeni uluslararası ortamın tam merkezinde kendini bulmuştu⁴⁵. Gerçekten de Türkiye, 1950 yıllardakinden farklı bir biçimde de olsa yeniden "vazgeçilmez ülke" konumunu kazanmıştı. Çünkü yeni tehditlerin bulunduğu coğrafya Türkiye'nin çevre coğrafyasıydı⁴⁶ ki bu coğrafyada yapılacak bir faaliyet ancak Türkiye ile

⁴⁴ Hunkel, *39th Air Base Wing Chronology*, ss. 44-46.

⁴⁵ Uslu, *Türk-Amerikan İlişkileri*, s. 309.

⁴⁶ Beril Dedeoğlu ve Mesut Çaşın, "Yeni Avrupa Güvenlik Kimliğinde Stratejik Arayışlar: NATO-BAB-AB-AGİT İlişkilerinin Dünü, Bugünü ve Geleceği", *Avrasya Dosyası*, c. 5, No. 4, (Kış.1999), s. 179.

işbirliğine dayandırılırsa başarılı olma şansı bulabilecekti. Körfez Savaşı da bunun en güzel örneği olmuştu.

Yeni dünya düzenin başlangıcı olarak kabul edebileceğimiz Körfez Savaşı, hiç şüphesiz 1990'larda Türkiye-ABD ilişkilerine damgasını vuran en önemli olaydı. Türkiye, bu harekatta ABD ve müttefiklerinin yanında gönüllü olarak yer almış, Irak'a uygulanan ekonomik yaptırımlara katılmış, Çekiç Gücün İncirlik Üssünde konuşlandırılmasına ve Körfez Savaşında, Huzur Operasyonlarında ve Kuzeyden Keşif Operasyonunda kullanılmasına izin vermişti. Türkiye yeni düzenle beraber Batı gözünde stratejik öneminin azalmasıyla kayıplara uğrayacağı endişesini de yaşamıştı. Çünkü Batı gözünde önemini yitirmesi, beraberinde Batıdan sağlanan ekonomik ve askeri yardımların düşüşüne sebep olacak ve hatta yardımlar Kıbrıs sorunu, sözde Ermeni soykırım meselesi ve insan hakları ihlalleri gibi sebeplerle aksayabileceği gibi, bu hususlar Türkiye'yi rahatsız edecek boyutlara da taşınabilecekti. Fakat Soğuk Savaşın hemen akabinde gerçekleşen ve NATO'nun alan dışı ilk büyük müdahalesi olarak tarihe geçen Körfez Savaşının çıkışıyla birlikte Türkiye yeniden stratejik açıdan en öndeki yerini almıştı⁴⁷. İncirlik Üssünün Çekiç Güç tarafından kullanımı da bir bakıma Türkiye'nin belirtilen konularda pazarlık gücünü arttırıyordu.

Çekiç Gücün İncirlik Üssünde konuşlanması ABD'nin Ortadoğu gibi sorunlu bölgelere olan coğrafi uzaklığından kaynaklanan dezavantajlarını ortadan kaldırarak bu bölgelere hızlı reaksiyon gösterme imkanı sağlamaktaydı. Bununla birlikte ABD'ye Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması çerçevesinde Türkiye'deki üslerde müşterek savunma tedbirlerine katılmasına izin verilmişti. Anlaşmada belirtilen üslerde yürütülen faaliyetler, elektromanyetik izleme, radar uyarı, uzay izleme, hava hareket ve destek, muhabere, sismik bilgi toplama, radyo seyri gibi savunma ve güvenlik amaçlı faaliyetlerden elde edilen bilgiler - ki bunların birçoğu İncirlik Üssünde bugün için de sağlanmaktadır - ABD açısından son derece önemliydi. Bunun yanında NATO kapsamında Avrupa'da konuşlu bulunan ABD hava unsurları, SEİA gereğince Türkiye'de uçuş eğitimi yapabilmekteydi. ABD'nin Akdeniz'deki gemileri yakıt ikmalini yine SEİA kapsamında İncirlik Üssüne bağlı Yumurtalık akaryakıt tesislerinden

⁴⁷ Uslu, *Türk-Amerikan İlişkileri*, s. 311.

karşılatabilmekteydi. Bu açıdan da İncirlik Üssü ABD'nin bölgedeki en önemli üslerinden biri haline gelmişti.

İncirlik Üssünün 1990'lı yıllarda ABD tarafından kullanılmasının Türkiye açısından da önemli getirileri olmuştu. Türkiye'deki üs ve tesislerin kullanılması sonucu ortaya çıkan iyi ilişkiler ve zaman içinde ABD'den alınan askeri ve ekonomik yardımlar sayesinde Türkiye'de ekonomisine canlılık kazandırılmış ve TSK modernize edilmişti. Gerçi Türk yetkililerce her dönemde alınan ABD yardımlarının hak edilenden daha az olduğu söylene de, yardımların Türkiye'nin özellikle askeri alanda gelişmesinde büyük katkısı olmuştu. Alınan yardım ve satın alınan silah, malzeme ve teçhizat TSK'nın vuruş gücünü sürekli arttırmıştı. Bu dönemde Türkiye, ABD desteğiyle yürütülen F-16 projesi ile Hava Kuvvetlerini modern seviyeye ulaştırırken ABD'den alınan yedi adet tanker uçağı ile de bölgesinde hakim bir hava gücü haline gelmiştir. İncirlik Üssü, bu alanda da kendini göstermiş, pistlerinin tanker uçaklarının iniş ve kalkışına müsait yapısıyla ilk tercih edilen üs olmuştu. 1995 yılında Türk Hava Kuvvetleri Komutanlığı tarafından alınan yedi adet tanker uçağının burada konuşlandırılmasına karar verilmişti. Bu özelliğiyle İncirlik Üssü ABD'nin olduğu kadar Türkiye'nin de vazgeçilmez üslerinden olmuş, 1997 yılında teşkilatlanması tugay seviyesine çıkarılmış ve 28 Eylül 1998 tarihinde de ismi 10. Tanker Üs Komutanlığı olarak değiştirilmiştir. Bu, bir bakıma hem alınan tanker uçaklarının nerede konuşlandırılacağı hakkında çözüm olurken diğer yandan da 1980'li yıllardan itibaren sürdürülen inisiyatifi ele alma açısından etkili olmuştur.

BEŞİNCİ BÖLÜM

11 EYLÜL TERÖR SALDIRILARI VE DEĞİŞEN TEHDİT ALGILAMALARININ İNCİRLİK BOYUTU

ABD'ye karşı girişilen ve yaklaşık 2800 kişinin ölümüne neden olan 11 Eylül 2001 tarihli terörist eylem ABD ve Avrupa'nın terörizme karşı ortak hareket etmesine vesile olmuştur. Bu bakımdan ABD, ülkesinde girişilen terörist saldırıdan sorumlu tuttuğu Usame Bin Ladin'i sakladığını ileri sürerek Afganistan'ı suçlamış, tüm çevre ülkelerden ve Avrupa'dan terörizme karşı kendisine destek vermesini istemiştir. ABD bölgedeki askeri varlığına ek olarak iki uçak gemisini Hint okyanusuna doğru harekete geçirmiştir. Türkiye'den de yanında olmasını isteyen ABD'ye cevaben gönderilen 21 Eylül 2001 tarihli mektupta, olası bir harekatta kullanılacak lojistik destek uçaklarının Türkiye'deki üsleri kullanabileceği, fakat savaş uçakları için aynı iznin geçerli olmadığı bildirilmiştir. ABD, Pakistan'dan savaş uçaklarının ülkesinde konuşlanması için izin istemiş, bu amaçla Pakistan'a uygulanan yaptırımların kaldırılacağı ve 600 milyon Dolarlık Pakistan dış borcunun da erteleneceği sözünü vermiştir. Japonya da üsleri ABD savaş uçaklarına açması karşılığında insani yardım kapsamında Pakistan'a 40 milyon Dolar yardımda bulunacağını açıklamıştır. Ayrıca ABD yönetimi Pakistan'ın yapacağı eylemlerle de ABD'nin yanında olduğunu gösterdiğinde yapılacak yardımların devam edeceğini bildirmiş, buna istinaden Pakistan yönetimi de uçaklar için istenilen izni vermiştir. Hazırlıklarını tamamlayan ABD birlikleri 7 Ekim 2001 tarihinde Afganistan'ı vurmaya başlamıştır¹.

Bu bölümde 11 Eylül Terör Saldırıları ile birlikte ABD'nin öncelikli tehdit algılamasının değişimi ve bu değişimin İncirlik Üssüne etkileri incelenecektir. Ayrıca ABD'nin yapmış olduğu Sürekli Özgürlük Harekatı, Irak Destek Harekatı,

¹ *Hürriyet*, 8 Ekim 2001; *Milliyet*, 8 Ekim 2001.

Lojistik Aktarma Harekatı ve bu hareketlerin İncirlik Üssüne yansımaları bölümün konu başlıkları olacaktır. Gerçekten de ABD 11 Eylül Terör Saldırıları ile tehdit algılamasının en başına terör örgütlerini ve bunlara destek veren ülkeleri koymuştur. Bu gelişmeler, ABD'nin bu bölgede bulunan üslerinde de değişikliği beraberinde getirmiş ve ABD, bu üslerin bilfiil kullanıldığı Afganistan'daki Taliban ve El-Kaide örgütüne yönelik Sürekli Özgürlük Harekatını başlatmıştır. Bu kapsamda İncirlik Üssü de ABD, Almanya, Fransa, ve İngiltere'ye ait nakliye ve tanker uçaklarına ev sahipliği yaparak bu operasyona destek vermiştir.

5.1 Sürekli Özgürlük Harekatı (Operation Enduring Freedom)

11 Eylül Terör Saldırılarıyla birlikte İncirlik Üssünde alarm kademeleri yükseltilmiş, özellikle ABD tesislerini ve personelini koruyacak şekilde ABD birimleri tarafından en yüksek tedbirleri içeren Tehdit Durumu Delta (Threat Condition Delta) emniyet tedbirleri alınmıştır. Kademeli olarak azaltılan bu önlemler ABD'nin Afganistan'a hareket başlattığı 7 Ekim 2001 tarihinden itibaren yeniden yürürlüğe girmiştir². ABD, Afganistan'ın teröre destek verdiği gerekçesiyle bu ülkeye karşı Sürekli Özgürlük harekatını başlatmış, bu kapsamda İncirlik Üssüne koalisyon ülkelerine (ABD, Almanya, Fransa, ve İngiltere) ait nakliye ve tanker uçakları konuşlandırılmıştır. Harekat için gerekli malzeme ve teçhizatın Türkiye'ye ithali çerçevesinde bu harekata mahsus olmak üzere işlemlere sürat kazandırmak amacıyla SEİA'da belirtilen yetkili Türk makamlarından ön müsaade alınması işlemleri askıya alınmış, bunun yerine manifestoların gümrük belgesi olarak kabul edilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca 18 Kasım 2001 tarihinde Sürekli Özgürlük Harekatı kapsamında oluşturulan uluslararası koalisyona mensup ülkelerin, Türkiye'den talep edebilecekleri hava sahasının ve hava alanlarının kullanılması, diğer benzer nitelikli lojistik ihtiyaçlara yönelik taleplerin karşılanması ve bu taleplerin teknik ayrıntılarının Genelkurmay Başkanlığı tarafından belirlenmesi hakkında Bakanlar Kurulunca karar alınmıştır. Bundan başka ABD'nin talebi üzerine İncirlik Üssünün, Sürekli Özgürlük Harekatının bir parçası olan Temel Adalet

² Christopher D. Hunkel, *39th Air Base Wing Chronology*, Adana/İncirlik: 2004, s. 49.

Harekatında (Operation Fundamental Justice) ABD tarafından tutuklu transferi maksadıyla kullanılmasına Genelkurmay Başkanlığı tarafından müsaade edilmiştir³.

İncirlik Üssünde Sürekli Özgürlük Harekatı kapsamında ABD Hava Kuvvetlerine ait sekiz KC-135 tanker uçağı görev yapmıştır. Ayrıca söz konusu operasyon kapsamında 18 Mart 2002 tarihinden itibaren Türk tanker uçakları ile Karadeniz üzerinde ABD C-17 kargo uçaklarına havadan yakıt ikmali yapılmıştır⁴. ABD, Harekat kapsamında tanker gemilerle gelen uçak yakıtlarını önce Mersin NATO tesislerine, oradan da İncirlik Üssüne pompalamıştır. Türkiye bu sevkiyat için SEİA çerçevesinde düzenlenmesi gereken ön müsaade uygulamasını harekat süresince askıya almıştır. İncirlik Üssüne pompalanan yakıtlar, burada konuşlanan Türk ve ABD tanker uçakları vasıtasıyla Karadeniz üzerinde harekatta görev yapan ABD savaş uçaklarına aktarılmıştır. Bu itibarla İncirlik Üssü savaş uçaklarının konuşlanmasına müsaade edilmemesine rağmen lojistik destek bakımından harekatın her safhasında görev almıştır.

Bundan başka İncirlik Üssünün bir başka operasyona katılması Sürekli Özgürlük Harekatının bitmesine yakın olmuştur. Bu operasyon, harekat sırasında insani yardıma ihtiyaç duyan Afgan vatandaşlarına bu yardımların hava yoluyla ulaştırılmasıdır. Operasyon, ABD'den yüksek kapasiteli uçaklarla gelen malzemelerin İncirlik'te konuşlanmasına müsaade edilen MC-130 tipi kargo uçaklarıyla Afgan vatandaşlarına ulaştırılması şeklinde yürütülecekti. Bu kapsamda İncirlik Üssünde görev yapan ABD Hava Kuvvetlerine bağlı 39. Kanat, Sürekli Özgürlük Harekatı çerçevesinde İnsani Yardım Harekatı başlatmıştır. 8 Ekim 2001 tarihinde başlatılan İnsani Yardım Harekatı süresince toplam 124 sorti gerçekleşmiş, bu kapsamda kullanılan 6 adet MC-130 uçağının sonucusu 17 Ocak 2002 tarihinde İncirlik Üssünden ayrılmıştır⁵.

ABD terörist faaliyetleri destekleyen ülkelere ilk operasyonunu yukarıda da belirtildiği gibi Afganistan'a Sürekli Özgürlük Harekatı adı altında icra etmiştir. Bu operasyonda Türkiye İncirlik Üssünü savaş uçaklarının kullanımına açmazken kargo ve tanker uçaklarının insani yardım malzemelerinin

³ 10. Tanker Üs K.ıığı 2002 Tarihçe Raporu, s.18.

⁴ <http://www.globalsecurity.org/military/facility/incirlik.htm>, 10.05.2007.

⁵ Christopher D. Hunkel, *History of the 39th Air Base Wing and İncirlik Air Base, Turkey, Adana/İncirlik: 2004*, s. 24.

ulaştırılması kapsamında kullanımına izin vermiştir. Ancak bu şekilde bile olsa Üssün kullanımına izin verilmesi yapılan harekatta ABD'nin milyonlarca dolar tasarruf etmesini sağlamıştır. Türkiye bu dönemde İncirlik Üssünü Lojistik Destek Üssü olarak kullanımına izin vermesinin yanında malzemelerin Üsse getirilip gerekli olan birimlere ulaştırılmasında göstermiş olduğu kolaylıkla bir bakıma stratejik müttefikinin yanında olduğu mesajını vermiştir. İncirlik Üssünün yüksek kapasiteli uçakların inişine ve kalkışına imkan sağlayan yapısı da burasının Lojistik Destek Köprüsü olarak kullanılmasının yolunu açmıştır. Ayrıca Üssün, Afganistan'a düzenlenen Sürekli Özgürlük Harekatında yakalanan suçluların ve tutukluların ABD'ye nakledilmesi kapsamında düzenlenen Temel Adalet Harekatında kullanılması, ABD tarafından bu bölgede düzenlenecek operasyonlarda değişik vesilelerle kullanımının talep edileceğini göstermiştir.

5.2 ABD'nin Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi ve İncirlik Üssüne Etkisi

11 Eylül Terör Saldırıları, ABD için olduğu kadar tüm dünya ülkeleri açısından da önemli bir dönüm noktasıdır. ABD, saldırının doğrudan kendisini hedef almadığını, bu saldırının uygarlık ve özgürlük merkezine yönelik olması bakımından tüm özgür ve uygar toplumlara yapıldığını ileri sürerek bir genellemeye gitmiştir. Ayrıca meydana gelen saldırılar nedeniyle ABD, izlediği politikalarda değişiklik yapmıştır. Yeni politikasının temelini ulusal ve küresel boyutta çıkarlarını tehdit eden bölgesel ve küresel unsurları ortadan kaldırmak olarak oluşturmuştur. Bu amaçla ABD 1992'den beri söz edilen Pax-Americana'yı gerçekleştirmeye yönelmiştir. ABD, değişen politikasını Başkan Bush'un açıkladığı "*Ulusal Güvenlik Stratejisi*" adlı belgeyle açıkça ortaya koymuştur⁶.

Belgeyle ABD'nin ortaya koyduğu birincil amacı, küresel istikrarın sağlanmasına yönelik olarak dünya genelinde ekonomik ve siyasi güce dayalı yaygın bir etki yaratmak ve bunu askerî kuvvetlerle desteklemektir. ABD, ikincil amaç olarak da bu türden bir etki yaratma faaliyetini tek taraflı olarak

⁶ Zeynep Yücel; "Küresel ve Bölgesel Gelişmeler Işığında Türkiye'nin Jeopolitik Konumuna Bakış", *Jeopolitik Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 3, No. 10, Bahar 2004, ss. 124-125.

gerçekleştirmekten kaçındığını belirtmekteydi. Ulusal güvenlik stratejisi belgesinin gerek giriş bölümünde, gerek alt başlıklarında sık sık ABD için birinci en iyi tercihin tek başına davranma olmadığı hatırlatılmaktaydı. Bu çerçevede de ABD'nin müttefiklerine, dostlarına ve sistemdeki diğer büyük güçlere olan gereksinmesi yinelenmekteydi⁷.

ABD yeni ulusal güvenlik stratejisiyle yeni düşmanını da belirlemiş listenin en başına terörizm ve terörizmi destekleyen ülkeleri koymuştu. ABD için terörizm ve terörizmi destekleyen ülkeler özellikle radikalizm ve teknolojiyle birleştiği hâllerde büyük düşman konseptleri haline gelmekte ve uygarlığı tehdit eder bir nitelik kazanmaktaydı. Ayrıca ABD belirlediği tehdit konusunda belirli bir ülke, kişi ya da kuruluşu hedeflemeyip herkesin ve her yerin bu tehditten nasibini alacağı izlenimi vermekteydi⁸.

Yeni güvenlik stratejisi ile birlikte ABD'nin yeni kuvvet dağılımı fikri de ortaya atılmıştır. Bu oluşum ilk kez 2001 yılında gündeme gelmiş, ana çerçevesi 2002 yılında ABD'nin yeni Ulusal Güvenlik Stratejisinin bir parçası olarak kamuoyuna duyurulmuştu. ABD'nin yeni kuvvet dağılımı fikri, dünyadaki ABD kuvvetlerinin yer, sayı ve donanımlarının gözden geçirilerek, yeni tehditlere uyarlanmasını amaçlamaktaydı. Özetle, ABD'nin Soğuk Savaş dinamikleriyle belirlenmiş hantal kuvvet dağılımının, 21. yüzyılın tehditlerine - özellikle yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi ile belirlenmiş terörizm tehdidinde - uyarlanmış bir hedefe kayması söz konusuydu⁹. Değişimin diğer bir temel unsuru da yeni bir askeri stratejinin oluşturulmasıydı. Bu strateji çeşitli bölgelerdeki askeri birliklerin/üslerin sayısından ziyade konuşlandığı bölgelerde hızla sevk edilebilecekleri bir yapıya kavuşturulması üzerine kuruluydu. Bu birliklerin/üslerin genel karakteristiğini şu unsurlar oluşturmaktaydı: savaş ve kriz zamanı gerekli malzeme ve mühimmatın depolanması, bakımının ve idamesinin az sayıda personel tarafından yapılması, savaş ya da kriz döneminde geçiş noktaları olarak kullanılarak büyük kuvvetlerin sevk edilmesine imkan sağlayacak niteliklere sahip olması¹⁰. Bu proje, bu haliyle, ABD'nin dünyanın dört bir yanına yayılmış olan askeri birliklerinin/üslerinin teşkilat

⁷ Beril Dedeoğlu, "ABD'nin Ulusal Güvenlik Stratejisi", *2023 Dergisi*, Kasım 2002, s. 27.

⁸ Dedeoğlu, "ABD'nin Ulusal Güvenlik Stratejisi", s. 28.

⁹ Yasemin Çongar, "ABD'nin Yeni Kuvvet Dağılımı", *Milliyet*, 23 Ağustos 2004.

¹⁰ Şanlı Bahadır Koç, "11 Eylül'den Sonra Türk-Amerikan İlişkileri: Eski Dostlar mı Eskimeyen Dostlar mı?", *Avrasya Dosyası*, c. 10, No. 1, ilkbahar 2004, s. 16.

yapısının gözden geçirilmesini, personel sayısının azaltılmasını, yeni bir yapılanmaya gidilmesini öngörüyordu. Bu da Soğuk Savaş döneminin tehditlerine göre yapılanmış İncirlik Üssü de dahil birçok üssün yeni Ulusal Güvenlik Stratejisinde belirlenmiş tehditlere göre yeniden yapılanmasını gerektiriyordu¹¹.

Yeni Global Kuvvet Dağılımı Planının ilk yankıları Türkiye'de Ağustos 2004 tarihinde duyulmaya başlanmıştır. Plana göre ABD, İncirlik Üssü'nün kullanımının daha esnek olmasını ve SEİA'da belirtilen sınırlamaların kaldırılmasını talep etmiştir. Bununla birlikte Almanya'da bulunan ve SEİA kapsamında İncirlik'i eğitim maksatlı olarak kullanan iki F-16 filosunu da İncirlik Üssüne konuşlandırmak istemiştir. Ancak Ankara, bu plana, SEİA'da ABD'nin İncirlik Üssündeki faaliyetlerinin NATO amaçları ile sınırlı olması gerekçesiyle sıcak bakmamış ve ABD'nin öngördüğü bu plan hayata geçirilememiştir. Bu konuda, iki farklı görüş ortaya konulmaktadır. Birincisi ABD'nin İncirlik'ten vazgeçmesi ve Almanya'da bulunan F-16'lara konuşlanacakları bir başka yer bulunması, diğeri ise Türkiye ile ileri bir tarihte anlaşılması ve İncirlik'in kullanımı yolunun açılması¹².

ABD önceki dönemlerde olduğu gibi bu dönemde de İncirlik Üssünü belirlemiş olduğu yeni Ulusal Güvenlik Stratejileri ve tehdit algılamaları yönünde kullanma eğilimindedir. Bu eğilim, Soğuk Savaşın hızlandığı dönemlerde Üste bulunan kuvvetin arttırılması yönünde iken, Sovyetlerin dağılmasından sonra daha çok kuvvet yapısının azaltılması ve tesislerin durumunun muhafaza edilmesi şekline bürünmüştür. 11 Eylül tarihinde meydana gelen terör saldırıları nedeniyle ABD, izlediği politikalarda değişiklik yapmıştır. Bu değişikliğin bu çalışmayı ilgilendiren tarafı, ABD'nin yeni güvenlik stratejisi ile birlikte yeni kuvvet dağılımı fikrini de benimsemiş olmasıdır. Yukarıda da belirtildiği gibi ABD yeni kuvvet dağılımı ile dünyanın dört bir yanına dağılan üslerini hantal ve eski teknolojilere sahip yapıdan kurtarıp, hızlı tepkiler verebilen, sayıları az, ancak beklenmedik harekatlara hazır kuvvetler oluşturmayı planlamıştır. Bu planın İncirlik Üssüne yansması ise ABD'nin İncirlik Üssünü daha esnek kullanılabilmesinin ve diğeri ABD üslerinde konuşlu kuvvetlerin İncirlik üssüne

¹¹ Sedat Ergin, "Yüzyılın Pazarlığı", *Hürriyet*, 18 Haziran 2004.

¹² Çongar, "ABD'nin Yeni Kuvvet Dağılımı"

kaydırılmasının talep edilmesiyle ortaya çıkmıştır. Ancak Türkiye, İncirlik Üssünün SEİA ile belirlenen kullanımına aykırı olacağı gerekçesiyle bu yöndeki ABD taleplerini reddetmiştir.

İncirlik Üssü her dönemde olduğu gibi terörün öncelikli hedef olarak belirlendiği bu dönemde de ABD'nin kullanımını talep ettiği öncelikli üslerden biri olmuştur. İncirlik Üssü bu dönemde malzeme ve mühimmatın depolandığı yer olmanın yanında, kriz dönemlerinde geçiş noktası olarak kullanılmak üzere de düzenlenmek istenmektedir. ABD, Türkiye'nin red cevabıyla birlikte fiili olarak bir güç kaydırma anlamında değilse bile, İncirlik Üssündeki varlığı ile kazanacağı bölgesel bir caydırıcılığı her zaman saklı tutmak isteyecektir. Çünkü ABD için İncirlik Üssü sadece güneye değil, daha sınırlı olmak şartıyla Kafkaslar'a yönelik olarak da düşünülebilecek bir üstür. Bu bölgeler de ABD'nin yeni güvenlik strateji kapsamında öncelikli hedef olarak belirlenen bölgelerdir. ABD'nin İncirlik Üssünden kolay bir şekilde vazgeçmeyeceği, Almanya'dan kaydırılması planlanan iki filonun 8 yıl aradan sonra 2007 yılı boyunca İncirlik Üssüne eğitim amacıyla göndermesiyle de anlaşılmıştır.

5.3 Tezkere Krizi ve İncirlik'in Irak Destek Harekatında Kullanımı

11 Eylül Terör Saldırıları'nın hemen ardından ABD yönetimi yanına aldığı müttefik ülkelerle birlikte, kendisine hedef olarak seçtiği Afganistan'daki terör örgütlerine operasyonlar düzenledi. Bu operasyonlardan sonra da hiç vakit kaybetmeden kitle imha silahlarını ürettiği ve bölge güvenliğini tehdit ettiği gerekçesiyle Irak'a operasyon kararı aldı. Bu karar dünya genelinde ABD aleyhine gösterilerin düzenlenmesine, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde, Avrupa Birliği'nde ve hatta NATO'da görüş ayrılıklarının ortaya çıkmasına neden oldu. Ortaya çıkan görüş ayrılıkları hem dünya devletleri hem de Türkiye açısından ABD'nin muhtemel Irak Operasyonuna nasıl tepki verileceği konusunda sıkıntılar ortaya çıkardı. Bu bakımdan Irak Operasyonu öncesinde Türkiye, bir taraftan krizin barışçıl yollarla çözümü için Arap ülkeleriyle görüşmelerde bulundu, diğer taraftan siyasi, askeri ve ekonomik kayıplarını mümkün olan en aza indirme düşüncesiyle ABD yönetimi ile sıkı pazarlıklarını

sürdü¹³. Ancak ABD'nin, bazı Türk liman ve havaalanları ile İncirlik Üssü de dahil belirlenmiş askeri üsleri gerek lojistik destek gerek Irak'ın bombalanması için kullanılmasını talep eden tezkere 1 Mart 2003 tarihinde TBMM'de yapılan oylama ile reddedildi. Tezkerenin geçmemesi iki ülke arasındaki ilişkilerin büyük ölçüde gerilmesine neden oldu¹⁴.

Türkiye, 1 Mart tezkeresini reddetmesine rağmen ABD'nin Irak'ta yürüttüğü operasyona destek vermek ve müttefik olmanın gereklerini yerine getirmek amacıyla bir anlamda 1 Mart tezkeresinden geri adımlar atmıştır. Örneğin ABD, 20 Mart 2003 tarihinde Türk Hava Koridorunu kullanmak amacıyla gerekli müsaadenin verilmesini talep etmiştir. TBMM tarafından 21 Mart 2003 tarihinde yurtdışına asker gönderme ve Türk hava sahasının ABD'ye kullandırılmasına imkân tanıyan tezkere (763 nolu karar) kabul edilerek yara alan ilişkilerin iyileştirilmesi çabası içine girilmiştir. Tezkerenin kapsamının reddedilen bir önceki tezkere kadar geniş olmamasının arkasında ABD'nin Türk Hava Sahasını kullanma yönündeki acil ihtiyacı etkili olmuştur¹⁵. Ayrıca ABD, Irak'ı kısa zamanda ele geçirmesine rağmen, düzeni sağlamakta zorlanmış ve müttefik ülkelerden destek istemiştir. Bunun üzerine Türkiye, ABD'nin tek Müslüman müttefiki olarak Ekim 2003'te Irak'a asker yollama kararı almıştır¹⁶.

ABD'nin bu talepleri yanında çalışma açısından önemli başka talepleri de olmuştur. Örneğin ABD Avrupa Kuvvetleri Komutanlığı'nın 28 Kasım 2003 tarihli yazısı ile Genelkurmay Başkanlığı'ndan Irak'ta konuşlu bulunan ABD personelinin İncirlik üzerinden rotasyonu talep edilmiştir. Bununla ABD, İncirlik Üssünü personel transit merkezi olarak 01 Ocak-30 Nisan 2004 tarihleri arasında kullanmak istemiştir. ABD tarafından gelen bu talep, Aralık 2003 ayı içerisinde Başbakanlığa ve Dışişleri Bakanlığına iletilmişti. Başbakanlık bu isteği, 22 Mayıs 2003 tarihli 1483 sayılı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararı'na dayanan 23 Haziran 2003 tarihli 5755 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı çerçevesinde uygun görmüştür. Başbakanlıkça 16 Aralık 2003 tarihinde yayınlanan yazı ile rotasyon faaliyetinin Dışişleri Bakanlığı'nın

¹³ Ertan Efegil, "1 Mart Günü, Neden TBMM Üyeleri, Hükümet Tezkeresi'ni Kabul Etmedi?", *Stradigma*, No. 11, Aralık 2003, s. 6.

¹⁴ Mesut Hakkı Çaşın-Gonca Oğuz-Gökmen Kılıçoğlu, "İstanbul NATO Zirvesi Sonrasında Türk-Amerikan İlişkileri", *Jeopolitik Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 3, No. 11, (Yaz 2004), ss. 128-131.

¹⁵ *Zaman*, 20 Mart 2003,

¹⁶ [www.byegm.org/Dış Basında Türkiye](http://www.byegm.org/Dış_Basında_Türkiye), 13 Ekim 2003.

koordinatörlüğünde, Genelkurmay Başkanlığı'nca belirlenecek ilkeler ve usullere uygun olarak yürütülmesi direktifi verilmiştir. Direktife göre rotasyon, Irak-İncirlik-Avrupa/Amerika istikametinde olmak üzere tek yönlü olarak uygulanacaktır. İncirlik Üssüne inen transit personel burada en fazla 24 saat kalacak ve İncirlik dışına çıkışları söz konusu olmayacaktır. Bugüne kadar bu kapsamda Irak'tan 12 uçak ile 1512 personel İncirlik'e gelmiş ve bu personel 10 adet uçak ile İncirlik'ten ayrılmıştır¹⁷.

Görünen odur ki, 1 Mart Tezkeresinin reddedilmesi, Türkiye ile ABD arasında 1975-1978 yılları arasında ABD'nin uygulamış olduğu silah ambargosundan sonra iki ülke arasındaki ilişkilere vurulan en önemli darbe olmuştur. Tezkerenin reddiyle beraber İncirlik Üssünde uçuşlar bir hayli azalmış ve Kuzeyden Keşif Harekatı kapsamında İncirlik Üssünde konuşlu bulunan Keşif Gücünün görevi 1 Mayıs 2003 tarihinde sonlandırılmıştır¹⁸.

Türk Hükümetinin, 1 Mart tezkeresinin reddedilmesinin hemen ardından ABD'nin Türk Hava Koridorunu kullanmak konusunda yapmış olduğu talebi olumlu karşılaması, bir anlamda daha önce reddedilen 1 Mart tezkeresinden geri adım atılması anlamını taşımaktadır. Bu tezkereden sonra ilişkiler yavaş yavaş iyileşme sürecine girilmiştir. Hatta bu dönemde ABD, Türkiye'nin AB'ye giriş müzakerelerini olumlu karşılamış, Kıbrıs konusunda Annan Plânı'na destek vermiş ve plânın onaylanmasından memnurluk duymuştur.

İlişkilerin oldukça gergin olduğu günlerde bir yapıcı etki de ABD'nin İncirlik Üssünü Irak'ta bulunan ABD askerlerinin İncirlik üzerinden rotasyonu talebinin Türkiye tarafından kabulü ile ortaya çıkmıştır. 6 Ocak 2004 tarihinde 300'ün üzerindeki ABD'li asker Irak'tan ayrıldıktan sonra rotasyon merkezlerinin ilk durak yeri olan İncirlik Üssüne gelmeye başlamışlardır. İncirlik Üssü bu askerlere savaş bölgesinin dışında geçirdikleri ilk birkaç saatte karyola, sıcak sığınak, eğlence ve yiyecek tedarik etmiştir¹⁹. İncirlik Üssünün ABD askerlerinin Irak'tan rotasyonu kapsamında kullanılması, Türkiye açısından ABD'ye duyulan iyi niyetin göstergesi olmuştur. İncirlik Üssünün gergin olan ilişkilerin normale dönmesini kolaylaştırıcı ve bütünleştirici etkisi bu dönemde de kendini

¹⁷ http://www.genelkurmay.org/bashalk/toplanti/basbilitoplanti/ocak2004/ocak2004_basinbrifingi.htm, Genelkurmay Başkanlığı, Basın Yayın Halkla İlişkiler, Basın Toplantıları, Genelkurmay II nci Başkanı Orgeneral İker BAŞBUĞ'un Konuşması, 16 Ocak 2004.

¹⁸ Hunkel, *History of the 39th Air Base Wing and Incirlik Air Base, Turkey*, s. 25.

¹⁹ Hunkel, *39th Air Base Wing Chronology*, s. 51.

göstermiştir. Ancak ilişkilerin iyileşmesini sağlayan asıl faktör, İncirlik Üssünün ABD tarafından Lojistik Aktarma Harekatı (Logistics HUB) kapsamında kullanılmasına izin verilmesidir.

5.4 Tezkere Sonrası İncirlik'in Kullanımı: ABD Lojistik Aktarma Harekatı (Logistics HUB)

Türkiye ile ABD arasındaki uzun süreli stratejik işbirliğinin parçası olarak ve iki ülkenin NATO'daki üyeliği çerçevesinde, ABD hükümeti, Haziran 2004'te İncirlik Üssünü kargo transit geçişleri için kullanma talebinde bulundu. 1 Mart Tezkere krizi ile durgun bir seyir izleyen Türk-ABD ilişkileri İncirlik Üssünün ABD tarafından kullanılma talebi ile hareketlendi. Bu talebin amacı, Irak'ın Özgürlüğü ve Afganistan'daki Sürekli Özgürlük Harekatlarını desteklemektir. ABD'nin talebine konu olan, İncirlik'in Irak ve Afganistan'a yönelik lojistik nakil merkezi olarak kullanılması şöyle bir çerçevede gerçekleşecekti: Dev ticari kargo uçakları ve İskenderun Körfezi'ne demir atacak nakliye gemileri ile İncirlik Üssüne getirilecek olan kargo, Irak ve Afganistan'daki operasyonları desteklemek amacıyla İncirlik Üssünde konuşlu bulunan C-130 tipi standart nakliye uçaklarına veya ihtiyaç duyulursa kamyon ve trenlere bölüştürülerek Irak ve Afganistan'daki merkezlere gönderilecekti. Ayrıca bu bölgelerden askeri uçaklarla İncirlik Üssüne getirilecek kargonun da ticari kargo uçaklarıyla ABD'ye veya ABD'nin Avrupa'daki üslerine nakline izin verilmesi isteniyordu.

İncirlik Üssü'nün lojistik destek için ABD kullanımına açılmasını öngören 'mutabakat belgesi', Türk ve Amerikan diplomatları ve askeri yetkilileri arasında 10 ay boyunca sürdürülen müzakereler sonucunda ortaya çıktı. Teknik düzeyde görüş birliğine varılan mutabakat belgesi TBMM kararı ya da onayı gerektirmiyordu. Çünkü Mutabakat Belgesi, Birleşmiş Milletlerin 1483, 1511 ve 1546 sayılı kararlarına dayandırılıyordu. Bu kararların 8 Haziran 2004 tarihinde alınan sonucusu olan 1546 sayılı karar, üye ülkeleri, Irak'taki siyasi sürecin başarıya ulaşmasına katkı sağlamak üzere destek vermeye çağırıyordu. Bu kapsamda ABD'nin hangi koşullarda İncirlik Üssünü kullanacağı ABD yetkilileriyle yürütülen çerçeve müzakereler sürecinde olgunlaştırıldı. İlk kez Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral İlker Başbuğ tarafından 26 Ocak 2005

tarihinde düzenlenen basın toplantısında, İncirlik Üssünün ABD tarafından Lojistik Aktarma Harekatı kapsamında kullanılacağı ve bu konu hakkında hükümet takdirinin beklenildiği açıklanmıştır²⁰.

Mutabakat Belgesinde hareket kapsamında Üssün sadece Irak ve Afganistan'daki operasyonlara lojistik destek için kullanılması öngörülmüştür. Bu çerçevede lojistik desteği sağlayan kargo uçaklarında asker taşınmayacak, sadece mürettebat bulunacaktır. ABD'li yetkililerle yapılan görüşmelerde Türk tarafı, yükün ölümcül olmaması, yani en açık şekliyle hiçbir silah, cephane ve patlayıcı olmaması şartıyla, İncirlik'in transit nakil merkezi olarak kullanılmasına izin vermiştir. Bu sayılanların dışında, doğrudan insan öldürmeye yönelik olmayacak şekilde gıdadan giysiye, portatif köprüden baraka yapımında kullanılacak malzemeye dek bütün malzemeler İncirlik üzerinden taşınabilecektir. ABD'nin kargo transit geçiş talebi, İncirlik'e inen ve üstten kalkan kargo uçaklarının topluca gümrük onayını da öngörmektedir. Böylece kargo onay süreci, düzenli ve hızlı bir şekilde yürütülecektir. Bu işlemler sırasında SEİA anlaşması ve diğer hukuki otoritelere de bağlı kalınacaktır. Ayrıca Mutabakatta, Türk hükümetinin kararlarına saygı gösterileceği ve üssün Suriye ile İran'a karşı kullanılmayacağı özellikle belirtilmiştir.

İncirlik Üssü'nün ABD tarafından Lojistik Nakil Merkezi olarak kullanılması talebinde en kritik unsurlardan birisi de uçuş izni konusuydu. ABD, uçuşların her uçuş için ön izin alınmasına bağlı kalınmamasını istiyordu. Bunun anlamı, hükümetin izin verdiği süre içinde Üssü kullanacak her ABD veya diğer müttefik ülkeye ait nakliye uçağı için önceden yük bildirimini içerecek bir başvuru yapıp Ankara'nın onayı geldikten sonra uçuş yapılması yönteminin izlenmeyecek olmasıydı. Bunun yerine ABD veya izin alan diğer müttefik ülkeler, uçuş yapılacağı gün, gelmekte olan uçağa ait bütün bilgileri Türkiye'ye bildirecek, Türk makamları da uçağın ve yükün bildirimine uygun olup olmadığını İncirlik'e inecek dev uçaklardan daha küçük nakliye uçaklarına aktarım sırasında denetleyecekti²¹.

Irak harekâtı öncesi yaşanan sert pazarlıklar, 1 Mart olayı, "kırmızı çizgilerin" aşılması ya da yıpratılması, Süleymaniye krizi, Irak'a asker gönderme

²⁰ Murat Yetkin, "İncirlik'te Son Nokta", *Radikal Gazetesi*, 30 Mart 2003.

²¹ Nur Batur, "ABD'nin İncirlik Mutabakat Belgesi", *Hürriyet USA*, 23 Nisan 2005.

tartışmaları, ABD'nin bu talebini geri alması ve Washington'un PKK konusundaki tavrı Türk-Amerikan ilişkilerinde ciddi tahribata neden olmuştu²². Ancak Türkiye ile ABD arasında yaşanan bu olaylarla ilişkilerin yara alması, bu dönemde İncirlik Üssünün Lojistik Aktarma Merkezi olarak ABD kullanımına izin verilmesiyle yerini yakınlaşmaya bırakmıştır.

Afganistan ve Irak'a düzenlenen Harekatlarla birlikte ABD Lojistik Aktarma Merkezi görevi, ABD Hava Kuvvetlerinin kaynaklarını korumak amacı ile ABD'nin Almanya'daki Rhein Hava Üssünden İncirlik Üssüne verilmiştir. Böyle bir görev değişikliği ile ABD Hava Kuvvetlerinin yakıt ve zaman yönünden tasarruf etmesi amaçlanmıştır. Lojistik Aktarma Harekatı ile ABD'den ve ABD'nin değişik üslerinden gelen kargo, Almanya gibi uzak bir merkezden dağıtılması yerine Irak'ın yanı başındaki İncirlik Üssüne teslim edilmektedir. Bu şekilde bir yol izlenmesinin sebebi standart askeri kargo uçağı olan C-17'lerin kısa mesafelerde daha etkili olmasıdır²³. Harekatın merkezinin İncirlik Üssüne taşınması daha az uçakla daha çok kargo taşınmasını mümkün kılmıştır.

ABD tarafından İncirlik Üssünün kullanımının talep edilmesinin bir başka sebebi de ABD'nin Irak ve Afganistan'da henüz Antonov ya da Galaxy tipi dev nakliye uçaklarının rahat ve düzenli olarak iniş-kalkış yapabileceği imkânlarının olmamasıydı²⁴. Bu nedenle ABD ve diğer müttefik ülkelerin uçakları, buralara standart nakliye uçaklarıyla destek sağlayabiliyorlardı. Bu ise uzun mesafeler kat edilmesine ve çok fazla zaman harcanmasına yol açıyordu. İncirlik Üssü yukarıda belirtildiği gibi dev uçakların inmesine ve kalkmasına müsait yapısıyla ABD'nin kullanımından vazgeçemediği üs olma niteliğini bu dönemde de sürdürmüştür.

Günümüzde de İncirlik Üssü, Lojistik Aktarma Harekatında kullanımı çerçevesinde Amerikan operasyonlarının maliyetinin azalmasına katkıda bulunmakta, ABD'nin yılda 160 milyon dolar tasarruf yapmasını sağlamaktadır²⁵. İncirlik Üssünün Irak'a çok yakın olması sebebiyle Almanya'da konuşlanmış 10 askeri uçağın yapacağı kargo nakli, İncirlik Üssünde konuşlanmış altı ABD C-17 kargo uçağı ile yapılabilmektedir. Ayrıca bugüne

²² Şanlı Bahadır Koç, "11 Eylül'den Sonra Türk-Amerikan İlişkileri", *Avrasya Dosyası*, İlkbahar 2004, c. 10, No. 1, s. 6.

²³ <http://www.globalsecurity.org/military/facility/incirlik.htm>, 10.05.2007.

²⁴ Yetkin, "İncirlik'te Son Nokta".

²⁵ *Vatan Gazetesi*, "Ermeni Tasarısı Geçerse Fatura Ağır Olur", 16 Mart 2007.

kadar Irak'a ve Afganistan'a gönderilen ABD askeri malzemelerinin yüzde 60'ının İncirlik Üssünden nakledildiği düşünülürse ABD'nin İncirlik Üssünden daha uzunca bir süre vazgeçemeyeceği anlaşılmaktadır. Halen yürürlükte olan ABD Lojistik Aktarma Harekatı en son 23 Haziran 2007 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından bir yıl daha uzatılmıştır.

5.5 Son Gelişmeler Işığında İncirlik Üssünün Kullanımı

Körfez Savaşları göstermiştir ki Türkiye, Ortadoğu bölgesinde çıkacak çatışmalara en çabuk şekilde müdahale edilebilmesi için topraklarını sunabilecek en önemli ülkedir. ABD'nin İncirlik Üssünden geçmişten bu güne kadar gerçekleştirmiş olduğu harekatlarda Irak'ı sürekli denetleyebilmesi bunun en açık ispatlarından bir tanesidir. Batı, Türk topraklarına yerleştireceği kuvvetlerle Ortadoğu'daki gelişmelere en hızlı, en kolay ve çıkarlarına en uygun şekilde müdahale edebilecektir. Bu maksatla İncirlik'e konuşlandırılacak uçaklar, ABD'nin Doğu Akdeniz'de konuşlandırılacak en ileri kuvveti durumunda olacaktır.

Bu bakımdan İncirlik Üssünün stratejik bir konumda olduğu ve ABD açısından kolay bir şekilde vazgeçilemeyeceği açıktır. Bu görüşü destekleyici bazı gelişmeler günümüzde de yaşanmaktadır. Bunların en başında ABD tarafından geçmişten günümüze kadar Ermeni lobisinin etkisiyle gündeme taşınan Ermeni Soykırımı Tasarısı gelmektedir. Türkiye tarafından sorunun günümüzdeki çözümünde İncirlik Üssü bir koz gibi kullanılmakta ve ABD'nin İncirlik Üssünü kullanımı konusunda kısıtlamalara gidileceği yönünde açıklamalar yapılmaktadır. Bu tip açıklamaların gündeme gelmesi, ABD tarafından Ermeni Soykırımı Tasarısı konusunda geri adımlar atılmasını sağlamaktadır. Örneğin TBMM Dış ilişkiler Komitesi Başkanı Mehmet Dülger konuya ilişkin yaptığı açıklamada ABD Kongresi'nin 1915 olaylarını soykırım olarak tanımlaması durumunda Ankara'nın ABD'nin Ortadoğu'da faydalandığı en önemli lojistik üslerden biri olan İncirlik Üssünün bu ülke tarafından kullanımına sınırlama getirilebileceğini ve ilişkilerin, bundan Mart 2003'te

tezkerenin kabul edilmemesinden daha büyük bir darbe alabileceğini dile getirmiştir²⁶.

Chicago Sun-Times gazetesinde yayınlanan Ermeni soykırımı tasarısının değerlendirildiği, hukukçu Joel J. Sprayregen'in makalesinde ise ABD Kongresi'nin bu tasarımı onaylaması durumunda Türk-ABD ilişkilerinin kopacağı, askeri işbirliğinin felce uğrayacağı uyarısı yapılmıştır²⁷. Ayrıca Amerika'da "*ordu gazetesi*" olarak da anılan *Stars and Stripes* gazetesinin 15 Mart 2007 tarihli sayısında, Amerikalı askeri yetkililerin, ABD Temsilciler Meclisi'nde gündeme gelecek sözde Ermeni soykırımı tasarısının geçmesi halinde yaşanacak gelişmelerden kaygı duyduğu belirtilmiştir. Haberde, İncirlik'in önemli bir kargo ve ikmal üssü olduğu, ancak sözde soykırım tasarısı geçerse Türk halkında oluşacak olumsuz izlenim nedeniyle ABD'nin İncirlik ve Türk hava sahasını kullanmasına ilişkin bazı kısıtlamaların getirilebileceği vurgulanmıştır. Konuya ilişkin 15 Mart 2007 tarihinde ABD Temsilciler Meclisi Dışişleri Komitesinin Avrupa alt komitesinde düzenlenen Türkiye-ABD ilişkileri oturumunda konuşan ABD'nin Avrupa ve Avrasya işlerinden sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı Dan Fried, yaptığı açıklamada Türk hükümetinin kamuoyunun büyük baskısı altında kalacağını ve tasarının geçmesi durumunda, İncirlik Üssünün kapatılabileceğini ve ABD Hava Kuvvetlerinin Türk hava sahasından yararlanma imkanlarının kısıtlanabileceğini söylemiştir²⁸.

ABD Savunma Bakanlığının Avrupa ve NATO işlerinden sorumlu üst düzey yetkilisi Dan Fata da, tasarının geçmesi durumunda Türk-ABD güvenlik ve savunma ilişkilerinin ağır darbe alacağını vurgulamıştır. Fata, "*tasarının geçmesinin Türk kamuoyunda yaratacağı hissiyat, muhtemelen Türk hükümetini, bizim Irak ve Afganistan'daki güçlerimizin hareket kabiliyetinin önemli ölçüde zarar görmesine yol açabilecek önlemler almaya itebilir. Bunlar arasında ABD'nin İncirlik Üssü'nden yararlanmasına kısıtlama getirilmesi, hatta bunun yasaklanması yer alabilir*" açıklamasında bulunmuştur. Ayrıca konuşmasında, "*Türkiye'nin teröre karşı küresel savaşa ve ABD'nin stratejik hedeflerine katkısı büyük önem taşıyor ve bunların hepsi risk altına girebilir.*"

²⁶ *Milliyet*, 14 Mart 2007.

²⁷ *Avsam Ermeni Araştırmaları Enstitüsü*, "Ermeni Tasarısı Felaket Olur", www.eraren.org/index.php?Page=GBultenDetay&BultenNo=8778, 09 Nisan 2007.

²⁸ *Haberler.com*, "Soykırım Geçerse İncirlik'i Unutun", <http://www.haberler.com/soykirim-gecerse-incirlik-i-unutun-haberi>, 16 Mart 2007.

Daha geniş olarak bakıldığında bu kritik NATO müttefikleriyle olan ilişkilerimiz ciddi ve kalıcı bir darbe alır ki, bu da bizim Ortadoğu'da kısa ve orta vadeli amaçlarımıza ulaşma kabiliyetimize önemli ölçüde zarar verir” diyerek konunun muhtemel sonuçlarına vurgu yapmıştır²⁹.

Bunun yanı sıra son zamanlarda bazı ABD talepleri İncirlik Üssünü tekrar gündeme taşımıştır. ABD'nin İncirlik Üssünü kullanımını düzenleyen Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması ABD Hava Kuvvetlerinin İncirlik Üssünde 48 savaş uçağının yanı sıra lojistik destek uçakları bulundurmasına izni vermektedir. Bu kapsamda Amerikan Hava Kuvvetleri, Avrupa'daki üslerinde bulunan savaş uçaklarını rotasyonla üsse getirerek eğitim yaptırıyor ve Konya atış sahasından yararlanıyordu. Son zamanlarda ise ABD'nin İncirlik Üssü ile ilgili yeni talepleri olmuştur. Bunlardan birisi, Mart 2007'de ABD Hava Kuvvetlerinin Akdeniz'de eğitim için yeni hava sahası ve Türk topraklarında gece uçuş izni isteyen talebiydi. İncirlik Üssünden havalanan ABD uçaklarının savaş eğitimi yapmak için Akdeniz'de yeni bir hava sahası kullanma isteği Türkiye tarafından mevcut anlaşmalarda yer almadığı gerekçe gösterilerek geri çevrilmiştir. ABD Hava Kuvvetleri, bu isteğe ek olarak, İncirlik'teki uçaklara Türk topraklarında gece görüş sistemleriyle uçuş izni verilmesini de önermiştir. Bu istek de anlaşmalarda bu konuda bir düzenleme yer almadığı belirtilerek geri çevrilmiştir. ABD'nin Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması dışına çıkan bu istekleri ve anlaşmanın yenilenmesine yönelik girişimleri Türkiye tarafından sıcak karşılanmamıştır³⁰.

İncirlik Üssünün Türkiye tarafından son dönemdeki gelişmelere paralel olarak değişik amaçlar için kullanıldığını görmekteyiz. Bunda ABD tarafının tutumu etkili olmaktadır. ABD Kongresi tarafından Ermeni lobisinin etkisiyle gündeme getirilen Ermeni Soykırımı Tasarısında, Türkiye'nin İncirlik Üssünün kullanılması konusunda takındığı kararlı tutum sebebiyle geri adımlar atılmaktadır. Buradan iki farklı sonuç çıkarılması mümkündür. Birincisi, Türkiye tarafından İncirlik Üssü, bir koz olarak kullanılmakta ve ABD ile uzlaşmanın anahtarı olarak kabul edilmektedir.

²⁹ Tercüman, “ABD'de Türkiye Paniği”, www.eraren.org/index.php?Page=GBultenDetay&BultenNo=7888, 16 Mart 2007.

³⁰ Haber10.com, “ABD'nin İki Yeni İncirlik Talebi Geri Çevrildi”, www.haber10.com/haber/65804, 28 Mart 2007.

İkincisi ABD bu dönemde, İncirlik Üssünün kullanımının sınırlandırılmasını istememekte ve bu amaçla Ermeni lobisinin baskılarına karşı durmaktadır.

Yine bu dönemde İncirlik Üssüne eğitim amaçlı gelen ABD uçaklarına, savaş eğitimi yapmak için Akdeniz'de yeni bir hava sahasının tahsis edilmesi ve Türk topraklarında gece görüş sistemleriyle uçuş izni verilmesi talep edilmiştir. Ancak Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması dışına çıkan bu talepler Türkiye tarafından sıcak karşılanmamıştır. Buradan da şu sonuç çıkarılmaktadır: Geçtiğimiz dönemlerde olduğu gibi Türkiye, İncirlik Üssünü ABD aleyhtarlığının yükseldiği bu dönemde de ABD'nin savaş uçaklarına açmak istememektedir. Ayrıca SEİA'nın genişletilmesi veya değiştirilmesi anlamına gelecek bu tür uygulamalardan kaçınmaktadır. Bu davranışları Türkiye'nin, halktan gelecek tepkilerden kaçınması ya da ABD'nin değişik dönemlerde yaptığı gibi Üssü müsaade almaksızın kullanmasının önüne geçmek istemesi ve ele geçirdiği inisiyatifi bırakmak istememesi olarak yorumlamak mümkündür. Ancak şu da bir gerçektir ki, ABD'nin Ortadoğu'daki ve Kafkaslardaki menfaatleri sürdükçe ABD'nin İncirlik Üssü üzerindeki talepleri devam edecektir.

ALTINCI BÖLÜM

SONUÇ

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sonrasında dış politikasını NATO ve Batının bir parçası olması çerçevesinde oluşturmuştu. Kore'ye asker göndermesi, Bağlantısızlar hareketinden uzak durması, Kıbrıs konusunda 1950'ler süresince fazla problem çıkarmadan uzlaşıcı bir politika izlemesi hep bu dış politika anlayışının bir uzantısıydı. Batı ile ittifakta da dönemin iki süper gücünden biri olan ABD ile ilişkilerini ön planda tutmuştu. Türkiye'nin bu yaklaşımı ABD tarafından da desteklenmiş ve ABD, Sovyetleri çevreleme politikasının önemli bir köşe taşı olabilecek konumda bulunan Türkiye ile ilişkilerini geliştirmişti. İki ülkeyi yaklaştıran husus öncelikle Sovyet tehlikesi olduğuna göre iki ülke arasındaki bağın güvenlik konusunun ön planda işlendiği askeri bir zemin üzerine kurulmuş olması gayet doğaldı. Askeri hususlar iki ülke arasındaki ilişkilere esas teşkil etmiş, ekonomik, kültürel ve benzeri konular bunun etrafında şekillenmişti. Bu nedenle bu dönemdeki iki ülke arasındaki askeri ilişkileri incelemek neredeyse ilişkinin bütünü hakkında bizi fikir sahibi yapmaktadır.

Sovyetlerin, Türkiye'nin yanı sıra İran ve Yunanistan üzerinde kurduğu baskı ve giriştiği eylemler, buna karşı İngiltere'nin ekonomik yönden olumsuz durumu, ABD'yi bu ülkelerin yanında olma konusunda harekete geçirmişti. Truman Doktrini çerçevesinde gerçekleştirilen askeri yardımlar ve Marshall planı kapsamında Avrupalı ülkelerin ekonomik düzenlerini yeniden kurmalarına yardımcı olmak için yapılan ekonomik yardımlar ABD'nin Sovyetler Birliğini çevreleme politikasının bir parçası olmuştu. Türkiye, ABD ile yaptığı bu yardım anlaşmalarıyla Sovyet tehlikesini kısmen de olsa bertaraf edebilmişti. Truman Doktrini ve Marshall Planından dolayı Türkiye'nin uluslararası arenada kazanımları olmuş, fakat bu yardımların maliyeti olarak Türkiye, ABD dış politika kararlarına

karşı gelmekten çekinen bir tavır benimsemek durumunda kalmıştı. Bununla birlikte bu yardımlar, hem iki ülke arasındaki yakınlaşmayı sağlarken hem de ABD tarafından Türkiye topraklarında kurulması planlanan askeri üslerin ve tesislerin temellerini atmıştı.

Sovyet Birliği'nin yayılmacı politikasını Avrupa'da önlemek için kurulmuş bir güvenlik sistemi olan NATO'ya Türkiye daha kuruluş esnasında girmek istemiş, fakat bu dönemde meydana gelen değişik nedenlerden dolayı bu isteği geri çevrilmişti. Türkiye tarafından dile getirilen güvenlik kaygılarını önceleri fazla dikkate almayan ABD, bölgedeki artan Sovyet tehlikesini ve baskısını gördükçe politikasını bu bölgedeki ülkelerin desteklenmesi yönünde değiştirmeye başlamıştı. Ayrıca bu dönemde ABD Hava Kuvvetleri uzmanlarının Türkiye'nin stratejik konumuna vurgu yaparak hazırladıkları raporlarda Türkiye'nin NATO'ya alınmasını ısrarla istemişlerdi. Çünkü Türkiye'nin üyeliğiyle beraber; NATO'nun güneydoğu kanadı düşman güçlere karşı korunmuş olacak, Sovyet saldırganlığı ve yayılmacı politikası daha Avrupa içlerine gelemeden bu bölgede kurulacak üslerle sınırlandırılacaktı. ABD ilk başlarda bu üslerin Türkiye'de konuşlandırılması fikrini Akdeniz Savunma Planları çerçevesinde kurulmasını Türkiye'ye teklif etmişti. Türkiye ise bu üsleri NATO'ya alınmadığı takdirde kiralamak veya kullanıma açmak taraftarı değildi. Bu bakımdan Türkiye-ABD ilişkilerinde üslerin ilk defa söz konusu olması açısından, Türkiye'nin NATO'ya girmesi önemli bir başlangıç noktası olmuştu.

İki ülkenin coğrafi olarak birbirinden uzaklığı ve ABD'nin Türkiye'nin komşu olduğu coğrafyadaki çıkarları Türkiye'deki ABD askeri varlığının artmasına sebep olmuştu. Artan ABD askeri varlığı, iki ülke arasındaki ilişkilerin yoğunluğunun askeri anlaşma veya anlaşmazlıklar çerçevesinde gelişmesine neden olmuştu. Gerek teçhizat, silah ve mühimmat ticareti gerekse Türkiye'de konuşlandırılan füzeler, inşa edilen askeri üs ve tesislerle oluşturulan ABD askeri varlığı, iki ülkeyi birbirine yaklaştırmış, özellikle askeri üsler iki ülke arasındaki ilişkinin sembolü olmuştu. Bununla birlikte İncirlik Üssü, askeri ilişkiler içerisinde inkar edilemez bir role sahiptir. Bu rol kimi dönemlerde yükselen bir grafik izlerken kimi dönemlerde ise iki ülke arasındaki tek bağ haline gelebilmiştir. Çalışma ile İncirlik Üssünün Türkiye-ABD ilişkileri üzerindeki yansımaları ortaya koyulmuştur. Çalışmamızın başında bu etkileşimin birçok alt başlık altında incelenmesi gerektiği dile

getirilmiştir. Bu açıdan ana amacın yanında birçok ara amaç da belirlenerek çalışmaya derinlik katılmıştır.

İncirlik Üssünün, ABD tarafından hangi amaçlarla kullanıldığı ve ABD'ye ne gibi katkılar sağladığı konusu incelendiğinde; Üssün, kurulduğu ilk yıllarda Sovyetler Birliği'ne karşı ABD Stratejik Hava Komutanlığı tarafından ağır ve orta bombardıman uçaklarına ileri üs görevi yapmak amacı ile planlandığı, ancak ABD yetkilileri tarafından bu üssün Ortadoğu'daki krizlere müdahaledeki öneminin de erkenden farkına varıldığı ve Üssün hem Sovyet tehdidine hem de Ortadoğu'da çıkan krizlere karşı çift amaçlı olarak kullanıldığı sonucuna ulaşılmaktadır. Örneğin Üs, ABD tarafından 1957 Ortadoğu bunalımlarında krizin biran önce sonlandırılması amacıyla ABD'nin vurucu gücünün ve destek birliklerinin konuşlandığı yer olurken, 1956-1960 yılları arasında Sovyetlerde ve Ortadoğu'daki hedeflerin fotoğrafik görüntü ve istihbaratsal elektronik sinyallerin yakalanması amacıyla ABD'nin U-2 uçaklarının konuşlandığı bir üs haline gelmişti. U-2 uçakları 2002-2005 yılları arasında yine İncirlik Üssünde konuşlandırılmış ve ABD'nin Irak ve Afganistan'a düzenlemiş olduğu harekatlarda da kullanılmıştır. Bunun yanı sıra İncirlik Üssü Küba krizinde de öncelikle kullanılan üs olmuş, kriz boyunca görevli pilotlar ve destek personeli Sovyetler Birliği'ne karşı düzenlenebilecek bir harekatta ilk tepkiyi vermek amacıyla uçaklarının altında yatmışlardı. Sovyetler ve Ortadoğu için öneminin anlaşılmasıyla Üs, ABD'nin Doğu Akdeniz'de en ileri sürülmüş meydanlarından biri olarak taktik nükleer darbe kabiliyetine de haiz av uçaklarının hareket üssü olarak kullanılabilir ve bölgede vuku bulacak herhangi bir silahlı çatışmada görev yapabilecek seviyeye getirilmişti. Ayrıca 1957 Ortadoğu Krizinden sonra İncirlik Üssü, İspanya Tarrejan, İtalya Aviano ve Almanya Hava Üslerinde bulunan ABD filolarının rotasyon ve atış eğitimi yaptığı önemli bir eğitim merkezi haline getirilmişti.

1980'lerden itibaren Ortadoğu'da meydana gelen olaylar, Arap-İsrail uyuşmazlığı dışına taşıp bölgeyi etkilemeye başlayınca, ABD, Sovyet tehdidinden de öte bölgede ulusal ve ekonomik çıkarlarının ihlalinin önüne geçmek ve kendisi için hayati önem taşıyan Körfezdeki petrol yataklarına yönelik muhtemel bir saldırıyı önlemek için bölgeye acil müdahalede bulunacak Çevik Gücü konuşlandırmaya karar vermişti. Bölgedeki devletlerin kendi topraklarında Çevik Kuvvetin konuşlandırılması konusunda isteksiz davranması

bir anda Türkiye'nin ve tabii ki İncirlik Üssünün önemini arttırmış ve Üssün Ortadoğu açısından vazgeçilmezliğini bir kez daha ortaya çıkarmıştı. Ancak Çevik Kuvvet olgusunun Üsse tam anlamıyla yerleşmesine 1990 yılında başlayan ve Türkiye ile ABD'nin yakın işbirliğine sahne olan Körfez Savaşı vesile olmuştu. İncirlik Üssü, Soğuk Savaş günlerinde NATO'nun güney kanadını korurken Körfez Savaşı ile birlikte cephe durumuna gelmiş ve yeni uluslararası ortamın tam merkezinde kendini bulmuştu. Türkiye tarafından İncirlik Üssünün Müttefik Kuvvetler tarafından kullanılmasına izin verilmesiyle Müttefik Kuvvetler Savaşı esnasında büyük bir üstünlük elde etmişlerdi. Bu savaşta Üs, kuzeyden verdiği hava desteğiyle savaşın daha kısa bir sürede bitirilmesini sağlamıştı. Körfez Savaşı sonrasında Üs, Huzur Operasyonlarında, Hızlı Transit Operasyonlarında ve Kuzeyden Keşif Operasyonunda kullanılarak bu coğrafyada düzenlenen operasyonların merkezi durumuna gelmişti. İncirlik Üssü, bu operasyonların merkezi olmakla birlikte yeni yetenekler de kazanmıştır. Örneğin bu dönemde İncirlik Üssündeki ana pistlerde yapılan restorasyon çalışmaları ile bu pistlerin ABD'nin ağır nakliye uçakları tarafından kullanılmasına zemin hazırlanmıştı.

11 Eylül Terör Saldırıları ile beraber gelen yeni risk kaynakları ve yeni tehdit algılamaları Türkiye-ABD ilişkilerine de yeni bir boyut kazandırmıştır. ABD bu dönemde tehdit algılamasının en başına terör örgütlerini ve bunlara destek veren ülkeleri koymuştur. Bu kapsamda ABD ilk hedef olarak, Afganistan'daki Taliban ve El-Kaide örgütüne yönelik Sürekli Özgürlük Harekatını başlatmıştır. Coğrafi olarak bu bölgeye yakın olan İncirlik Üssü de ABD, Almanya, Fransa, ve İngiltere'ye ait nakliye ve tanker uçaklarına ev sahipliği yaparak bu operasyona destek vermiştir. Bundan başka İncirlik Üssü bu operasyon kapsamında insani yardıma ihtiyaç duyan Afgan vatandaşlarına bu yardımların hava yoluyla ulaştırılmasında ve Harekat kapsamında yakalanan suçluların ve tutukluların ABD'ye nakledilmesi amacıyla yapılan Temel Adalet Harekatında da kullanılmıştır. Sürekli Özgürlük Harekatı sonrası ABD'nin Irak'a düzenleyeceği Operasyona Türkiye tarafından verilecek desteğin, TBMM tarafından 1 Mart tezkeresi ile reddedilmesi Türkiye-ABD ilişkilerinde tamiri güç yaralar açmıştır. Ancak bu dönemde de ABD'nin İncirlik Üssünün kullanımı konusundaki talepleri olanca hızıyla devam etmiş ve yara alan iki ülke arasındaki ilişkilerin iyileşmesi yönünde yapıcı etkide bulunmuştur. Örneğin ABD'nin Irak'ta bulunan

askerlerinin İncirlik üzerinden rotasyonu talebinin Türkiye tarafından kabul edilmesi, ardından İncirlik Üssünün ABD tarafından Lojistik Aktarma Harekatı kapsamında kullanılmasına izin verilmesi ilişkileri rayına sokan gelişmeler olmuştur. Bu kapsamda İncirlik Üssü, Lojistik Aktarma Harekatında ABD'nin kullanımına izin verilerek ABD operasyonlarının maliyetinin azalmasına katkıda bulunmakta, ABD'nin yılda 160 milyon dolar tasarruf yapmasını sağlamaktadır. Görüldüğü gibi bu operasyonların İncirlik Üssünden icra edilmesi, ABD'ye stratejik açıdan üstünlük kazandırırken aynı zamanda ABD'nin milyonlarca dolar tasarruf yapmasını da sağlamıştır. ABD yapmış olduğu tasarrufların yanında İncirlik Üssünün yüksek kapasiteli uçakların inişine ve kalkışına imkan sağlayan yapısı, burasının Lojistik Destek Köprüsü görevi görmesinin en büyük faktörü olmuştur.

Üs her dönemde ABD'nin öncelikle kullandığı ve kullanımının genişletilmesi ve esnekleştirilmesi konusunda Türkiye'den yeni taleplerde bulunduğu bir üs olmuştur. İncirlik Üssünün kurulmasından günümüze hangi operasyonlarda kullanıldığını incelediğimizde şu sonuçlara ulaşılmıştır. Üs;

- 2. Müfreze 1110. Hava Destek Grubunun 1955 yılında 119 L projesinde,
 - 1957 yılındaki Ortadoğu Bunalımlarında,
 - 1956-1960 yılları arasında TL-10 (Overflight operasyonu) U-2 uçuşlarında,
 - Çevik Kuvvet kapsamında,
 - Körfez Savaşında,
 - Huzur I-II Operasyonlarında,
 - Huzur Operasyonu kapsamında Hızlı Transit Operasyonlarında,
 - Kuzeyden Keşif Operasyonunda,
 - Sürekli Özgürlük Harekatında,
 - Sürekli Özgürlük Harekatının bir parçası olan Temel Adalet Harekatında,
 - Sürekli Özgürlük Harekatı çerçevesinde İnsani Yardım Harekatında,
 - Irak Destek Harekatında (ABD'li Personelin Rotasyonu ve Tanker Uçak Desteği),
 - Lojistik Aktarma Harekatı kapsamında kullanıldığı görülecektir.

Üssün günümüzdeki kullanımını incelendiğinde ise ABD Hava Kuvvetleri tarafından İncirlik Üssüne ve üzerinde konuşlu birliğe değişik görevler tanımlandığı görülmektedir. Bu bakımdan dünyanın potansiyel pek çok sorun yuvasına yakın bulunan İncirlik Üssü öncelikle ABD'nin ve NATO'nun güney bölgesindeki menfaatlerini korumak amacıyla görev yapmaktadır. Bu menfaatler, ileriye dönük her türlü harekate katılacak personele ve teçhizata (uçaklar dahil) yer temin etmek, destek hizmetini hazır halde bulundurmak ve bu kabiliyetleri korumaktır. Ayrıca Üs, ABD Hava Kuvvetlerine ait daimi olarak konuşlu uçak olmamasına rağmen beş anahtar bölge için mükemmel tesisler sağlamaktadır. Üs;

- Savaş zamanı hareketleri ile beklenmedik ani hareketlerin icra edilmesinde,
- Savaş uçaklarının bölgesel olarak eğitilmesinde, (İncirlik Üssü ABD Hava Kuvvetleri filolarına pek çok eğitim tesisi imkanı sunmaktadır. Bu tesisleri, her zaman açık ve güzel havası, seyrek yerleşim alanı ve kalabalık olmayan hava sahası tamamlar. Pilotlar havadan havaya, havadan yere ve düşük irtifa hareketlerini içeren eğitim uçuşları yaparlar.)
- Amerika cephanesinin yüksek hazırlık derecesinde muhafaza edilmesi ve depolanmasında,
- Ulusal kumanda yetkisi görevi için görüşmelerin sağlanmasında, (İncirlik Üssü güney bölgesinde anahtar bir haberleşme hattıdır.)
- Türkiye ve çevre ülkelerde bulunan 21 geçici birlik, dört hareket alanı ve coğrafi olarak ayrı iki birlik için faaliyet merkezinin desteklenmesinde görevlidir¹. (Anahtar destek tıbbi servis, malzeme, güvenlik ve kuvvet koruması, üs altyapı koruması, haberleşme desteği, nakil servisleri, hava taşımacılığı ve diğer servisleri içerir.)

İncirlik Üssünün kurulmasının Türkiye açısından da değişik ve önemli faydalı sonuçları olmuştur. İncirlik Üssünün kurulduğu ilk yıllarda Türkiye tarafından, ülkenin güvenliğinin bir parçası, ABD'nin yapacağı ekonomik ve askeri yardımların bir teminatı ve ABD ile kurulan sıkı müttefiklik ilişkilerinin göstergesi olarak algılandığı görülmektedir. Örneğin Üslerin ilk kurulmasının söz konusu olduğu dönemde İncirlik Üssünün ve diğer üslerin Türkiye topraklarına

¹ <http://www.globalsecurity.org/military/facility/incirlik.htm>, 10.05.2007.

kurulması Türkiye'nin NATO'ya alınması koşuluna bağlanmıştı. Bu şekilde NATO şemsiyesi altına giren Türkiye, kendini Sovyet tehdidinden uzak tutabilmişti. Ayrıca, bu üs ve tesisler nedeniyle ABD tarafından Türkiye'ye yıllar boyunca askeri ve ekonomik yardım yapılmıştı. Bu yardımlar hiç bir zaman Türkiye'nin istediği düzeye ulaşmasa da burada önemli olan nokta, askeri olanlar ağırlıklı olmak üzere yardımların hep bu üs ve tesisler nedeniyle yapılmış olmasıydı. Örneğin 1996 yılında Temsilciler Meclisinde Türkiye'ye yapılacak olan ekonomik yardım görüşülürken Cumhuriyetçi üyelerden John Porter, Ekonomik Destek Fonu kredisinde 25 milyon Dolar kesinti yapılması yönünde bir önerge verdiğinde İncirlik Üssünde konuşlu bulunan Çekiç Güç'e zarar vereceğini düşünen yönetim bu girişime sert tepki göstermişti². Bununla birlikte ABD'nin Türkiye'ye yapmış olduğu askeri teknoloji transferi de yadsınamaz derecededir. ABD'den alınan yardım ve satın alınan silah, malzeme ve teçhizat ile Türkiye özellikle Hava Kuvvetlerini modern seviyeye getirmiştir. Türkiye'nin bu alanda ABD desteğiyle yürütülen F-16 ve tanker uçak projesi 1990'lı yıllarda yürütülen iyi ilişkilerin ürünleri olarak nitelendirilebilir. İncirlik Üssünün yapılan yardımlara olan etkisine baktığımızda; Haziran 1992'de Milli Savunma Bakanlığının, Türkiye'de yapılan F-16'lara savaş teçhizatı sağlanması konusunu gündeme getirdiği, ancak ABD'lilerin işi teknik heyetlere havale ederek ağırdan aldığı, bunun üzerine Türkiye'nin İncirlik Üssünde konuşlu Çekiç Güç kartını gündeme getirmesiyle teknoloji transferinde olumlu bir çizgiye girildiği görülmektedir³. Bunun yanı sıra ABD'den alınan yedi adet tanker uçağı ile Türkiye, bölgesinde hakim bir hava gücü haline gelmiştir. Ayrıca Türkiye tarafından alınan tanker uçakları İncirlik Üssünde konuşlandırılmıştı. İncirlik Üssüne ait ana ve yedek pistlerin tanker uçaklar gibi büyük kapasiteli uçakların iniş ve kalkışına müsait yapısı burasının tanker üssü olarak planlanmasının başlıca sebebi olmuştu.

İncirlik Üssünün Türkiye açısından bir başka katkısı ise Küba Krizi, Kıbrıs buhranları, Johnson mektubu ve en son olarak da ABD tarafından uygulanan silah ambargosuyla gerilen iki ülke arasındaki ilişkilerin kopmasını engelleyen bir bağ vazifesi görmesiydi. Bu bağ zaten dış konjonktürde yalnız kalan

² *Milliyet*, 1 Temmuz 1995.

³ *Cumhuriyet*, 27 Haziran 1992.

Türkiye'nin ABD'den kopmasını engellemiş, ilk fırsatta kendini göstermişti. Bu fırsat 1980'li yıllarda Çevik Kuvvet kapsamında ABD'nin bu bölgedeki üslere olan ihtiyacıyla ortaya çıkmıştır. Çevik Kuvvet olgusu özellikle İncirlik Üssünü ön plana çıkarmış ve iki ülkenin yakınlaşmasında büyük rol oynamıştır. Ancak Çevik kuvvetin tam anlamıyla uygulanması Körfez Savaşıyla mümkün olabilmektedir. Özellikle Körfez Savaşı esnasında kurulan sıkı işbirliği ve bu dönemde Türkiye'nin İncirlik Üssünün kullanımında göstermiş olduğu kolaylık ilişkilerin yakın bir seyir izlemesini sağlamıştır. Ayrıca Türkiye'nin Savaş sonrasında Çekiç Gücün İncirlik Üssünde konuşlanmasında takındığı tutum, Türkiye'nin PKK'ya karşı yaptığı sınır ötesi operasyonlarına Batının ses çıkarmamasını sağlamıştır. Örneğin Türkiye 1995 yılında sınır ötesi yapmış olduğu Çelik Operasyonunu çok geniş kapsamlı tutmuş, Türk birlikleri Irak sınırından 40-50 kilometre içeriye girmişti. Bu operasyon Avrupa tarafından hoş karşılanmamasına rağmen ABD, operasyonun terörist gruplara karşı yürütüldüğü gerekçesiyle Türkiye'yi desteklediğini açıklamıştı.

Son dönemlerde ise İncirlik Üssünün ABD tarafından kullanımı, Türkiye'nin çıkarları açısından değerlendirilmektedir. Örneğin Kıbrıs sorunu, Ermeni Soykırım tasarıları ve İnsan Hakları İhlalleri gibi konularda ABD tarafından Türkiye'ye yöneltilen suçlamalara ve sınırlamalara karşı İncirlik Üssü, Türkiye tarafından bir koz gibi kullanılmaktadır. Bu açıdan günümüzde Üssün kullanımında daha önceki kullanımlarından farklı olarak sadece iki müttefik arasındaki sıkı işbirliğinin değil, Türkiye'yi rahatsız eden istikrarsızlık unsurları karşısında ABD'nin takındığı tutumun da etkili olduğu dile getirilmektedir. Ayrıca bu durum Türkiye'nin çıkarına olmayan yeni ABD talepleri için de söz konusudur. Bu kapsamda ABD'nin Türkiye'nin çıkarına olmayan konularda yaptığı kullanma talepleri Türkiye tarafından SEİA kapsamı ve NATO çerçevesi dışında olduğu gerekçesiyle sıcak bakılmamaktadır.

Türkiye'deki ABD üslerinin Türkiye'nin savunmasına katkısı olsa da önceki bölümlerde belirtildiği gibi askeri anlamda fazla güç her zaman fazla güvenlik anlamına gelmemekte, bu gücü meydana getiren unsurlar beraberinde bazı sorunları da getirmektedir. Türkiye'deki ABD üs ve tesisleri için de durum böyledir. Öncelikle, üslerden ABD namına girişilebilecek bir hareket, Türkiye'yi beklenmedik bir çatışmaya dahil edebilir ve Türkiye, üsler nedeniyle hiç alakalı

olmadığı ülke veya ülkelere bir anda kendini rakip bulabilir. Nitekim daha önce de değinildiği gibi 1958 yılında Irak Devrimi sonrasında ABD, Lübnan'a asker çıkarması esnasında askerini Batı Almanya'dan İncirlik Üssüne nakletmişti. Türkiye'nin hemen sınırlarında cereyan eden ve bütün Ortadoğu'yu ciddi bir şekilde etkileyebilecek bu harekatta İncirlik Üssü bilfiil kullanılmış olmasına rağmen Türk hükümetine danışılma gereği duyulmamıştı. ABD tarafından NATO amaçları dışında gerçekleştirilmiş bu harekatta, İncirlik Üssünün kullanılması konusunda Türkiye'ye danışılması yerine sadece bilgi verilmişti. Bu olayın bir benzeri 1960 yılında bilimsel nitelikli uçuşlar yapılması amacı ile İncirlik Üssünde konuşlanmasına izin verilen ABD U-2 uçaklarından birinin Sovyet hava sahasında düşürülmesiyle ortaya çıktı. U-2 Olayının en ciddi yönü, bu uçuşların gerçek amaçlarının Türkiye tarafından bilinmemesiydi. Ancak Sovyetler Birliği bu olay karşısında uçuşların yapıldığı üsleri ve bu üslerin bulunduğu ülkeleri bombalama tehdidinde bulundu. Böylece bir kez daha Türkiye, ABD tarafından bilimsel nitelikli uçuşlarda kullanması amacıyla izin verdiği İncirlik Üssü sebebiyle bilgisinin dahi olmadığı bir olaydan dolayı topraklarının bombalanması ve savaşa girme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştı.

Üslerle ilgili sorunlar bu kadarla da sınırlı kalmamaktadır. Türkiye'deki ABD üsleri ve bu üslerin kullanımı hakkında yapılan anlaşmalar, Türkiye'nin hareket serbestisini kısıtlayabilmekte, bu da Türkiye'nin bağımsızlığına gölge düşürmektedir. Örneğin önceki bölümlerde belirtildiği gibi SEİA iki temel unsura dayanmaktadır. Bunlardan ilki Türk ordusunun modernleştirilmesine ve Türk ekonomisinin iyileştirilmesine ABD'nin yardımcı olması gerektiği, ikincisi ise Türkiye'deki üs ve tesislerden ABD'nin herhangi bir ücret talep edilmeksizin yaralandırılmasıdır. Oysa günümüze değin geçen süre içinde yükümlülüğünü yerine getiren taraf sadece Türkiye olmuştur. ABD ise kimi dönemlerde verilecek kredilerde kesintiye giderek, kimi dönemlerde askeri alanda yapılacak modernleştirme ve yardımları şartlara bağlayarak yükümlülüğünü yerine getirmemiştir. Bu da Türkiye'nin ABD paralelinde dış politika izlemesinin ve topraklarının ABD tarafından şarta bağlı olmaksızın kullanılmasının yolunu açmıştır. Bunun yanında Türkiye kendi toprakları üzerinde bulunan İncirlik Üssünden 1995'lere değin sadece Türk Hava Kuvvetlerine ait eğitim uçakları tarafından yedek meydan olarak yararlanabilmişti. Türkiye'nin kendi topraklarında

konuslu bir üsten yararlanamaması ülkenin bağımsızlığına gölge düşüren bir sonuç doğurmaktaydı.

İncirlik Üssünün kullanımına ilişkin hukuki altyapı konusunda ulaşılan sonuçlar ise geçmişten günümüze 3 safhada incelenebilir. Bunlardan ilki 1954 tarihli Askeri Kolaylıklar Anlaşmasıydı (Military Facilities Argeement). Bu anlaşma, İncirlik Üssünün tamamlanmasından 1969 yılında imzalanan Savunma İşbirliği Anlaşmasına kadar yürürlükte kaldı. ABD tarafından, 1958 yılındaki Ortadoğu bunalımlarında İncirlik Üssünün Türkiye'ye danışılmadan kullanılması, U-2 krizinde Üssün izin verilen amaçlar dışında kullanılması, Küba Krizinde Türkiye'nin pazarlık konusu yapılması ve Kıbrıs Buhranı sırasında gönderilen Johnson Mektubu sonucu açığa çıkan ikili anlaşmalar konusu kamuoyunda yoğun bir tartışmaya neden oldu. Parlamento, basın, gençlik, sendikalar ve üniversitelerde başlayan sert tepkiler sonunda süratle yayılıp genişleyen bir ABD aleyhtarlığına dönüştü ve ikili anlaşmalarda değişiklik yapma konusu tartışılır oldu. Bu sebeplerledir ki, özellikle 1960'ların ikinci yarısından sonra Türk yetkililer, üsler ve üslerle ilgili ikili antlaşmalar konusu üzerinde hassasiyetle durmuşlardı.

Türkiye ile ABD arasındaki çalışmalar 3 Temmuz 1969'da tamamlanarak iki ülke arasındaki anlaşmaların ikinci safhası olan 1969 Savunma İşbirliği Antlaşması imzalandı. Bu anlaşmanın önemli bir yanı da Türk yönetiminin artık 1958 yılındaki Ortadoğu bunalımları veya U-2 Krizi gibi İncirlik Üssünün kullanımı konusunda oldu bittilerle karşılaşmak istememe arzusuydu. 1974 yılında ABD Kongresinin, Türkiye'ye verilen silahların amaçları dışında kullanıldığı gerekçesiyle ambargo uygulaması Türkiye-ABD ilişkilerinde telafisi zor yaralar açtı. Alınan ambargo kararına tepki olarak Türk hükümeti 25 Temmuz 1975'te, 1969 Savunma İşbirliği Anlaşmasını yürürlükten kaldırdığını, tüm ABD üs ve tesislerinin Türk Silahlı Kuvvetleri kontrolüne geçtiğini açıkladı. Burada ilgi çekici olan nokta, İncirlik Üssü dışındaki üslerin faaliyetlerinin durdurulmuş olmasıydı. İncirlik Üssü iki ülke arasındaki bu en gerilimli dönemde bile önemini kaybetmemiş, iki ülkenin birbirinden tamamen kopmasını engelleyen önemli bir faktör olmuştu. Türkiye'nin ABD ile yürütülen ilişkileri tamamen koparmak istemediği İncirlik Üssünün NATO kapsamında kullanılmasına izin verilerek dile getiriliyordu.

1970'li yılların sonu Türkiye'nin ABD gözündeki öneminin birden arttığı dönem oldu. ABD bu yıllarda yavaş yavaş alan dışı müdahale imkanı veren Çevik Kuvvet adında bir acil müdahale kuvveti fikri üzerinde çalışmaya başladı. Çevik Kuvvet olgusunu Ortadoğu'ya yerleştirmek isteyen ABD ile, kesilen ABD yardımı nedeniyle özellikle askeri alanda ciddi sıkıntıya giren Türkiye tekrar anlaşma masasına oturdu. 29 Mart 1980 tarihinde Türkiye ile ABD arasındaki anlaşmaların üçüncü safhası olan Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması imzalandı. Türkiye'yi her an iradesi dışında bir savaşa sokabilecek olan ABD üs ve tesisleri, konumuz itibariyle daha dar bakabileceğimiz İncirlik Üssü, Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşmasına kadar tam anlamıyla denetime tabi değildi. İncirlik Üssünün kullanımı konusunda ABD tarafına Anlaşmada bir çok sınırlamalar ve yeni uygulamaların getirilmesi ve Türk tarafının bu Üsse verdiği önemin artmasıyla bu denetim kısmen de olsa sağlanabilmiştir. Ancak bunların yeterli düzeyde olduğunu söylemek güçtür.

Sonuç olarak İncirlik Üssünün, Türkiye-ABD ilişkileri hukuki zemininin oluşturulmasında da önemli katkılarının olduğu söylenebilir. Örneğin 1969 Savunma İşbirliği Anlaşması ABD tarafından, İncirlik Üssünün Türkiye'ye danışılmaksızın, amacı dışında kullanımı ve Üste yürütülen faaliyetlere karşı oluşan ABD aleyhtarlığının bir sonucu iken, 1980 tarihli Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması ABD'nin Çevik Kuvvet olgusunu İncirlik Üssüne bir an önce yerleştirme planının bir parçası olarak nitelenebilir.

İncirlik Üssünün günümüzde ve gelecekte kullanımı konusunda da şu tespitlere ulaşılabılır. Yapmış olduğumuz çalışma bize göstermiştir ki, Türkiye ile ABD İncirlik Üssü konusunda geçmişten günümüze stratejik ortaklık anlamına gelebilecek bir çok ileri giden adımlar atmışlardır. Bu kapsamda İncirlik Üssü, ABD'nin tek taraflı düzenlemiş olduğu operasyonların yanı sıra birçok NATO operasyonuna da Türk kuvvetlerinin aktif olarak katılımı ile ev sahipliği yapmıştır. Ayrıca ABD, içinde bulunduğumuz dönem itibariyle Irak'a ve Afganistan'a yapılan Lojistik Aktarma Harekatı kapsamında İncirlik Üssünden verilen destekten gayet memnundur. Son zamanlarda ise ABD tarafından İncirlik Üssünün NATO amaçları dışında kullanılmasında karşılaştığı güçlüklerle bakıp bu Üssün artık bu amaçlarla kullanılamayacağını düşünmek yanlıştır. Bunun en yakın örneği ABD'nin Körfez Savaşı sırasında İncirlik Üssünü kullanma talepleri

karşısında (NATO amaçları dışında olmasına rağmen) Türkiye'nin, kendi çıkarlarına uygun olduğuna inanarak Üssü ABD'ye kullandırmış olmasıdır. Bu açıdan bu kadar ortak paydada buluşan bu iki ülke arasındaki ilişkilerin İncirlik Üssüne bakan yanıyla gelecekte de, Türkiye'nin çıkarlarını zedeleyecek büyük problemlerle karşılaşılıncıkça sorun yaşanması beklenmemektedir. Çünkü özellikle son 30 yılın Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerin ortaya koyduğu gerçek bu ilişkilerde Türkiye'nin hayati ve milli çıkarlarını ilgilendiren bir problemle karşılaşılıncıkça sürece, ilişkilerin muntazam ve yoğun bir şekilde süreceğidir.

Türkiye'nin İncirlik Üssünü gelecekte nasıl kullandırması konusuna ise iki farklı açıdan bakılabilir. Birincisi milli egemenlik yönüyle bakılacak olursa ideal olan, kendisine yönelik doğrudan, ivedi ya da potansiyel bir tehdit olmadığı zaman Türkiye'de yabancı üs ve tesislerin bulunmaması, bulunduğunda da bunların tüm faaliyetlerinin tamamen kontrol altında, parlamentonun bilgisi, onayı ve denetimi dahilinde olmasıdır. Hukuki boyuttan bakılacak olursa, İncirlik Üssü, SEİA kapsamında rotasyon ve eğitim amacıyla ABD tarafından açık ve kontrollü olmak şartıyla kullanılabilir. Ancak bu izin ABD'nin İncirlik Üssünden fiili olarak güç kullanılması ihtimalini içermemelidir. ABD'ye verilecek izin ve kolaylıklar süre ve şekil olarak sınırlandırılmalı, şartlara bağlanmalı, gerektiğinde Türkiye tarafından geri çekilebilir olmalıdır. ABD'nin İncirlik Üssünü Türkiye'nin ulusal çıkarlarına olmayan şekillerde kullanabilme ihtimaline karşı önlemler alınmalı ve Türkiye'nin güvenliğine zarar verecek gelişmeler oluştuğunda müdahale etme hakkını sınırlayacak taahhütlere girilmemelidir.

KAYNAKLAR

- Arkin, William M. ve Fieldhouse Richard, *Nuclear Battlefields*, Washington: An Institute For Policy Studies Book, 1985.
- Armaoğlu, Fahir, "Amerikan Belgelerinde 27 Mayıs Olayı", *Bellekten*, c. 60, No. 227, (Nisan 1996), ss. 203-226.
- Armaoğlu, Fahir, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1991.
- Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, (Cilt 1-2: 1914-1995), Genişletilmiş 12. Baskı, Ankara: Alkım Yay., 1995.
- Armaoğlu, Fahir, *1947-1997 Yarım Yüzyılın Türk- Amerikan İlişkileri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.
- Avcıoğlu, Doğan, "Türkiye'deki Amerikan Üsleri", *Yön Dergisi*, c. IV, No. 139, (Kasım 1965), ss. 16-17.
- Bağcı, Hüseyin, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, Ankara: METU Press, 2001.
- Bağcı, Hüseyin, "Türkiye'nin NATO Üyeliğini Hızlandıran İki Önemli Faktör: Kore Savaşı ve ABD Büyükelçisi Mc. Ghee", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, c. 18, No. 1-2, (1991), ss. 1-35.
- Batur, Nur, "ABD'nin İncirlik mutabakat belgesi", *HürriyetUSA*, 23 Nisan 2005.
- Blaker, James R., *United States Overseas Basing: An Anatomy of the Dilemma*, New York: Air Force, 1990.
- Bostanoğlu, Burcu, "Soğuk Savaş Güdülenmesi ve Ortadoğu", *Avrasya Dosyası*, c. 3, No. 1, (İlkbahar 1996), ss. 11-20.
- Bostanoğlu, Burcu, *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası*, Ankara: İmge Kitabevi Yay., 1999.
- Bölükbaşı, Süha, *Türkiye ve Yakınındaki Ortadoğu*, Ankara: Dış Politika Enstitüsü Yayını, 1992.
- Brown, J.F., "Türkiye: Yeniden Balkanlar'a mı?", *Balkanlar'dan Batı Çin'e Türkiye'nin Yeni Jeopolitik Konumu*, Ian O. Lesser ve Graham E. Fuller (der.), İstanbul: Alfa yay., 2000.

- Canbolat, İbrahim, "Siyasal Gerçeklilik Açısından Bir Dış Politika Analizi ve Clinton Döneminde Türk-ASD İlişkilerinin Değerlendirilmesi", *Dış Politika Bülteni*, c. 4-5, No. 1-3 (1992-1994), ss. 99-120.
- Caşın, Mesut Hakkı,-Oğuz, Gonca,-Kılıçoğlu, Gökmen, "İstanbul NATO Zirvesi Sonrasında Türk-Amerikan İlişkileri", *Jeopolitik Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 3, No. 11, (Yaz 2004).
- Caşın, Mesut Hakkı ve Dedeoğlu, Beril, "Yeni Avrupa Güvenlik Kimliğinde Stratejik Arayışlar", *Avrasya Dosyası*, c. 5, No. 4 (Kış.1999), ss. 155-197.
- Cevizoğlu, M.Hulki, *Körfez Savaşı ve Özal Diplomasisi*, İstanbul: Form Yayınları, 1991.
- Çongar, Yasemin, "ABD'nin Yeni Kuvvet Dağılımı", *Milliyet*, 23 Ağustos 2004.
- Dedeoğlu, Beril, "ABD'nin Ulusal Güvenlik Stratejisi", *2023 Dergisi*, Kasım 2002.
- Değer, M. Emin, *Oltada Balık Türkiye*, 1 .Basım, İstanbul: Çınar Yay., 1983.
- Değer, M.Emin, *CIA -Kontrgerilla ve Türkiye*, Ankara: Çağlar yayınevi, 1982.
- Efegil, Ertan, "1 Mart Günü, Neden TBMM Üyeleri, Hükümet Tezkeresi'ni Kabul Etmedi?", *Stradigma*, No. 11, Aralık 2003.
- Ergin, Sedat, "Yüzyılın pazarlığı", *Hürriyet*, 18 Haziran 2004.
- Gerger, Haluk, "Türk-Amerikan İlişkilerinde Silah Alışverişi", *Bilim ve Sanat*, No. 42 (Haziran 1984), ss. 12-15.
- Gönlübol, Mehmet ve Diğerleri, *Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1990*, 8. Baskı, Ankara: AÜSBF. Yayınları, 1993.
- Gönlübol, Mehmet ve Diğerleri, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Genişletilmiş 7. Baskı, Ankara: Alkım Yay., 1990.
- Gönlübol, Mehmet ve Ülman, Haluk, "Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı", *AÜSBFD.*, c. 21, No. 1, (1966), s. 147.
- Gözen, Ramazan, *Amerika Kışkacında Dış Politika, Körfez Savaşı ve Sonrası*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2000.
- Güldemir, Ufuk, *Çevik Kuvvetin Gölgesinde Türkiye 1980-84*, İstanbul: Tekin Yay., 1986.
- Gürkan, İhsan, "1990-1991 Basra Körfezi Bunalımı: Politik ve Stratejik Sorunlar ve Barışa Yönelik Düşünceler", *Dış Politika Bülteni*, c. 3, No. 1-2, (1992), ss. 13-33.
- Harkavy, Robert, *Great Power Competition for Overseas Bases: The Geopolitics of Access Diplomacy*, New York: Pergamon Basımı, 1982.

- Hunkel, Christopher D., *History of the 39th Air Base Wing and İncirlik Air Base, Turkey, Adana/İncirlik*, 2004.
- Hunkel, Christopher D., *39th Air Base Wing Chronology, Adana/İncirlik*, 2004.
- Johnson, Chalmers, *737 U.S. Military Bases = Global Empire*, Metropolitan Books, 2007.
- Kıran, Muzaffer ve Güneri, Gültekin, *NATO Kanun ve Anlaşmalarının Mukayeseli Tatbikatı*, Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1962.
- Kissinger, Henry, *Diplomasi*, (Çev. İbrahim H. Kurt), Ankara: Türkiye İş Bankası Yay., 2000.
- Kirişçi, Kemal, "Türk-Amerikan İlişkileri: Belirsizlikten Yakınlaşmaya", *Avrasya Dosyası*, c. 6, No. 2, (Yaz 2000), ss. 68-89.
- Koç, Şanlı Bahadır, "11 Eylül'den Sonra Türk-Amerikan İlişkileri", *Avrasya Dosyası*, c. 10, No. 1, İlkbahar 2004.
- Koç, Şanlı Bahadır, "11 Eylül'den Sonra Türk-Amerikan İlişkileri: Eski Dostlar mı Eskimeyen Dostlar mı?", *Avrasya Dosyası*, c. 10, No. 1, ilkbahar 2004.
- Köni, Hasan, "Soğuk Savaş ve Sonuçları", *Avrasya Dosyası*, c. 5, No. 4, (Kış 1999), ss. 76-88.
- Köni, Hasan, "Yeni Uluslararası Düzendeki Türk Amerikan İlişkileri", *Yeni Türkiye*, Yıl 1, No. 3 (1995), ss. 427-443.
- Kürkçüoğlu, Ömer, *Türkiye'nin Arap Orta-Doğusu'na Karşı Politikası (1945-1970)*, Ankara: Sevinç Matbaası, 1972.
- Magdoff, Harry, *Imperialism: From the Colonial Age to the Present*, New York: Monthly Review Press, 1978.
- McCormick, Thomas J., *America's Half Century*, Baltimore: Johns Hopkins University Basımı, 1995.
- Mc. Ghee, George, *ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu*, (Çev. Belkıs ÇORAKÇI), Ankara: Bilgi Yay., 1992.
- Oran, Baskın, "Kalkık Horoz", *Avrasya Dosyası*, c. 3, No. 1, (İlkbahar 1996), ss. 155-172.
- Orkunt, Sezai, *Türkiye-ABD Askeri İlişkileri*, İstanbul: Milliyet Yay., 1978.
- Özkan, Abdullah, *Türkiye'deki Amerika*, İstanbul: Emre Yay., 1993.
- Özkök, Ertuğrul, "U-2 casus uçakları 5 yıl uçmuş", *Hürriyet*, 6 Mart 2002.
- Öztürk, Osman Metin, *Türkiye ve Ortadoğu*, Ankara: Gündoğan Yay., 1997.

- Öztürk, Osman Metin, "Türkiye'deki ABD Askeri Varlığı Üzerine Bir değerlendirme", *Bilim Yolu Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, No. 1, (İlkbahar 1998), ss. 101-114.
- Sander, Oral, *Siyasi Tarih 1914-1994*, Ankara: İmge Yayınları, 2005.
- Sander, Oral, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, Ankara: AÜSBF Yay., 1979.
- Sander, Oral, "Türkiye'nin Batı Bağlantısı: ABD ve Türkiye", *AÜSBFD*. c. 34, No. 14, (Ocak-Aralık 1979), ss. 63-86.
- Sander, Oral, "Türkiye'nin Batı Bağlantısı: ABD ve Türkiye", *Türkiye'nin Dış Politikası*, Melek Fırat, (der.) Ankara: İmge Yayınları, 1998.
- Soysal, İsmail, "1955 Bağdat Paketi", *Bellekten*, c. 55, No. 212, (Nisan 1991), ss. 179-238.
- Şamiloğlu, Ali Rasizade, "Türkiye Açısından Truman Doktrini ve Stalin Diplomasinin Hataları", (Çev. Muhibbi Ahmedov), *Bellekten*, c. 15, No. 212, (Nisan 1991), ss. 239-255.
- Torumtay, Necip, *Değişen Stratejiler Odağında Türkiye*, İstanbul: AD Yay., 1996.
- Toynbee, Arnold, *Amerika ve Dünya Devrimi*, New York: Oxford Üniversitesi Basımı, 1962.
- Tunçkanat, Haydar, *İkili Anlaşmaların İçyüzü*, Ankara: Ekim Yayınevi, 1970.
- Turan, İlter, "ABD-SSCB İlişki ve Politikalarının NATO Sorumluluk Sahası Dışında Kalan Ortadoğu Bölgesi Üzerindeki Muhtemel Etkileri ve Türkiye", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (1992-1993), ss. 227-234.
- Türkmen, İlter, "Türk Amerikan İlişkileri", *Çağdaş Türk Diplomasisi, 200 Yıllık Süreç*, Ankara, 15-17 Ekim 1997 Sempozyumda Sunulan Tebliğler, Der. İsmail Soysal, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay., 1997.
- Uslu, Nasuh, *Türk-Amerikan İlişkileri*, Ankara: 21. Yüzyıl Yay., 2000.
- Uslu, Nasuh, "1947'den Günümüze Türk-Amerikan İlişkilerinin Genel Portresi", *Avrasya Dosyası*, c. 6, No. 2, (Yaz 2000), ss. 203-232.
- Ülman, Haluk, *İkinci Cihan Savaşının Başından Truman Doktrinine Kadar Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1935-1947*, Ankara: Sevinç Matbaası, 1961.
- Ülman, Haluk, "NATO ve Türkiye", *AÜSBFD*, c. 22, No. 4, (1967), ss. 143-167.
- Yetkin, Murat, *Ateş Hattında Aktif Politika, Balkanlar, Kafkaslar ve Orta-Dogu Üçgeninde Türkiye*, İstanbul: Alan Yay., 1992.

Yetkin, Murat, "İncirlik'te Son Nokta", *Radikal Gazetesi*, 30 Mart 2003.

Yücel, Zeynep, "Küresel ve Bölgesel Gelişmeler Işığında Türkiye'nin Jeopolitik Konumuna Bakış", *Jeopolitik Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 3, No. 10, Bahar 2004.

RESMİ DOKÜMANLAR

28.02.1988 tarih ve 88/12647 Nolu, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile ABD Hükümeti Arasında Kuzey Atlantik Andlaşmasının II. ve III. Maddelerine Uygun Olarak Savunma ve Ekonomik Alanda İşbirliğinde Bulunulmasına Dair Anlaşmanın onaylanmasına dair Bakanlar Kurulu kararı.

Dışişleri Bakanlığı Belleteni, 31 Ocak 1966, ss. 100-103.

GAZETELER VE DERGİLER

39 ncu ABW K.lığı Legal Office, "ABD Unit in Turkey", *Tip of the Sword*, 25 Eylül 2000.

39th Air Base Wing History Office, "Rich with history", *Tip of the Sword*, 17 Mart 2006.

Ayın Tarihi, No. 208, Mart 1951.

Cumhuriyet, 21 Ekim 1962, 25 Ekim 1962, 27 Haziran 1992

Hürriyet, 8 Ekim 2001.

Los Angeles Times, 6 Ocak 2002.

Milliyet, 1 Temmuz 1995, 8 Ekim 2001, 14 Mart 2007.

Sabah, 13 Ocak 2001.

"Türkiye'deki Hava Üsleri", *Ant Dergisi*, c.III, Sayı 12, Eylül 1967.

Vatan Gazetesi, 16 Mart 2007.

Zaman, 20 Mart 2004.

INTERNET ADRESLERİ

[http://www.byegm.org/Dış Basında Türkiye](http://www.byegm.org/Dış_Basında_Türkiye), 13 Ekim 2003.

<http://www.eraren.org/index.php?Page=GBultenDetay&BultenNo=7888>,

Tercüman, ABD'de Türkiye Paniği, 16 Mart 2007.

<http://www.eraren.org/index.php?Page=GBultenDetay&BultenNo=8778>,
AVSAM Ermeni Araştırmaları Enstitüsü, Ermeni Tasarısı Felaket Olur, 09
Nisan 2007.

http://www.genelkurmay.org/bashalk/toplanti/basbilotplanti/ocak2004/ocak2004_basinbrifingi.htm, Genelkurmay Başkanlığı, Basın Yayın Halkla İlişkiler,
Basın Toplantıları, Genelkurmay II nci Başkanı Orgeneral İlker
BAŞBUĞ'un Konuşması, 16 Ocak 2004.

<http://www.globalsecurity.org/military/facility/incirlik.htm>, 10 Mayıs 2007.

<http://www.haber10.com/haber/65804/Haber10.com>, "ABD'nin İki Yeni İncirlik
Talebi Geri Çevrildi", 28 Mart 2007.

<http://www.haberler.com/soykirim-gecerse-incirlik-i-unutun-haberi/>,
Haberler.com, Soykırım Geçerse İncirlik'i Unutu', 16 Mart 2007.

<http://www.incirlik.af.mil/library/factsheets/factsheet.asp?id=5346>, 10 Mayıs
2007.

<http://www.incirlik.af.mil/library/factsheets/factsheet.asp?id=5344>, 15 Mayıs
2007.

DİĞER BİRİMLER

10. Tanker Üs K.ığı Personel Kütük Defteri ss. 1-72.

10. Tanker Üs K.ığı 2002 Tarihçe Raporu.